

Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Івано-Франківська обласна організація національної спілки
краєзнавців України
Калуська міська рада
Управління культури, національностей та релігій
Калуської міської ради
КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»
Краєзнавчий музей Калушини

КАЛУСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ **Kalush Historical Studies**

Том 6

*Збірник наукових статей,
присвячений 585-й річниці
першої письмової згадки про Калуш*

Івано-Франківськ
ФОЛІАНТ
2022

УДК 94(477. 86) (082)
К 90

***Рекомендовано до друку Вченюю радою Івано-Франківського
національного технічного університету нафти і газу
(протокол № 02/633 від 30 березня 2022 р.)***

Редакційна колегія: Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу) – головний редактор;

Сергій Адамович, доктор історичних наук, професор (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»);

Оксана Когут, докторка філологічних наук, професорка (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу) – заступниця головного редактора;

Олександр Марущенко, кандидат історичних наук, доцент (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»);

Андрій Франко, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу франкознавства (Інститут Івана Франка Національної академії наук України, м. Львів);

Олег Єстрешій, кандидат історичних наук, доцент (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»);

Андрій Королько, кандидат історичних наук, доцент (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»);

Руслан Делятинський, кандидат історичних наук (ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»);

Олег Відливаний в. о. директора (КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради»);

Іван Тимів, провідний науковий співробітник (Краєзнавчий музей Калушини) – упорядник видання та відповідальний науковий редактор;

Мар'яна Думенко, головна спеціалістка загального відділу виконавчого комітету Калуської міської ради;

Ольга Кецмур, заслужена вчителька України (Калуський ліцей № 10) – літературна редакторка.

Рецензенти: Володимир Качкан, академік АН ВШ України,

доктор філологічних наук, професор;

Ігор Райківський, доктор історичних наук, професор;

Василь Ільницький, доктор історичних наук, професор.

К-90   Калуські історичні студії. Т. 6. Збірник наукових статей / Упоряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2022. – 232 с.

Збірник містить наукові статті з актуальних проблем історії України і Калушини. Проаналізовано суспільно-політичні виклики, що постали в XIX–XX століттях перед українською спільнотою. Окреслено дискусійні проблеми соціально-економічного і політичного розвитку краю, висвітлено біографічний сегмент і творчий доробок науковців і краснавців.

Видання адресоване історикам, краснавцям, учителям та всім небайдужим до минулого краю.

Книга видається за кошти Калуської міської ради

Редакційна колегія не обов'язково піділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних. Відповідальність за викладені факти, цитати, імена та інші дані несуть автори публікацій. Під час передруку матеріалів посилання на це видання обов'язкове.

ISBN 978-617-7970-93-3

© І. Тимів, О. Малярчук
© КЗ «Музейно-виставковий центр КМР»

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТУДІЇ

- Малярчук О. М.* Калушевизнавство і калушинознавство – складові української національної ідеї..... 5

РАННЬОМОДЕРНА ІСТОРІЯ

- Тимів І. М.* Розгром татарських військ під Бурштином восени 1629 р. 14

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ Й ТОВАРИСТВА КАЛУЩИНИ

- Відливаний О. В.* Діяльність Пласти на Калущині в 1921–1930 рр. 58

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА ТА ПІДПІЛЛЯ ОУН

- Ониськів О. Г.* Жертовна боротьба молоді ОУН за волю України на Калушині в 1939–1941 рр. 73

- Лесів С. В.* Обставини загибелі особового складу Хустського IV надрайонного проводу ОУН на чолі з Олексієм Безкоровайним («Болеваром»), («Войнаром») восени 1947 р. 88

ПОСТАТИ

- Ониськів Д. Г.* Родина Дяконів – взірець трагічно-героїчної долі галицької інтелігенції..... 98

- Корнійчук В. І.* Василь Ганущак як поет, перекладач, журналіст, громадський діяч..... 116

КРАЄЗНАВЧА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

- Півторак В. Р., Митровцій М. Ю.* Говірковий дивосвіт роду (на матеріалах власного фольклористичного дослідження).... 133

ГАЛУРГІЯ КАЛУЩИНИ

Костів І. Ю. Перспективи відновлення виробництва сульфатних калійних добрив на Калущині..... 139

ЮВІЛЕЙ

Тимів І. М. Історія Калущини в краєзнавчих дослідженнях Михайла Миронюка. До 80-річчя від дня народження..... 163

Малярчук О. М. Краснавчий доробок Дарії Ониськів – гідний взірець для наслідування. До 55-річчя від дня народження.... 190

Машталер Г. В. Філологічний Еверест Віталія Півторака. До 25-річчя педагогічної діяльності..... 200

Тимів І. М. Часопису «Калуський листок» – 110 років.....215

ДОДАТКИ

Фотоматеріали..... 222

Відомості про авторів..... 227

Information about the authors..... 229

Калушезнавство і калущинознавство – складові української національної ідеї

Калушани-краєзнавці шостий рік поспіль видають збірник статей і матеріалів – «Калуські історичні студії», вивчаючи і популяризуючи феномен української нації на прикладі унікального бандерівського краю. Редагування до друку **тому шостого** відбувалося в доленосний історичний час – підходив до завершення другий місяць повномасштабної російсько-української війни. Військові дії на Сході України тривали уже восьмий рік. Диктатор-рептилія (тиранозавр в особі військового злочинця путіна та його кліки), намагаючись знищити українців і їхню державу – Україну, відправив у небуття росію, прирік її на вимирання в умовах військової агонії та через нищівні світові санкції. Військово-політичні події цієї неоголошеної війни (за практикуванням кремлівської хунти – «спецоперації на Донбасі») будуть детально висвітлюватися в навчальних курсах з історії України та світу, аналізуватися у підручниках з військової стратегії й новітньої тактики. **Головний урок – незламність духу вільної великої нації** – українця зі Сходу чи Заходу, Півдня чи Півночі. **Наступний – колективної безпеки і допомоги перед імперіалістичними територіальними зазіханнями з боку ка-гебістсько-бандитської росії.** Руда армада (як її називали в Європі) – виявилася мокрим «паперовим тигром» (як принизливо порівнюють її в країнах Азії).

Символічно, що саме у четвер 24 лютого 2022 року (день перед тим завершили редагування) була надіслана до друку у видавництво «Фоліант» книга «Національно-визвольна боротьба УПА та підпілля ОУН на Калушині в 1944–1946 рр.». Збірник документів і матеріалів (серія «Історичні джерела Калущини». Том 2) авторів Івана Тиміва, Людмили Андрійчук, Олега Маля-

рчука. У книзі зібрано історіографічний та джерелознавчий добробок істориків діаспори та вітчизняних дослідників, публікації документів і матеріалів з часів «партизанки хлопців-бандерівців» середини минулого століття. Під час чергового «визволення» (особливо пам'ятним став «криваво-червоний» вересень 1939 р.) і нав'язування нам «радянізації – соціалістичної перебудови» на Західній Україні наприкінці Другої світової війни, чекістсько-військові операції з ліквідації відділів УПА і мережі ОУН проводилися підступно, з порушенням будь-яких норм моралі й так званої радянської законності. Весь цей злочинний арсенал, віроломство, прикрите брехливою пропагандою, неодноразово апробовані московським керівництвом у різних куточках світу, вкотре принесено на нашу благословленну Богом українську землю.

Нас не зламати і не залякати!

Мав змогу на власні очі бачити перший день війни у м. Івано-Франківську, як формувалися стихійні, але спокійні черги на заправках за паливом для автотранспорту, у торговельних центрах, а особливо у військкоматах. Так, зранку син Володимира (студент третього курсу денної форми навчання Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу), відстоявши зі мною кількагодинні черги за бензином і продуктами, зібрав необхідні речі в рюкзак й подався у пошуках військкомату. О 17 годині, коли нарешті підійшла його черга у приміщені ліцею № 19 м. Івано-Франківська, зателефонував мені – про всякий випадок рубав дрова для опалення будинку, робив запаси води. Відразу прибув й ми обоє записалися добровольцями у 78 батальйон територіальної оборони Збройних Сил України.

Для громадян України війна розпочалася «несподівано», тобто всупереч здоровому глузду (у ЗМІ розвідки різних країн світу надокучливо попереджали про її початок) з ранкових ви-

бухів та чорних клубів диму. В Івано-Франківську від попадання російських крилатих ракет, випущених з території білорусі, загорівся склад нафтопродуктів в аеропорту. Це врізалося в пам'ять назавжди. А дальнє систематичні варварські бомбардування мирних міст і сіл, денні та нічні «подарунки» у вигляді ракет та літаків від байстрючки москви у віддалені від ліній фронту населені пункти та на різноманітні об'єкти – гарячують та кують українську національну ідею. Ніхто не забуде і не подарує як виття сирен, що сповіщали чергову «повітряну тривогу», так і десятки тисяч вбитих і понівечених людських доль. Мільйони біженців і зруйновані вогнем одвічного російського агресора домівки, пам'ятки культури та мистецтва. На скрижалях історії закарбувалися героїчна оборона золотоверхого Києва, Харкова, Сум, Чернігова, Миколаєва та сотень великих і малих міст, містечок та сіл. Окремої шани і уваги заслуговують мешканці нескореного Маріуполя... А місця масових вбивств росіянами українських мирних жителів – геноцид у Бучі, Ірпені, Гостомелі – чекають на міжнародний трибунал. Горнило справедливої Вітчизняної війни переплавляє українців у сучасну модерну націю на подив і повагу всього цивілізованого світу...

Рубрику – «Ранньомодерна історія» традиційно відкриває ініціатор й один із засновників цього науково-популярного видання, *відомий прикарпатський краснавець-подвижник Іван Тимів*. У статті *«Розгром татарських військ під Бурштином восени 1629 р.*» на підставі історичних джерел він розглянув перебіг одного із нищівних ординських набігів у вересні-жовтні 1629 р. на землі Руського воєводства. Дослідник з'ясував характер й особливості цього набігу, чисельність військових сил ворогуючих сторін, напрямки просування татарського й коронного військ, участь запорозьких козаків у цій кампанії, місця боїв з ординцями. Історик виокремив роль командувачів Стефана Хмелецького й Станіслава Любомирського під час бойових дій,

стратегію і тактику супротивників – провести черговий бліцкріг – блискавичну грабіжницьку операцію (вкотре!). *I подібних «військових походів» чи то розбійницьких нападів, з різницею у часі й в масштабах, наша земля пережила чимало.*

Історик Олег Відливаний – виконуючий обов’язки директора комунального закладу «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради» статтею *«Діяльність Пласту на Калушині в 1921–1930 pp.»* висвітлює дух епохи між двома світовими війнами. У своїй оригінальній статті автор узагальнює історіографію та джерела, розкриває етапи створення калуського Пласти та його яскраві особистості, характеризує форми та методи діяльності цієї організації, покликаної кувати кадри борців за волю України. Історик обґрунтовано узагальнює, що «діяльність Пласти на теренах Калушини від самого його започаткування була спрямована на виховання української еліти».

Пам’ять про їхній чин збереглася – це рубрика *«Діяльність УПА та підпілля ОУН». Український визвольний рух у новітні часи* – збройна боротьба за створення Української самостійної соборної держави (УССД) на противагу УРСР у складі новітньої російської імперії – СРСР, масовий збройний спротив проти іноземного панування (у першу чергу – більшовицько-сталінського тоталітаризму), що розгортається під чіткими національними гаслами і мав на меті об’єднати в єдину національну державу всі етнічні українські території. *Краснавчі розвідки Олега Ониськіва і Степана Лесіва* висвітлюють штрихи до загальної картини боротьби, як підпільніки й повстанці намагалися зберегти в краї (у тому числі й на Закарпатті) свій вплив і збройні сили та перешкодити радянській владі утвердитися на Західній Україні. Провідники ОУН та УПА сподівалися, що розгориться неминучий конфлікт між західними демократіями і тоталітарним СРСР, який завершиться його поразкою. Це створило б можливості для відродження Української держави. Од-

нак, масові репресії радянської влади, депортациі «антирадянських елементів», насильницька колективізація західноукраїнських сіл поступово звужували соціальну базу руху опору, унеможливлювали його матеріальну та моральну підтримку. Наш громадянський обов'язок – зберегти пам'ять про тих, хто поліг на полі слави.

Журналістка і краснавиця Дарія Ониськів у черговій статті «Родина Дяконів – взірець «трагічно-героїчної» долі галицької інтелігенції» висвітлює історію легендарного роду (священничого, військового, просвітянського), представники котрого проживали на Калущині в XIX–XX століттях і формували національний дух та пронесли його крізь століття. Виховний ідеал українців, а також ідею створення національної держави патріотично налаштована галицька спільнота кристалізувала у нелегких випробуваннях війнами та чужоземними окупаціями. Це яскрава пам'ятка у вивченні та популяризації незламності українського визвольного руху, безперервної тягості поколінь. Справою всього життя стало для пані Дарії висвітлення неповторних граней цілих поколінь галицької інтелігенції в особі представників *роду Дяконів – отця Григорія, отця Романа, вчителя та Українського Січового Стрільця Ярослава та його другини Софії, їхніх синів Григорія та Ігоря*. Як зазначено у статті: «Не можемо не згадати чоловіка *доньки Я. Дякона Віри* – Миколу Пілянського з Кропивника. Його пам'ятають у Калуші і прилеглих селах як доброго лікаря, хоча за фахом – лише фельдшер. Його сім'я була теж серед виселених у Томську область, де хлопець і одружився з Вірою Дякон». Пам'ятаю, як особисто познайомився з подружжям Вірою і Миколою Пілянськими у Калуші в неділю 23 грудня 1990 року в будинку культури «Мінерал» на святі «Просвіті» – 122 роки». Вразила їхня виставка репресованої книги, а особливо кілька примірників гумористичного журналу УСС «Комар». Свою сторінку в золо-

тий літопис родоводу вписали *Всеволод (Володимир) і Євген Городиловські*. Вони всі віддали себе справі навчання дітей і дорослих нашим традиціям, справі плекання національної само- свідомості.

Калуська поетеса Валентина Корнійчук у біографічній статті «*Василь Ганущак* як поет, перекладач, журналіст, громадський діяч» розкриває об'ємну книгу життя аристократа духу – одного з когорти тих, хто в числі перших кинув виклик молоху старої комуністичної системи наприкінці 1980-х. Зроблена вдала спроба розкрити багатогранність відомої в Україні творчої особистості. *Увагу акцентовано на глибокому патріотичному звучанні його поезії та активній життєвій позиції*. Підтримуємо думку пані Валентини, що «Василь Ганущак гідний носити звання почесного громадянина Калуша». Хто ж тоді, як не такі велетні українського національного розвою?

Майстер художнього слова Віталій Півторак у співавторстві з *Мирославом Митровцівим* наповнили розділ «Краєзнавча фольклористика» дослідженням про «*«Говірковий дивосвіт роду»* (на матеріалах власного фольклористичного дослідження). Під час польових досліджень вони дбайливо зафіксували та опрацювали специфічні говіркові нюанси прикарпатського села Підмихайлія Калуського району Івано-Франківської області. Місцева говірка продовжує «жити» у весільнопісенному фольклорі краю. Безперечно, що весільні уснopoетичні надбання відіграли важливу роль у формуванні мовно-мисленневого коду українського роду. Дослідники переконливо довели, що не- від'ємною частиною весільного дійства були ладканки, коломийки, які супроводжували свято початку народження нової сім'ї, продовження роду, його невмирущості.

А для тих, хто вболіває за долю міста Калуша – буквально за десятиліття, а то й скоріше в силу природних катаклізмів – науковець застерігає... *Про калійні солі Калуша та екологічні*

«ризики» він знає все. Це без перебільшення мова йде про напрацювання кандидата технічних наук, головного спеціаліста державної установи «Науково-дослідний і проектний інститут основної хімії» Івана Костіва. У статті «*Перспективи відновлення виробництва сульфатних калійних добрив на Калушичині*» він розглядає відомості про солевміщуючі об'єкти Калуського гірничо-промислового вузла та нагромаджені на його території запаси рідкої й твердої техногенної соляної сировини, які засолюють природні води і створюють загрозу для навколишнього середовища. *«Земна поверхня над шахтними полями продовжує осідати. Це приведе до заболочення значної частини території міста...».* *«Отже водоносний горизонт вже контактує із розсолами кар'єру (Домбровського – О. М.) і засолення його посилюється..»* і т. д. Водночас науковець доводить, що ці запаси можуть бути перспективною сировиною для виробництва. Багатотомна історія «великої хімії» на Калушчині ще чекає на своїх дослідників.

Цікавою й пізнавальною є рубрика «Постаті». Невтомний дослідник-енциклопедист Іван Тимів у статті «*Історія Калушини в краєзнавчих дослідженнях Михайла Миронюка*» висвітлює життєвий і творчий шлях маловідомого краєзнавця з Коломийщини, який в числі перших закладав фундамент *калущинознавства*. До речі, Іван Миколайович розробляє поняття *калущинознавство – новий напрям історико-краєзнавчих досліджень, що охоплює всі сфери духовного, культурного, соціального, господарського життя територіальних громад Калуського району*. Студентом Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаника мав змогу познайомитися з паном Михайлом персонально саме в дизель-поїзді «Червона рута» Івано-Франківськ – Коломия та першими «крухівськими статтями» у газеті «АГРО». Титанічна праця дослідника Михайла Миронюка не має права бути призабутою.

Стаття «*Краєзнавчий доробок Дарії Ониськів – гідний взірець для наслідування*» Олега Малярчука присвячена вшануванню 55-ліття від дня уродин творчої особистості Дарії Ониськів. Висвітлено основні етапи її життєвого шляху, узагальнено творчі набутки. Пані Дарія виробили свій конструктивний напрямок, наповнюючи реальним змістом «національну ідею», «історичне минуле» в краєзнавчій тематиці. Їй належить започаткування науково-популярної журналістики на Калусчині та «універсальних текстів», тобто таких, які зорієнтовані і на пересічного читача, і на науковців-професіоналів.

У калуському краєзнавчому збірнику публікацію «*Філологічний Еверест Віталія Півторака*» дебютувала кандидатка педагогічних наук, вчителька-методистка Калуського ліцею ім. Дмитра Бахматюка *Галина Машталер*. Стаття присвячена особистості, котра чверть століття самовідданою працею на педагогічній ниві сіє розумне, вічне, добре. Невже може бути щось благородніше на цьому світі? Вогонь своєї душі щоденно Віталій Романович вкладає у юнацькі серця, щоб засіяні ним зерна давали найкращі сходи і сприяли поступу України та світу.

І знову до першоджерел – витоків української «національної ідеї» на теренах Калушини. Лавреат премії Івана Рубчака 2020 р. – *Іван Миколайович Тимів* у повідомленні «Часопису «Калуський листок» – 110 років» акцентує увагу на вагомому науковому заході. 31 січня 2022 р. у Краєзнавчому музеї Калущини відбувся «круглий стіл» – «*Перший український часопис Калущини*». Небайдужа громадськість вшанувала пам'ять автора і видавця часопису, відомого краєнина, державного діяча часів ЗУНР – *Івана Курояця*. У першому номері часопису (5 січня 1912 р.) редактор, декларуючи свої ширі наміри служити громаді, писав: «*Ідемо, як рідні до рідних. Як свій до свого, без облуди і фальшу*».

То ж долучайтесь до вивчення історії бандерівського краю та популяризації *калушезнавства і калущинознавства*.

***

Калушезнавство – знайомство широкого загалу з неповторним колоритом історико-культурної спадщини міста, його відомими постатями та пам'ятками природи. Це популяризація духовних скарбів і туристичного потенціалу краю в нерозривному зв'язку з минулим України та Європи.

Олег МАЛЯРЧУК, доктор історичних наук,
професор Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу,
член Національної спілки краєзнавців України,
Почесний краєзнавець Прикарпаття

НАУКОВІ СТУДІЇ

РАННЬОМОДЕРНА ІСТОРІЯ

УДК 94(477) “1629”

Іван Тимів
м. Калуш

Розгром татарських військ під Бурштином весни 1629 р.

Анотація. У статті на підставі історичних джерел розглянуто перебіг одного із потужніших татарських набігів у вересні-жовтні 1629 р. на українські землі Руського воєводства, з'ясовано характер й особливості цього набігу, чисельність військових сил ворогуючих сторін, напрямки просування татарського й коронного військ, участь запорозьких козаків у цій кампанії, місця боїв з ординцями, роль командувачів Стефана Хмелецького й Станіслава Любомирського під час бойових дій, стратегію і тактику дій супротивників, наслідки збройного протистояння.

Ключові слова: історичні джерела, набіг, стратегія, тактика, бої, козаки, кварцяне військо, татари, Дністер, перевала, Стефан Хмелецький, Станіслав Любомирський, Семен Байбуза, Девлет Герей, Кантимир мурза, Бурштин, Доброводи, Устя, Зарваниця, розгром.

Восени 1629 р. активну оборону українських земель від навали кримського війська хана Джанібек Герея (1628–1635 – третє правління) та буджацької орди Кантимира (?–1637) очолював представник польського уряду Стефан Хмелецький (1595–1630 – роки життя), шляхтич з Перемишльської землі, учасник Цецорської битви (1620), битви під Мартиновом (1624), Білою Церквою (1626) і ще близько 20 успішних боїв супроти татар, у тому числі й під Бурштином у 1629 р. Цю перемогу здобуто в тісному союзі з запорозькими козаками. Адже саме Хмелецький

у той час був єдиним щасливим винятком дружної співпраці з козаками. Більше того, в його особистому ставленні до народу не було станової гордіні та винятковості, притаманних вдачі польських шляхтичів, які недолюблювали його у війську за надмірну скромність та сувору заборону грабувати й утискувати бідних [20, с. 160–161, 162].

Сьогодні у вітчизняній історичній науці події татарського набігу восени 1629 р. дослідженні ще недостатньо. На жаль, поки що на цю тему немає навіть окремої статті, не те що монографії. Тому більш докладне вивчення означеної події є одним із актуальніших питань сучасної історіографії.

Мета цієї статті – в хронологічній послідовності на підставі історичних джерел розглянути перебіг одного із потужних татарських набігів у вересні-жовтні 1629 р. на українські землі Руського воєводства, з'ясувати характер і особливості цього набігу, чисельність військових сил ворогуючих сторін, напрямки просування татарського й коронного військ, участь запорозьких козаків у цій кампанії, місця боїв з ординцями, роль командувачів Стефана Хмелецького й Станіслава Любомирського під час бойових дій, стратегію й тактику дій супротивників, наслідки збройного протистояння.

У вітчизняному літописанні події під Бурштином восени 1629 р. не знайшли відображення навіть у регіональних хроніках і записках. Згадка про розгром татарського війська в цьому році є лише у «Хроніці Львова» Дениса Зубрицького [19, с. 245]. З українських дослідників події 1929 р. досліджував Степан Рудницький [24]. На думку вченого, приводом до вторгнення татарських військ послужили два морські походи козаків у турецькі володіння й сухопутний – у Крим (1628 р.), і ще один морський навесні 1629 р. [24, с. 53]. Про ці походи згадують у своїх працях історики Михайло Грушевський [17, с. 60], Дмитро Дорошенко [28] та Дмитро Яворницький [26, с. 241].

Окремими штрихами події 1629 р. згадані у праці Михайла Грушевського «Історія України-Русі» [17, с. 64–65]. Повідомляючи про рух татарської орди в українські землі, історик зауважує, що калга* Девлет Герей, йдучи в українські землі, «плутав стежку, збиваючися то на Чорний, то на Кучманський шлях, потім повернув на Волощину, несподівано відти впав на західне Поділє і розпустив відразу від Дністра загони, визначивши збірним пунктом Золочів» [17, с. 64]. Метою таких маневрів було ввести в оману прикордонне військо. Варто відмітити, що цей тактичний хід був успішним, польському війську й козакам не вдалося зупинити ординців на кордоні. Далі вчений звертає увагу на некомпетентність і амбітність руського воєводи Станіслава Любомирського (1625–1638 – роки урядування), який своїми наказами й заборонами перешкоджав Стефанові Хмелецькому здійснити підготовлений напад на татарський табір й тим самим дозволив ординцям безперешкодно відійти. Історик стверджує, що під Бурштином було розгромлено великий татарський загін чисельністю 7 тис. воїнів [17, с. 65]. Частково події осені 1629 р. вивчав сучасний дослідник старожитностей Бурштина Зеновій Федунків [25, с. 228–230]. Публікацію щоденника походу польських військ руського воєводи Станіслава Любомирського сути проти татар у 1629 р. здійснив чернівецький історик Тарас Ковалець [19-а].

У польській історіографії тематики нападу татар у 1629 р. під орудою Девлет Герея, брата кримського володаря, що мав титул калги та воєначальника буджацьких татар Кантимира муризи (? – 1637) принагідно торкалися Тадеуш Корzon [40], Луціян Татомір [48], Антоній Прохазка [47, с. 68–69]. Останній, однак, події осіннього нападу 1629 р. помилково датує 1630 роком.

---

*Намісник хана, посада, встановлена Менглі Гереєм, за відсутності володаря користувався усіма атрибутами його влади.

Життєвий й бойовий шлях брацлавського хорунжого Стефана Хмелецького докладно висвітлив Северин Голембіовський, у своєму нарисі, де описав боротьбу керівника оборони з татарами восени 1629 р. [36, s. 530–537]. Події осені 1629 р. розкрито у праці Богдана Барановського, який висвітлив цей похід ординців на підставі документальних джерел, що загинули в роки Другої світової війни. Це ускладнює верифікацію інформації, почертнутої з цих документів [27, s. 101–117].

Мавріцій Горн [37, s. 55–56; 38, s. 50–55] та Еліжбета Горнова [39, s. 20] розкрили економічні збитки, заподіяні татарами в Руському воєводстві під час цього нападу. Найбільш ґрунтовно перебіг згаданого ординського набігу досліджено у працях сучасних польських істориків Анджея Гліви [34; 35, s. 353–396] та Пшемислава Гаврона [30]. Останній також подав окремі витяги з реляцій**. Торкалися цієї проблематики Францішек Котуля [41] й учасники наукової конференції у Кам'янці-Подільському 11–15 вересня 2000 р. [50].

Із згаданих дослідників найбільш ґрунтовно проблему економічних збитків, завданих татарськими наїздами, розробляли польські історики Богдан Барановський, Маврицій Горн та Анджей Гліва. Перші два вчені досліджували так звані юраменти за 1631–1632 рр, тобто судові свідчення мешканців краю про збитки, завдані їхнім садибам під час татарських нападів.

У результаті їхніх досліджень вийшло так, що Богдан Барановський, спираючись лише на юраменти з 1631 р., подав занижену кількість сіл, спустошених татарами у Самбірському

**Gawron P. Relacje pomiędzy dowódcami wojsk państwowych i prywatnych w Koronie w pierwszej połowie XVII wieku (wybrane przykłady) // Nad społeczeństwem staropolskim. T. 1. Kultura, instytucje, gospodarka w XVI–XVIII w. / red. K. Łopatecki i W. Walczak. – Białystok, 2007. – S. 231–247.

повіті – 84, а Маврицій Горн навпаки перевищив ці показники, використовуючи юраменти з 1632 р. За його підрахунками, кількість спустошених сіл становила 101 населений пункт. Згадані історики недостатньо критично проаналізували статистичну інформацію, наявну у звітних документах, до того ж вони не залутили джерела іншого походження, не провели аналізу господарського розвитку сіл, що згадуються в юраментах 1631–1632 рр. Більше того, вони помилково приписали усі заподіяні татарами шкоди до осіннього нападу 1629 р., залишивши поза увагою той факт, що багато сіл було спалено татарами ще під час зимового наїзду 1626 р. [27, с. 115; 38, с. 51]. На ці хиби звернув увагу сучасний польський історик Анджей Гліва, який зауважив, що саме необережне використання статистичних документів початку 30-х рр. XVII ст. спричинило неточності у підрахунках. Учений наголосив на потребі широкої верифікації джерел за період від 15 березня 1630 до 24 липня 1631 р., які не були відомі попереднім дослідникам [35, с. 386–387, 388].

Із офіційних урядових джерел певну інформативну вартість мають універсали. 9 вересня 1629 р. в таборі під Жабинцями (*село Гусятинського району Тернопільської області. – I. T.*) руський воєвода Станіслав Любомирський видав універсал до мешканців краю про підготовку ординцями вторгнення в межі воєводства. Між іншим, він застерігає про небезпеку: «Велика орда переправилася під Очаковом» [3, арк. 3420; 4, арк. 1777].

1 липня 1629 р. Стефан Хмелецький також видав універсал до шляхти руського воєводства, в якому повідомляється про підготовку кримських і буджацьких татар до нападу. У документі мовиться про рух османських військ під орудою Хусейнапаші з Добруджі з провіантром у напрямку Буджацького степу [3, арк. 3072–3073]. Застереження про наближення татарського війська лунають й в інших універсалах Стефана Хмелецького. Зокрема, в одному із таких документів від 9 вересня 1629 р. вказано,

що «Девлет Герей калга й Кантимир мурза пройшли між Бугом й Дністром і наближаються до земель коронних» [3, арк. 3429–3430].

Як зауважує дослідниця королівських універсалів Марта Ониськів, до таких документів найчастіше потрапляли відомості про воєнні дії, приготування держави до війни. Повідомлення, поширювані за допомогою універсалів, служили завчасним оповіщенням про воєнну загрозу для всього Руського воєводства [22, с. 10, 11].

Інформаційно важливими джерелом є також реляції (документи). В одній із них оповідається про воєнний похід польських і козацьких військ супроти солтана Девлет Герея восени 1629 р. Автором документа є керівник оборони Стефан Хмелецький, який докладно повідомляє про перебіг воєнних дій з татарами на теренах Подільського й Руського воєводств у серпні – на початку жовтня 1629 р. Документ зберігся у кількох рукописних списках [9, к. 431; 14, к. 463–464; 15, к. 70 в.].

Згадані тексти двох реляцій Стефана Хмелецького опубліковані польським істориком Станіславом Пшилецьким. Якщо у тексті першої згадуються сутички з татарами на Київщині й на півдні України ще в травні 1629 р. [49, с. 84–87], то в другій детально описано тактичні дії польсько-козацького війська супроти ординців у період від 21 серпня до 11 жовтня 1629 р. на Поділлі й у Галицькій землі [49, с. 91–99]. Щоденник Стефана Хмелецького виданий також Алоїзом Грабовським [31, с. 91–99].

Важливим джерелом історичної інформації, у якому відображені події осені 1629 р., є епістолярна спадщина. У листуванні короля Сигізмунда III (1587–1632 – роки правління) з руським воєводою Станіславом Любомирським містяться розпорядження й директивні вказівки монарха щодо співпраці воєводи з брацлавським хорунжим Стефаном Хмелецьким у справі організації оборони від татар. У листі від 15 серпня король нака-

зав воєводі вирушити до Кам'янця-Подільського й бути в повній готовності до відсічі супротивників [35, с. 356–357].

У збірнику Станіслава Пшилецького опубліковано також лист воєводи Станіслава Любомирського до короля від 11 жовтня 1629 р., написаний у таборі під Устям. У ньому у формі щоденникових записок подано опис подій від 28 серпня до 7 жовтня. Повідомлення Станіслава Любомирського мають здебільшого тенденційний характер, у них замовчується справжня роль Стефана Хмелецького у боротьбі з татарами й перебільшується участь воєводи в цих подіях. Місцями автор плутає події, має бути, ті, у яких безпосередньої участі не брав [15, к. 68 в.; 49, с. 87–90].

Певним доповненням й уточненням до подій під Чортковом, Доброводами й Устям, описаних в другій реляції Хмелецького, є копія листа брацлавського хорунжого до коронного підканцлера і воєводи київського Томаша Замойського від 11 жовтня 1629 р. з табору під Горожанкою (*село Чортківського району Тернопільської області. – I. T.*), опублікована у згадуваному вже збірнику С. Пшилецького [49, с. 90–91]. Важливими у цьому листуванні є опис бойових дій з татарами під Бурштином 7 жовтня 1629 р. [49, с. 89]. Про результати розгрому татарського війська й звільнення восьмитисячного ясиру мовиться в листі Самійла Отвіновського, самбірського підстарости, писаного в Галичі 8 жовтня 1629 р. [11, к. 362 в.]. Події осені 1629 р. описано також у листі з тією ж датою, опублікованому Алойзом Грабовським. Тут згадано про бойові зіткнення польських військ брацлавського хорунжого Стефана Хмелецького й козацьких відділів біля Монастириськ, Потоку й Устя. Автор листа нарікає на сповільнені дії руського воєводи Станіслава Любомирського, який забороняв Стефанові Хмелецькому й козакам проявляти будь-яку активність без його відома, тоді як сам завжди спізнювався з прибуttям до місця бою, фактично заважав проведенню воєнних

дій проти татар [31, с. 240–241]. Відповідність дати й місця написання листа, а також його зміст вказують на те, що це, ймовірно, уривок із тексту Самійла Отвіновського. Оригінал цього листа зберігається в рукописному фонді бібліотеки Ягеллонського університету у Krakovі [16, с. 1126].

У Головному архіві давніх актів у Варшаві у фонді «Метрика Коронна» міститься інформація про перебування кримців й буджацьких татар на початку жовтня 1629 р. в Галицькій та інших землях Руського воєводства та спустошення, спричинені ними в Калуському, Галицькому, Тлумацькому та інших ста-роствах Галицької землі [6, к. 153–156, 344–348]. Повідомлення про воєнні дії на теренах Галицької землі, зокрема про захист Снятинського замку та інших міст збереглися в Галицьких гродських актах [2, арк. 1496].

Відомості про події 1629 р. містять матеріали документального зібрання Замойських, рукописи яких зберігаються в цьому ж варшавському архіві. Серед них цікавим є зізнання (конфесат) полоненого шляхтича Каменського з Підляшшя. З його свідчень перед польовим судом відомо, що до татар він потрапив у лютому 1617 р. біля Острога на Волині. Від 1626 р. служив опікуном і машталером у Буймат солтана в Криму. Переїняв татарські звичаї, вивчив мову. У похід восени 1629 р. був взятий примусово. Під час походу служив в загоні Шахін Герея, який діяв в районі Белза [7, с. 409, 410; 21, с. 511; 35, с. 381].

Його використовували як провідника, а під час відступу ординців він був схоплений жовнірами руського воєводи Станіслава Любомирського під Устям, що на Дністрі [18, с. 51; 35, с. 381]. Під час допиту стосовно планів татарського командування Каменський заявив, що вони говорили: «Повернемося назад із полоном, перш ніж Хмелецький про нас дізнається» [7, с. 409]. Наведений приклад засвідчує оперативність та скритість

дій ординців, намагання захопити якомога більше ясиру. Цей документ виявив польський історик Анджей Гліва, у ньому мовиться про те, що калга Девлет Герей розраховував провести блискавичну грабіжницьку операцію, а потім швидко відступити на територію Молдавії, перш ніж Стефан Хмелецький, який відповідав за оборону прикордоння, зуміє бодай якось на це відреагувати. Подібні міркування свідчать про те, що схема проведення подібного типу операцій була вже випробуваною під час попередніх наїздів кочовиків [18, с. 50].

Місця розташування військ, маршрути походів, бойові епізоди, втрати в боях й захоплені трофеї та інші обставини боротьби з татарами розкривають також щоденникovi записи учасників подій. Вірогідним автором «Щоденника експедиції проти поган» (*іновірців – I. T.*) вважається королівський секретар й посол Речі Посполитої до Османської імперії та перекладач Самуїл Ієронім Отвіновський (1575–1650 – роки життя) [8].

Короткі відомості про розгром ординців під Бурштином подає польський хроніст Павло П'ясецький. Він також вказує перебільшену чисельність татарського війська – 60 тис. воїнів та його проникнення в околиці Сокала й поразку на зворотньому шляху. Хроніст подає й перебільшену чисельність полонених татар – 2 тис. Вважає, що саме від зброї Януша Тишкевича загинув один із синів Кантимира. Віддає належне Стефанові Хмелецькому й козакам як переможцям над татарами [42, с. 344–345].

Загалом, основна джерельна інформація про події осені 1629 р. в Руському воєводстві зосереджена в текстах реляцій Стефана Хмелецького, донесенні воєводи Станіслава Любомирського, щоденнику подій невідомого автора (ймовірно С. Отвіновського) та листуванні між воєнначальниками й королем. Незважаючи на певні розбіжності в описі подій, у цих джерелах, в цілому, докладно розкрито перебіг подій згадуваного ординсь-

кого набігу. Завдяки працям українських і польських дослідників зросла кількість введених до наукового обігу історичних джерел та їх наукова інтерпретація.

Сили сторін

Навесні 1629 р. на польсько-татарському порубіжжі було вельми тривожно. Реєстркові козаки на чолі з гетьманом Грицьком Савичем (Чорним) (1628–1630 – старший Війська Запорозького реєстрового) разом із ротмістром Стефаном Хмелецьким пильнували кордони Речі Посполитої. Адже на той час уже було відомо, що аккерманський паша у травні 1629 р. дозволив татарському війську чисельністю 4 тис. воїнів піти походом у польські землі [24, с. 35]. Відомості про те, що Стефан Хмелецький без участі козаків відтіснив ординців, з огляду на переважаючу чисельність нападників, виглядають вельми сумнівними. Адже козаки стояли неподалік табором на схід від польського війська [49, с. 71, 75].

Відомості джерел про чисельність військ кримських та буджацьких сил вторгнення восени 1629 р. мають велику розбіжність – від 8 тис. до 80 тис. вершників. Згідно з повідомленнями молдавського господаря Мирона Барновського (роки правління – 1626–1629, 1633), війська Девлет Герея Й Кантимира налічували 80 тис. воїнів. За свідченням шляхтича Каменського, який служив у татар за проводиря й перекладача, чисельність ординців сягала 60 тис. вершників [21, с. 511].Хоча вказана кількість татарського війська виглядає очевидно завищеною, з нею погоджуються польські історики Юліан Німцевич [45, с. 361], Северин Голембйовський [36, с. 534] та Богдан Барановський [27, с. 113].

Молдавський літописець Мирон Костін (1633–1691 – роки життя) стверджував, що у складі татарського війська було 40 тис. вершників, котрі вдарили на Польщу з трьох боків під

орудою калги, мурзи й паші. Вони грабували аж до Сокала і вище Львова***.

На нашу думку, вказана чисельність кримсько-буджацького війська 80 тис. та 60 тис. воїнів є очевидним перебільшенням, бо з такою армією мав би бути сам кримський хан. Це був максимум мобілізаційних можливостей Кримського ханства. Чисельність кримців і степовиків у 40 тис. вершників також перебільшена, оскільки згаданий похід не був масштабною стратегічною військовою операцією.

Близькими до реальності є спостереження сучасних польських дослідників. Владислав Чаплінський стверджує, що під час осіннього нападу 1629 р. чисельність ординців сягала 20 тис. воїнів [29, s. 720]. Такої ж думки дотримується й сучасний польський дослідник Пшемислав Гаврон [30, s. 472].

Тоді як Ришард Маєвський вважає, що на практиці в більшості татарських нападів брало участь не більше ніж декілька тисяч вершників, лише у великих походах – 10–12 тис. воїнів [44, s. 233].

Анджей Гліва стверджує, що учасниками татарського нападу восени 1629 р. були 7–8 тис. воїнів. Із них 3–4 тис. – кримських та 2–3 тис. буджацьких татар [35, s. 361]. Адже великий військовий корпус з 10 тис. воїнів залишився у Бахчисараї з ханом Джанібек Гереєм [21, с. 511]. До того ж на грабіжницький похід не було потреби відправляти надто велику кількість війська, бо це могло спровокувати затяжний міждержавний конфлікт.

Тому чисельність 8–10 тис. татарських воїнів буде значно більшою до об'єктивності.

***Czamańska I. Miron Costin, Latopis Ziemi Moławskiej i inne utwory historyczne, tł., wstęp i komentarz / Ilona Czamańska, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1998. – S. 153.

Очільниками татарських військових сил, окрім калги Девлет Герея, були командувачі Іслам Герей солтан (майбутній солтан), Мехмед Герей солтан, Буняк солтан, Ботічкала солтан. Відділи буджацьких татар очолювали Кантимир мурза та його сини – Мехмед мурза і Тахтемір мурза, а також Веліза мурза, Некея мурза та Сальман-шах мурза [35, s. 359, 360].

Польські військові сили чисельністю 1,4 тис. жовнірів (660 гусари, 500 козаки, 300 піхоти) очолював руський воєвода Станіслав Любомирський. Кількість козаків з 150 до кінця кампанії збільшилася до 2 тис. У Хмелецького під рукою теж мусило бути не менше 1,5 тис. жовнірів. Северин Голембйовський подає загальну чисельність польського війська 4–5 тис. [36, s. 532, 533]. Адже більшість польських військ була задіяна у війні зі шведами, яка одночасно тривала у Королівській Прусії (*Померанія, Хелмська земля, Мальборкське воєводство, Торунь, Гданськ i Ельблонг. – I. T.*) та Інфлянтському або Лівонському воєводстві на північної країни. Зайнятість кварцяних військ у шведській кампанії значно послабила захист південно-східних рубежів Речі Посполитої перед татарськими наїздами. Від вересня 1626 р. керівником оборони коронних земель був брацлавський хорунжий Стефан Хмелецький, котрий заступав польського гетьмана Станіслава Конецпольського, який із військом перебував у Прусії [35, s. 356, 357; 30, s. 462].

Загалом, зважаючи на чітко виражену тенденцію польської історіографії (за винятком А. Гліви) перебільшувати чисельність татарського війська й применшувати чисельність коронного, то близькою до реальності можна вважати чисельність кримсько-буджацьких сил 8–9 тис. воїнів й 5–6 тис. жовнірів і козаків.

Передумови нападу

Похід татар до Речі Посполитої готувався під впливом османської дипломатії. Він був інспірований турками у відповідь на козацькі походи в турецькі володіння, зокрема у Крим у 1628 р., ѹ підтримку запорожцями братів Мехмеда й Шагін Герей-їв у боротьбі за владу проти Джанібек Терея ѹ вождя буджацьких татар Катимира мурзи [32, с. 36; 46, с. 152–153].

Боротьба за владу в Криму ѹ внутрішні суперечності на деякий час відволікли татар від походів в українські землі. З іншого боку до походу ординців в землі Речі Посполитої підштовхували шведські, семигородські ѹ голландські дипломати, які прагнули створити антипольську ѹ антиавстрійську коаліцію. Водночас, згадані вже козацькі виправи до Криму ѹ спустошення татарських улусів знову спрямували кримців і степовиків до Речі Посполитої [27, с. 91, 104].

Власне, те, що запорозькі козаки «чинили шкоди ѹ нисціли в татарській землі (Буджаку) і Криму», вказав як причину татарського нападу ѹ полонений шляхтич Каменський [21, с. 511]. Насправді походи козаків у степ були лише зручним приводом для нового нападу.

Отже, татарський похід, очолюваний калгою Давлет Герем у вересні-жовтні 1629 р. перервав кількарічне затишшя, викликане внутрішнім розколом в Криму та козацько-татарським союзом, що забороняв ординські набіги. Масштабний напад на українські землі передбачав певне відновлення ресурсів Криму [19-а, с. 96].

Подіям 1629 р. передували дрібні татарські набіги 1628 р. Ще в середині жовтня 1627 р. кримський хан Мехмед III Герей (1623–1628 – роки правління) звернувся до короля і Стефана Хмелецького з вимогою виплати заборгованих упоминок за передні сім років. Королівський двір відмовив. Це стало ще одним приводом для нового нападу. Зрештою, такий привід застосо-

совувався й у багатьох інших випадках. Тим часом 13 січня 1628 р. відділи буджацьких й добруджських татар перейшли Дністер, але цього разу справа обійшлася спустошенням прикордонних поселень.

Наприкінці вересня 1628 р. дрібні татарські відділи просувалися Удецьким шляхом. Цей тракт був відгалуженням Чорного шляху, він тягнувся вздовж р. Удич притоки Бугу. Саме тут Стефаном Хмелецьким був розбитий весь татарський загін. Значно менше поталанило польському відділу кварцяного війська під орудою королівського ротмістра Яна Мілешка, який отримав наказ пильнувати татар між новими українськими поселеннями, але був розгромлений татарами. В бою з ординцями загинуло 40 жовнірів, а сам польський керманич і решта його вояків були взяті в полон. Усього супроти татар тоді виступили дві хоругви (300 вояків): першу очолював згадуваний вже Ян Мелешко, а другу – ротмістр Добрчинський, якому були підпорядковані жовніри Домініка Острозького. Між тим інший ординський загін Кенан-паші був розбитий козаками під Звенигородкою. Про наступні два напади відомостей недостатньо [27, s. 91; 36, s. 530; 37, s. 52–53; 49, s. 14–19, 29, 53–54, 104].

Напрямки руху татарських і польсько-козацьких військ

Проникнення окремих татарських відділів в українські землі мало місце також в травні 1629 р. Згідно з реляцією Степана Хмелецького на початку травня 1629 р. татари (білгородські, кримські й добруджські) чисельністю 4 тис. вершників, очолювані мурзою Мехмедом, вторглися в українські землі. Перший бій з ординцями відбувся 5 травня, коли військо Хмелецького розビло передові сторожі татар. Розташувавшись на високому пагорбі над Угорським Тікачем, з якого видно рух військ в різних напрямках, Степан Хмелецький і козаки (150 вершників з Балабанівки (село *Оратівського району Вінницької*

області. – I. T.) вистежували татар, а помітивши, йшли за ними Чорним шляхом землями Уманщини. 21 травня татари спустошили околиці Умані. Наздогнавши цей відділ на кордоні біля с. Кадениці, Хмелецький розбив його й звільнив ясир. Тим часом інший відділ ординців опинився біля Канева, де нападники звернули на Канівський шлях і за милю від Вітольдового мосту переправилися через р. Буг й стали табором. Татари не знали про наближення польського війська (2–3 тис. воїнів), лише випадково, натрапивши на сонного польського вояку, отримали інформацію про польське військо й негайно вирушили в дорогу, залишивши худобу та інше майно, взявиши лише трохи більше 20 осіб ясиру. Слушну нагоду розбити ворога було втрачено. Ще один татарський загін перетнув кордон поблизу Кагарлика (*місто в Обухівському районі Київської області. – I. T.*), відправивши здобич до Криму, решта цього відділу попрямувала углиб Брацлавського воєводства, але відділі Хмелецького перестріли ординців й після короткої сутички змусили їх до втечі [36, s. 531; 27, s. 101–103; 37, s. 54; 30, s. 463].

Загалом два згадані напади були звичайними грабіжницькими походами за здобиччю й передусім ясиром. Більш масштабним відплатним татарським нападом за кримські походи козаків восени 1628 й навесні 1629 р. була осіння кампанія 1629 року.

У той час, як Стефан Хмелецький громив на українських землях дрібні татарські загони, головні військові сили супротивника розпочали приготування до масштабного вторгнення. Останній етап приготувань до військового походу головних татарських сил у польські землі розпочався ще в липні 1629 р. На початку серпня Стефан Хмелецький через розвідників довідався, що кримці й татари з Буджаку (*степ, що тягнеться від Аккерману до Кілії, сучасна південна Бессарабія. – I. T.*) збираються в околицях Очакова. Першим до збірного пункту прибув Саль-

маншах мурза, стриєчний брат Кантимира Мансура. Відділи кримських татар переправилися через Дніпро біля Тавані в гирлі Інгульця і Чорним шляхом прямували до Піщаного Броду на р. Буг до зручного місця збору татарських сил [36, с. 533; 35, с. 357, 358; 49, с. 92].

1 липня 1629 р. Стефан Хмелецький, перебуваючи у військовому таборі під Балабанівкою, поширив універсал, в якому застерігав шляхту українських воєводств перед можливим вторгненням ординців й закликав прибувати до військового табору для поповнення сил спротиву [12, к. 1116].

Між тим, Станіслав Любомирський, отримавши від молдавського господаря Мирона Барновського повідомлення про загрозу татарського вторгнення, попрямував до Рогатина, де зупинився 16 серпня, раптом змінив рішення й вирушив до Скали, де 28 серпня став табором [8, к. 364].

29 серпня 1629 р. руський воєвода Станіслав Любомирський видав розпорядження ротмістрам, поручникам й лицарству (воящту) збиратися біля містечка Скала (*Скала-Подільська – селище Борщівського району Тернопільської області. – I. T.*) [3, арк. 3380]. А в універсалі від 9 вересня 1629 р. повідомляв, що під Очаковом переправилася велика орда й прямує в коронні землі [2, арк. 1471–1472].

2 вересня Любомирський, знаючи про наближення татарського війська, розпочав укріплювати табір, до якого прибували приватні загони магнатів Януша Вишневецького, житомирського старости Яна Тишкевича, Александра Зборовського та ін. Лише краківський каштелян Єжи Збаразький не прибув особисто, а відправив своє військо [8, к. 36; 19-а, с. 100]. 12 вересня Стефан Хмелецький, перебуваючи у таборі під Стефанівкою (*село у Вінницькому районі, Вінницької області. – I. T.*), звернувся з листом до воєводи з проханням невідкладно вирушити з військом до Станіславова, аби заступити шлях ординцям, які на-

ближалися, але Любомирський відомовив й залишився з військом біля Скали [10, с. 71].

Між тим, на початку вересня 1629 р. калга Девлет Герей разом із синами Кантимира вирушив Чорним шляхом в українські землі Речі Посполитої. Татари рухалися лівим берегом р. Березань, степом, руслами висохлих річок, високими травами, ярами. У другій декаді вересня на стику Кучманського й Чорного шляхів, поблизу згадуваного вже Піщаного Броду, відбулося поєднання буджацьких чапулів з головними силами кримського війська [35, с. 361].

Помітивши відділи польсько-козацької розвідки ротмістра Семена Байбузи та хоругви Войцеха (Адріана) Хотимирського й Домініка Острозького чисельністю кількасот вершників, татари перейшли на Кучманський шлях, а потім просувалися правим берегом Дністра на захід. Це було потрібно для того, щоб завести в оману Стефана Хмелецького. Для реалізації цього відволікаючого маневру татарське командування відправило на Чорний шлях відділ солтана Мехмед Гаджі. А тим часом основні сили ординців 19–20 вересня 1629 р. вторглися в межі Речі Посполитої в околицях прикордонного містечка Балта, що в Брацлавському воєводстві. Відомості про напрям руху татарського війська Кучманським шляхом С. Хмелецький отримав у таборі під Стефанівкою, що біля Вінниці. Тим часом ординці, минувши 22 вересня с. Кам'янку, що у тому ж воєводстві, 23 вересня перетнули Дністер поблизу Жабчиного Броду й увійшли на територію Молдавії. А звідти Волоським шляхом попрямували до Галицької землі, користаючи із продовольчих й фуражних баз, підготовлених на шляху просування татарського війська. Польське військо 23 вересня вирушило услід за татарами. Козаки тоді ще не приєдналися і йшли окремо, того дня вони були за дві милі від польського табору (1 миля 5,25–7,25 км). В авангарді польських військ рухалися розвідувальні відділи

Комаровського й Воляновського (150 вершників) (*імен не встановлено*) [36, s. 533; 49, s. 87, 92; 35, s. 362, 363].

Отож, татари виявились вельми непередбачуваним супротивником. Це яскраво демонструють згадані вище маневри кримсько-буджацького угрупування. Адже наближаючись до кордонів Речі Посполитої, ординці з метою заплутати керівників оборони пограниччя – тричі змінювали напрям руху. Спочатку вони йшли Кучманським шляхом, а опісля переправи через Дністер 23 вересня перейшли на Волоський шлях. 25 вересня польсько-козацьке військо й татари Девлет Герея були на відстані 2 милі один від одного. У ніч із 27 на 28 вересня татари знову опинилися на Кучманському. Тим часом польсько-козацьке військо Стефана Хмелецького 27 вересня зупинилося неподалік містечка Залізці на Тернопіллі, а 28 вересня поблизу с. Біла (*село на лівому березі річки Серет. – I. T.*) поєдналося з відділами руського воєводи Станіслава Любомирського й козаками. Польське командування високо оцінило маневри татарських військ з оперативного погляду. Руський воєвода Станіслав Любомирський в універсалі, виданому в польовому обозі під Жабинцями 26 вересня 1629 р., писав: «Ворог, усупереч часу і своєму звичаю, зробив тривалу перерву й хитрує, адже, вийшовши на Кучманський шлях, знову, як мені сьогодні повідомлено, переправився минулого тижня (тобто 23 вересня) через Дністер у Волоську землю, нижче Рацькова» (*село на лівому березі Дністра, центр Рацьківської сільради Кам'янського району Придністровської Молдавської Республіки. – I. T.*) [1, арк. 1605–1606; 27, s. 105; 25, с. 228; 49, s. 90, 93].

Така зміна руху татарських військ перед початком нападу диктувалася закономірностями тогочасної інформаційно-розвідувальної війни, під якою розумівся не лише збір відомостей про місцезнаходження та оперативні плани супротивника, але й

поширення дезінформації, навмисне введення ворога в оману [18, с. 58] і т. ін.

Тим часом хорунжий С. Хмелецький разом з козаками Григорія Савича (Чорного) рухався лівим берегом Дністра, а татари – правим. У випадку переходу ворожих військ в тилу коронного війська козаки мали затримати ординців на переправі. Пройшовши поблизу укріпленого табору військ Любомирського, запорожці відійшли на захід. На марші Хмелецький отримав звістку, що татари 27–28 вересня 1629 р. перейшли Дністер біля села Колодрібка (*село Заліщицького району Тернопільської області. – I. T.*). Тут, на переправі, Хмелецький, зайнявши зручні позиції, мав намір несподівано напасті й розбити напасників. Однак, через недостатню кількість війська не зміг реалізувати свій план. Воєвода Любомирський, через заздрість чи власну нерозторопність, не прийшов своєчасно на допомогу. Згідно з реляцією Хмелецький 28 вересня не міг переправитися через Збруч. Більше того, він наказав Хмелецькому кожного дня по 4 години бути бездіяльним. Того ж 28 вересня більшість військових сил Хмелецького відпочивало, лише декілька хоругвей, а саме Яна Госліцького, Стефана Хмелецького і козацький відділ із 200 вершників під загальним командуванням брацлавського мечника Яна Доброцеського здійснили напад на невеликий татарський відділ за 2 милі (12,5 км) від польського табору й відбили більше 100 осіб ясиру. Це був перший бій з ординцями. Тим часом основні сили татарського війська безперешкодно подолали Дністер й розпустили загони по краю, маючи намір за-класти кіш під Золочевом [14, к. 364 в.; 36, с. 534; 24, с. 52; 27, с. 106; 32, с. 37; 49, с. 88, 93].

План татарського нападу полягав у блискавичному й одночасному ударі кінних відділів в різних напрямках та заглибленні до оперативно визначених районів на 120–150 км. Загалом, татарські сили мали зосередитися в середній та східній

частині Руського воєводства. Розвідувальну інформацію забезпечували невеликі рейдові групи, що діяли на лівому березі Дністра. Завдяки добре організованій розвідці татари достеменно знали місця локалізації польських і козацьких віddілів [35, s. 365, 366].

Після здійснення спустошливих і грабіжницьких дій татарські віddіли повинні були повернутися до головного коша між Золочевом і Глинянами (Львівська земля). Допоки польське військо збереться для організації віdcічі, ординці сподівалися швидким маршем відійти до Північної Молдавії [35, s. 365].

Із донесення Стефана Хмелецького та «Щоденника експедиції супроти поганців» відомо, що частина татарських військ прямо з маршу взялася грабувати й вибирати ясир й спалювати навколоїшні села. Головною метою татарського угрупування під орудою Сефер Герея та Селамет Герея була Львівська земля й Белзьке воєводство. Це угрупування мало налічувати 6 тис. воїнів. У Перемишльську землю був спрямований віddіл буджацьких татар на чолі з мурзою Сальманшахом. Тим часом кварцяне військо Стефана Хмелецького лише надвечір 28 вересня 1629 р. дійшло до с. Жабинці на р. Збруч, де перебували віddіли Станіслава Любомирського. Спізnenня обох польських воєначальників з приуттям до місця подій було великим прорахунком поляків на початковому етапі воєнної кампанії, оскільки дало змогу ординцям здійснити заплановані маневри й перехопити воєнно-стратегічну ініціативу [7, s. 410; 8, s. 364v.; 365 v.; 35, s. 365; 49, s. 93, 95].

29 вересня 1629 р. татарський кіш уже стояв поблизу Ягельниці (*село Чортківського району, Тернопільської області. – I. T.*), тоді як кварцяне військо Стефана Хмелецького лише переходило р. Серет біля Чорткова на Тернопіллі. Тут у Хмелецького трапилася сприятлива нагода розбити татарське військо, котре скучилося на невеликому просторі. Однак через спо-

вільнений рух піхотних відділів Любомирського, цього зробити знову не вдалося, бо загони руського воєводи надішли до Чорткова лише в суботу 30 вересня. Тоді як татари, минувши Бучач, швидким маршем за добу опинилися поза Дністром поблизу Білобожниці (*село Чортківського району Тернопільської області. – I. T.*) [25, с. 228; 27, с. 107, 108; 35, с. 367; 36, с. 534; 37, с. 55; 49, с. 88, 93].

Відсутність докладних відомостей про супротивника зумовила здійснення польським військом зайвого маршу протяжністю 6 миль (більше 36 км.) в напрямку Бучача, тоді як татари, змінивши маршрут, опинилися під Доброводами за 15 км від Підгайців. Це був тактичний прорахунок Хмелецького. Тим часом козаки, які були у складі військ Любомирського, що прямувало до Монастирищ (*тепер м. Монастириська – районний центр, Тернопільської області. – I. T.*), під Яновичами (*сьогодні це поселення не існує. – I. T.*) розбили загін буджацьких татар під орудою одного із синів Кантимира [8, к. 364v.].

Бій під Монастирищами

Між тим, 30 вересня 1629 р. Стефан Хмелецький з козаками наблизився на пів милі до татарського коша. Захопив полонених, від яких довідався про татар й після нетривалого відпочинку мав намір ще звечора вдарити на ординців. Проте Станіслав Любомирський заборонив йому самостійні дії. Воєвода підоспів до розташувань ординців знову із запізненням. Тим часом калга Давлет Герей, довідавшись про наближення коронних і козацьких військ, залишив худобу й овець і з легкою здобиччю та ясиром швидко рушив в напрямку Монастирища [31, с. 240–241; 49, с. 94].

Поляки й козаки в цьому напрямку змогли вирушити лише опівночі. Це були відділи Александра Пісечинського та козацький загін Григорія Савича (Чорного). Тим часом інші чапу-

ли татар (кіш поділявся на кримців і степовиків) швидко форсували Стрипу. Загони кварцяного війська подолали цю водну перешкоду поблизу Зарваниці (*село Теребовлянського району, Тернопільської області. – I. Т.*) лише в понеділок 1 жовтня. У складі польського війська були такі досвідчені у боротьбі з татарами командири як Семен Байбуза, Ян Тишкевич, Войцех Хотимирський, Стефан Четвертинський та ротмістри кварцяного війська. Загальна чисельність військових сил разом із козаками складала 1 тис. вояків [8, к. 364v.; 27, с. 107, 108; 35, с. 367; 37, с. 55; 49, с. 88, 91, 93].

Коронне військо й козаки Стефана Хмелецького тоді зуміли розбити лише невеликий загін буджацьких татар під орудою молодшого Кантимирового сина Тахтемира між Підгаяцями і селом Доброводи (*село Збаразького району Тернопільської області. – I. Т.*) та звільнити кількасот людей, захоплених в ясир. Сам Тахтемир мурза з госткою наблизився втік до найближчого лісу. Після бою захоплені в полон татари повідомили, що основні сили Девлет Герея стануть кошем поблизу Ягельниці [8, к. 365; 24, с. 54; 36, с. 534; 49, с. 91, 94–95].

Отже, 1 жовтня 1629 р. між Підгайцями й Доброводами, що за дві милі від Монастирищ, відбувся бій поляків і козаків з татарами. Запорожці першими пішли в атаку (*фото 1*). Загін одного із синів Кантимира у цьому бою зазнав чималих втрат в людях, залишив захоплений ним ясир і здобич й сам заледве врятувався [24, с. 57].

Цей успіх мав важливe значення, окільки він змусив татарське командування змінити напрям подальшого руху. Замість руху до Глинян і Золочева, татари скерували свої чапули в південному напрямку, на правий берег Дністра [14, с. 461; 27, с. 112; 36, с. 368].

Польське й козацьке військо переслідувало супротивника майже дві милі. У цій акції брали участь козаки, хоругви панів

Вороняча, Павловича, Раваховського й кварцяні ротмістри. Сам воєвода з частиною війська прибув лише після закінчення бою. Того ж дня усі польські сили нарешті зосередилися під Монастирищами. Стефан Хмелецький і Станіслав Любомирський розробили план подальших спільніх дій супроти ординців. Зважаючи на те, що частина татар була зайнята грабіжницькими акціями у Галицькій, Львівській, Белзькій й Перемишльській землях, то польські командувачі зійшлися на думці, що ординці, будучи обтяжені награбованим і ясиром, повернутимуться виключно до зручних переправ на Дністрі під Мартиновим, Галичем й Устям. Тому головним бойовим завданням буде нищення напасників на переправах й відбиття ясиру [35, с. 368; 49, с. 95].

Воєвода підсилив відділи Хмелецького хоругвами Януша Тишкевича й Александра Зборовського, поляки разом із козаками вирушили до с. Потік (*тепер містечко Золотий Потік біля Бучача. – I. T.*), що біля Дністра, й там знову вступили в бій з татарами [31, с. 241].

В умовах, що склалися, бойовим завданням Хмелецького був розгром окремих татарських відділів на лівому березі Дністра. Зранку 2 жовтня 1629 р. він з п'ятьма хоругвами кварцяніх військ, відділом гусарів з 200 вершників та чотирма козацькими хоругвами (200 вершників) вирушив у напрямку Дністра. У складі польського війська були відділи панів Єжи й Александра Балабанів, Яна Дзіка (*командував хоругвами Томаша Замойського. – I. T.*), Станіслава Лянскоронського та інших. Тоді як Любомирський залишився в Монастирищах. Того ж дня польсько-козацьке військо подолало Дністер. Козацький відділ Семена Байбузи та дві хоругви Домініка Заславського відправлено у розвідку з'ясувати, чи калга Девілет Герей ще тaborує на Тлумацьких полях. Як тільки вершники Байбузи з'явилися на правому березі Дністра, їх одразу помітили кримські татари й змусили повернутися назад за ріку. Однак 3 жовтня ще на лівому

березі Дністра жовніри Стефана Хмелецького несподівано зіткнулися із загоном кримців, який, імовірно, вибрався на розвідку. Загинуло декілька польських вояків з відділів тарногродського старости Адама Лопуського й шляхтича Скурковського. Ця сутичка була важливим застереженням про те, що навіть невеликі відділи ординців є небезпечними й можуть завдати важливих втрат [35, с. 368, 369; 49, с. 88, 89, 95].

За таких обставин, Стефан Хмелецький відправив назустріч татарському війську кілька хоругвів кварцяного війська й відділ козаків з кількох сотень вершників. На шляху в долину Дністра ці відділи вступали в короткі сутички із тыловою вартою ординців. Після розвідувального бою ротмістра Байбузи з переважаючими силами ординців та його повернення на лівий берег Дністра, Хмелецький мав намір атакувати ординців усіма силами. Проте командувачі відділів військ Станіслава Любомирського, а саме брацлавський підчаший Якуб Зелінський і староста тарногурський Адам Ліпський, відомовилися йти в бій без спеціального наказу воєводи. Чисельна перевага кримців не дозволяла більш масштабні воєнні дії. Дійшовши до села Стінка (*село Бучацького району Тернопільської області. – I. T.*), татари зважилися на безпрецедентний крок – переправу через Дністер із високих стрімких берегів. Це було цілковитою несподіванкою для польсько-козацького війська. У ніч з 1 на 2 жовтня 1629 р. чапули Девлет Герея форсували Дністер й рушили в напрямку Тлумача. На полях неподалік містечка ординці заклали тимчасовий табір й розійшлися для грабіжницьких акцій в Галицьке, Калуське, Тлумачьке, Снятинське й Коломийське староства [27, с. 109; 36, с. 534].

3 жовтня 1629 р. над Дністром відбулися перші сутички з окремими відділами ординців, що перебралися на лівий берег ріки. Того ж дня з тaborу буджацьких татар під Тлумачем вийшов невеликий загін на чолі з сином Кантимира Мехмед солта-

ном. Цей відділ мав завдання переправитися через Дністер й поєднатися з іншими угрупуваннями татарських військ, що діяли в центральній та північній частинах Руського воєводства. Зі свого боку командувач кримських татар Девлет Герей особисто намагався підтримувати зв'язок з відділами, що перебували на Покутті [14, s. 463; 35, s. 379].

На жаль, на терені Покуття в той час не було жодних квартцяних і козацьких відділів, що дало змогу татарам безперешкодно й безкарно здійснювати грабіжницькі акції [35, s. 368].

Продовжуючи рух углиб Руського воєводства один із татарських відділів наблизився до Снятина. Обороною цього містечка керував Ян Хроновський, слуга снятинського старости Максимільяна Пшеребського. Спроба здобути добре укріплене містечко з великою залогою була безуспішною [37, s. 55]. Згідно зі свідченнями у Галицькому гродському суді снятинського району Шимона Соколовського, «ординці тримали в облозі Снятин упродовж цілого тижня, якого захопити так й не змогли» [2, арк. 1496].

Бій під Устям

Застосовуючи випробувану досвідом тактику розпуску чапулів в різні напрямки з метою захоплення ясиру й здобичі, татарські відділи попрямували в різні землі Подільського й Руського воєводств. Один із таких загонів 3–4 жовтня 1629 р. опинився поблизу села Устя****, але був розбитий Стефаном Хмелецьким [35, s. 355].

Усе відбувалося таким чином. Почувши стрілянину, відділи Сефер Герей солтана й Селямет Герей солтана чисельністю

****Устя-Зелене – село Чортківського району Тернопільської області. Розташоване на річці Дністер, на південному заході. Не варто плутати з Устям Снятинського району Івано-Франківської області, що розташоване на лівому березі р. Прут.

З тис. воїнів, будучи обтяжені ясиром й награбованим, наближалася до переправи поблизу Устя [49, с. 89, 91]. Провідником й перекладачем ординцям служив шляхтич Каменський, якого схопили жовніри С. Любомирського на переправі через Дністер [21, с. 507].

Про їхнє наближення воєводу Станіслава Любомирського в останню хвилю повідомив ротмістр Коморовський. Командувачами татарського війська були солтани Сефер Гереї, Селямет Гереї та Іслам Герей. Підійшовши до переправи, ординці помилково прийняли військо С. Любомирського за своїх і несподівано для себе опинилися на позиціях польсько-козацького війська й були розтрощені хоругвами Адама Лопуського, Януша Тишкевича, Януша Вишневецького та відділами козацького керманиця шляхтича Лішка. Зрозумівши, що шансів на успіх у них немає, татари покидали ясир, награбоване й кінно чи пішо намагалися перебратися на протилежний берег Дністра. У полон до жовнірів і козаків потрапило щонайменше 800 татарських воїнів. А тих, кому вдалося перебратися на правий берег ріки, добивали відділи Любомирського й селяни навколоишніх сіл, озброєні сокирами й косами. Саме під Устям у полон до жовнірів воєводи потрапив майбутній кримський хан Іслам Герей, який пробився через лісові хащі. Упіймав його Валенти-Венжик Шедлецький [8, к. 365v., 366; 15, с. 465; 19-а, с. 101, 103].

Згідно з донесенням про похід супроти Девлег Герея Стефан Хмелецький через неузгодженість дій з воєводою Любомирським, самостійно вирушив на переправу через Дністер під Устям. 4 жовтня 1629 р. удається після досягнення переправи поблизу с. Устя ординці розпочали переправу, але були атаковані польськими жовнірами. Про переправу ординців поляків повідомив селянин-мельник. На допомогу їм підспіли хоругви Януша Тишкевича й козацькі відділи Лішки, спільними зусиллями вони відтиснули ординців до ріки. У результаті успіху

загін Мехмед Герея був повністю розбитий, а сам татарський воєначальник потрапив у полон. У цьому бою загинув один із синів Кантимира Намбель мурза й багато знатних мурз. Усього в полон потрапило 500 татар [8, с. 365; 14, с. 463; 27, с. 110; 31, с. 241; 40, с. 223; 49, с. 89, 90, 96; 19-а, с. 101].

Однак під час суперечки з приводу того, хто саме захопив татарського бея, жовніри, убили цього воєначальника [24, с. 56, 57]. Того ж дня 4 жовтня 1629 р. Стефан Хмелецький відправив брацлавського мечника Яна Доброціського з трьома хоругвами та роту князя Домініка Заславського, аби вони перекрили й зайняли дорогу на Боднарів (Калущина) [49, с. 96].

6 жовтня 1629 р. у суботу надвечір до Устя підійшов Станіслав Любомирський з піхотою й заблокував переправу, а Стефан Хмелецький з частиною кварцяного війська, козаками (2000 вершників) й хоругвами Балабанів вирушив у напрямку Дем'янова, що поблизу Бурштина [35, с. 379; 49, с. 96–97]. Після цих подій воєвода Любомирський поїхав до Ярослава, залишивши все своє військо під командуванням Хмелецького [31, с. 241].

Розгром ординців під Бурштином у 1629 р.

5 жовтня 1629 р. татарські загони розпочали повернення до Криму із Белзької землі. Вступивши в межі Галицької землі, ординці рухалися правим берегом Гнилої Липи в напрямку с. Конюшки, що поблизу Рогатина. Згідно з «Щоденником експедиції проти поганства», чисельність орди сягала 6 тис. вершників. Командувачами цих відділів були Сефер Герей солтан, Селямет Герей солтан та Веліша мурза, син Кантимира. Не знаючи, що поблизу польське військо, татари переночували між селами Обельниця й Конюшки (*села Рогатинського району Івано-Франківської області. – I. T.*) з наміром наступного дня переправитись на лівий берег Дністра. Більше того, вони не знали про наближення ще одного кінного відділу степовиків, який

того самого вечора зупинився на ночівлю поблизу с. Княгиничі за 15 км від польського табору [8, 365 в.; 14, с. 463; 24, с. 55, 97; 25, с. 229; 27, с. 110].

Тим часом польське військо, подолавши р. Гнила Липа, попрямувало на північ й надвечір підійшло до одного із трьох татарських таборів [14, с. 463]. Остерігаючись хаосу нічного бою, С. Хмелецький вдарив на татар вдосвіта 7 жовтня 1629 р. Згідно з донесенням руського воєводи Станіслава Любомирського королеві Сигізмунду III з табору під Устям від 11 жовтня 1629 р., поляки й козаки атакували відділ буджацьких татар Веліши мурзи [49, с. 89]. Польський історик Анджей Гліва вважає, що сили супротивника налічували не більше 700–800 вершників. Заскочені несподіваним нападом, татари не чинили активного опору. Ті з них, кому вдалося вирватися із засідки під Обельницею, були побиті під час переслідування. Окремі з них намагалися пробитися до найціннішої здобичі – жінок, але гинули від куль кварцяного війська й козаків. Значна кількість татар загинула в болотистій долині Гнилої Липи. Розгром степовиків був цілковитий. З неволі визволено кілька тисяч бранців [27, с. 111; 35, с. 38].

Дещо по-іншому подає перебіг цієї події Степан Рудницький. За його версією, великий відділ татар чисельністю 7000 воїнів під орудою Салямет Герея, повертаючись з Белзької землі, на початку жовтня 1629 р. несподівано зіткнувся з коронним військом поблизу Бурштина. Перед тим у полон потрапив козак, який розшукував провіант. На муках він не виказав нічого про розташування козацьких і польських військ. Тому татари безпечно заклали табір біля села Конюшки (*село Рогатинського району Івано-Франківської області. – I. T.*). У цей же час Хмелецький, перейшовши р. Липу, зупинився неподалік татарського коша. Очевидно, командувач вважав, що атакувати татар уночі буде небезично, бо це може викликати замішання, під час якого

можуть загинути полонені. Лише удосявіта, коли татари почали готуватися до відходу, козаки й польські жовніри завдали на-вального удару ординцям. Несподіваний наступ дав очікуваний ефект: татари навіть не встигли осідлати коней, щоб приготуватися до бою. Одні сідлали коней, інші готувалися, зв'язували награбовані пожитки, садовили ясир на коней. Покинувши здобич, окрім гарних жінок, ординці втекли через село у поле. Це була та частина ординців, які встигли осідлати коней і посадити кращих жінок-невільниць. Однак їх відступ в напрямку Бурштина зупинили козаки, що перебували у засідці. Утікаючих татар по дорозі на незручних переправах, в лісах і болотах добивали селяни навколоїшніх сіл. Переслідування татар тривало впродовж трьох миль. Степан Рудницький припускає, що у цьому наступі на татар брав участь майбутній гетьман Богдан Хмельницький [24, с. 5, 56; 25, с. 229–230; 49, с. 97–98; 19-а, с. 101].

Під час розгляду цієї події увагу привертає невідповідність реаліям числових показників стосовно чисельності татарського війська. Зауважені неточності могли бути зумовлені хибами у відчитуванні дослідниками давніх текстів, використанням різних за походженням джерел, у тому числі й таких, що не збереглися до нашого часу. У всякому разі, зважаючи на скуччення поблизу Конюшок чапулів аж чотирьох татарських керманичів, відділи яких могли налічувати 700–800 вояків, то чисельність татарського війська мусила бути значно більшою за 700 вояків, вказаних Анджеєм Глівою, й могла сягати бл. 2400–2600 вершників. Показник 7 тис. воїнів також є перебільшеннем, бо у джерелах ніде не вказано, що під Конюшками зібралося усе татарське військо, а зважаючи на втрати під час боїв, така кількість могла бути максимумом тих, хто повертається до Криму.

7 жовтня 1629 р. відбувся повторний бій біля Устя, у якому відступаючий татарський відділ був остаточно розбитий

кварцяним військом з допомогою хоругви Комаровського, зав-часно відправленої Хмелецьким на переправу. Вона прибула у польський табір за годину до появи татар. Тому поляки вже були у бойовій готовності. Після чергового розгрому рештки ординців спішилися й втекли до лісу, але й там були побиті місцевими селянами. Чимало степовиків захоплено в полон [27, с. 111; 31, с. 241; 36, с. 535; 49, с. 98].

Згідно зі щоденниками записами анонімного автора, польсько-козацьке військо звільнило 8 тис. бранців [8, к. 365 в.]. Северин Голембйовський подає 10 тис. звільнених [36, с. 535]. Таку ж кількість осіб, захоплених ординцями, фіксує й Михайло Грушевський [17, с. 65]. Зазначені числові показники виглядають дещо перебільшеними й потребують уточнення. Оскільки чисельність учасників бою з татарської сторони є значно меншою порівняно із захопленим ясиром. Самуїл Отвіновський стверджує, що з боку супротивника в полон потрапило близько 100 ординців [8, к. 362в.].

Загиблих під час бою під Бурштином поховали у шістьох спільніх могилах. Місцеві жителі встановили на них великі камені. Неподалік була ще одна, більша за розмірами могила, де покоїлися останки невідомого козацького старшого [25, с. 230].

Відступ татар

Результатом бойових дій 7 жовтня 1629 р. був розгром й розпорощення більшої кількості татарського війська, що намагалося подолати Дністер. Лише невеликим віddілом, що оминали контрольні пункти на переправах, вдалося перебратися на правий берег Дністра. У такий спосіб не допущено об'єднання більшості татарських сил у північній частині Руського воєводства з угрупуванням калги Девлет Герея, що перебувало на Покутті. Збрінним пунктом визначено околиці Коломиї [8, к. 363].

Дещо в іншому напрямку відходили чапули Салямет-шах мурзи, які спершу теж прямували до Дністра. Цю водну перешкоду вони подолали в районі між Жидачевом і Журавном, після чого вирушили в напрямку Рогатина. У ніч з 6–7 жовтня 1629 р. татари, подолавши 70-кілометровий шлях, зупинилися на відпочинок біля с. Княгиничі (*село Рогатинського району Івано-Франківської області. – I. Т.*) [14, s. 465; 27, s. 111–112]. Це рішення було доцільним й виваженим, адже давало змогу іншим татарським загонам, що затримувалися, долучитися до основних сил буджацького угрупування. Вони могли отримувати відомості про події в цьому регіоні, зокрема Салямет-шах мурзі стало відомо про розгром степовиків під Бурштином і вдруге під Устям. За цих обставин було прийнято рішення про зміну напрямку подальшого відходу, який спершу мав пролягати до околиць Коломиї, а тепер його змінено в напрямку Бережан і Тернополя, щоб уникнути зіткнення із польським військом й не втратити ясир та награбоване. Хмелецький із приватним загоном Януша Тишкевича, кварцяним військом і козаками вирушив уздовж Дністра до молдавського кордону, адже для нього важливим було те, щоб нарешті змусити татар залишити терени Речі Посполитої [35, s. 383; 27, s. 112; 32, s. 37; 49, s. 90, 91].

Однак 8 жовтня 1629 р. поблизу с. Зарваниця (*село Теребовлянського району, Тернопільської області. – I. Т.*) дійшло до зіткнення степовиків Сельман-шах мурзи із польськими відділами, унаслідок чого татари втратили 2000 коней. Однак затримати просування ординців полякам не вдалося. Це була остання збройне зіткнення у воєнній кампанії 1629 р., рештки степовиків, подолавши Дністер поблизу Заліщиків, залишили українські землі 9–10 жовтня, тоді як військо кримських татар Девлет Герея вступило на територію Молдавії ще перед 7 жовтня 1629 р. [2, арк. 1496; 14, s. 465; 49, s. 98–99].

Львівська земля

1 жовтня 1629 р. татари вступили до Львівської й Белзької земель. Того ж дня вони заклали міцний оборонний табір на правому березі Бугу, куди звозили захоплений ясир [35, с. 369]. У межах Львівської землі татари ще 17 серпня 1629 р. наближалися до Олеського замку [48, с. 8]. Мабуть, це був один із розвідувальних загонів. А під час осіннього вторгнення ординці розпустили свої загони аж до Сокаля, чинячи підпали й грабежі [42, с. 345; 45, с. 361].

Рухаючись до Перемишльської землі, татари по дорозі спустошили село Тучапи на Львівщині [38, с. 52]. Адже головною метою ординських чапулів, що рейдували на порубіжжі Руського і Белзького, була Львівська земля й територія Белзчини. Тут були зосереджені найбільші татарські сили, тоді як до Перемишльського повіту дійшли менш чисельні відділи. Але й вони на початку жовтня 1629 р. лише в північно-східній частині згаданого повіту спустошили 40 сіл [35, с. 372–373]. Докладний опис цих подій на теренах Перемишльської землі подає польський історик Анджей Гліва [35, с. 372–378]. У Любінському повіті татари спалили села Козятин і Біле Поле [23, с. 66].

Повертаючись у напрямку Молдавії, татари в суботу 6 жовтня 1629 р. увійшли до Львівської землі, тримаючи керунок у бік Дністра. Вступивши на територію Дрогобицького повіту, ординці не завдали ніякої шкоди, бо ця територія, особливо його північна частина, була лісистою й недостатньо заселеною. До того ж весь повіт залишався в катастрофічному демографічному й господарському стані після попередніх наїздів першої половини 20-х років XVII ст. 3–8 жовтня 1629 р. у татарському війську відбулося перегрупування, унаслідок якого ординці рухалися окремими відділами, що не мали між собою зв'язку. За-

галом, це полегшувало захисникам їх знищення під час переправи через Дністер [35, с. 378].

Польський хроніст Йоахім Єрліч (1620–1673 – роки життя), підсумовуючи результат битви з татарами, писав: «Ротмістр Хмелецький і гетьман козацький Грицько Чорний під Бурштином знищили близько 8000 татар і Кантимирових синів. Одного вбито, а другого взято в полон і передано королю» [43, с. 36]. Історик Владислав Чаплінський стверджує, що загальні втрати ординців становили 15000 вбитими й пораненими [29, с. 720]. Ці відомості перебільшені й потребують уточнення.

Хроніст Павло П'ясецький, уточнюючи обставини розгрому татар восени 1629 р., вказує, що на «зворотньому шляху під Монастирищами і Бурштином одних татар розгромив Стефан Хмелецький з козаками, а інших – руський воєвода Станіслав Любомирський. Поляки захопили в полон 2000 татар (*вказана кількість полонених очевидно перебільшена. – I. T.*), у тому числі брата калги. Сам калга і Кантимир мурза повернулися до свого табору за Дністром і, не чекаючи закінчення битви, утекли [42, с. 345].

Денис Зубрицький у своїй «Хроніці Львова» зауважив, що найбільш радісною подією 1629 р. було те, що «Стефан Хмелецький, розгромив татарів, щорічних гостей безборонної Русі, й у митрополичому костелі відправлено службу подяки» [19, с. 245].

Наслідки татарського нападу

Під час збройного протистояння з татарами польсько-козацьке військо звільнило 10 000 осіб захопленого ясиру й відбило велику здобич – 10 000 коней. У полон захоплено 1000 татар, у тому числі Іслам Герея, майбутнього кримського хана. На думку Степана Рудницького, «у тогочасному шляхетському середовищі не було ще тої ненависті до козаків, яку бачимо в

пізніших часах. Навіть вороги визнавали, що козаки стають у великій пригоді при захисті кордонів» [24, с. 56, 57].

Під час переходу татарського війська теренами Галицької землі наприкінці вересня – на початку жовтня 1629 р. спустошень зазнали села Снятинського, Галицького, Калуського, Рогатинського й Теребовлянського староств [5, арк. 30 зв.; 6, к. 151–156; 37, с. 55; 39, с. 20]. У Снятинському старостві спалено село Підгірці, у Галицькому знищено села Дубівці й Королівське поле, в Коломийському – село Корнич, Рогатинському – Залип’я, а в Теребовлянському старостві містечко Хоростків й приватне село Котузів [38, с. 50–51]. У Калуському старостві «немас жодного не спустошеного фільварку» [6, к. 155]. Спустошення зазнало й містечко Калуш з ратушею [5, арк. 30 зв.].

За підрахунками польського дослідника Мавріція Горна, у Коломийському повіті Руського воєводства відсоток зруйнованих містечок і сіл становив 36,5 %. Такий невисокий показник був зумовлений тим, що татарами почасти було невигідно нападати на бідні й недостатньо залюднені поселення, що губилися у важкодоступній гірській місцевості. Це не стосувалося рівнинних місцевостей. До того ж тут помітною є нестача джерельної інформації. Адже мешканцям цього повіту важко було добираючися до гродських канцелярій у Коломиї, а тим більше у Галичині [38, с. 57–58].

У Львівському повіті Львівської землі в 1629 р. спустошено 16 сіл, а також передмістя Львова, Бібрки, Городка, Топорова, Щирця, Яворова [38, с. 51, 52, 53] та інших містечок. У Стрийському повіті цілком знищено й і спалено село Заплатин, а на передмістю самого Стрия взято в неволю священника церкви Причистої Діви Марії*****. Руйнувань зазнало село

*****Bostel F. Z przeszlosci Stryja i starostwa stryjskiego // Przewodnik naukowy i literacki. Dodatek do «Gazety Lwowskiej». – T. 14. – Zesz. 8. – Lwów: Z drukarni Władysł. Łozińskiego, 1886. – S. 60.

Бобжани, в якому спалено кілька осель, млин і корчму. В обробітку було лише 3 лани землі [5, арк. 94].

Найбільш масштабними були руйнування, спричинені ординцями у Перемишльській землі, особливо в селах Самбірської економії [38, с. 107]. На заході татари дійшли до Бортятиня, що біля Судової Вишні та Малинової Волі поблизу Мостиськ. На північному заході досягли села Люблінця, що в Любачівському старостві, а на півночі дійшли до села Завіша, що в Сокальському старостві [38, с. 56]. Всього, за спостереженнями Богдана Барановського, на Самбірщині ординці знищили 84 сільських поселення [27, с. 115]. Більш докладні відомості про ці збитки подає сучасний польський історик Анджей Гліва [33, с. 105–156]. Згідно з його підрахунками, у Перемишльській землі від 2 до 6 жовтня 1629 р. татарського нападу зазнали 137 сіл із 931, тобто 14 % поселень, а в Самбірському повіті – 97 сіл із 190 існуючих, тобто 51% населених пунктів. Усього у Перемишльські землі татарами зруйновано 803 житлових будинки, у тому числі 694 селянські хати кметів, 97 осель загородників та 12 ремісничих помешкань. Унаслідок спричинених руйнувань без даху над головою залишилось щонайменше від 5 до 6 тис. осіб. Ординці спалили 7 церков східного обряду, чимало господарських споруд. Це при тому, що тут діяв лише один татарський відділ під орудою Сельман-шах мурзи. Тоді як основні сили татарського війська були задіяні в Белзькому воєводстві [35, с. 389, 390, 392]. У Белзькому повіті знищено 7 із 24 містечок і 97 сіл із 351 існуючого, тобто 27,6 % сільських поселень. Із них 12 сіл спалено до тла. Як наслідок, населення тих місцевостей, які найчастіше потерпали від татарських наскоків, переселялося в менш залюднені гірські терени, зокрема на Тухольщину [37, с. 56; 38, с. 53–54, 59–60].

Загалом у Руському воєводстві та за його межами татарами, за попередніми підрахунками, знищено щонайменше

13 міських поселень та 250 сільських. Під час нападу на містечка ординці найчастіше знищували передмістя [37, с. 54].

Такі дії відповідали тактиці асиметричного удару. До найбільш очевидних рис асиметричних акцій татарських військ належали намагання уникати безпосередніх зіткнень із регулярними підрозділами, де ефективність татарських вояків знижувалася, та небажання штурмувати укріплені пункти, що пояснювалося прагненням мінімізувати власні втрати [18, с. 50].

Цій тактиці відповідали й такі дії як старанне вивчення місцевості й сил супротивника, несподівані напади й засідки, велика рухливість і швидкість дій [44, с. 237]. Їхня залежність від головного командування була мінімальною, а мобільність й маневреність високою, що й забезпечувало успіх.

Матеріальні збитки, завдані ординцями, були значними. Адже вони, як і в попередніх нападах, застосовували базові принципи асиметрії, що передбачала активні й короткочасні дії (підпали, грабіж, убивства, захоплення ясиру) невеликих рейдових груп у різних напрямках супроти цивільного населення. Оскільки татарські загони ніде надовго не затримувалися, то це певною мірою пояснює те, що спустошення у 1629 р. не були такими тотальними як у 1624 р.

Загалом, похід татарських військ восени 1629 р. у землі Руського, Подільського й Белзького воєводств не спричинився до розв'язання ключових проблем польсько-османських взаємин. Більше того, під час цього походу козаки вчинили напад на Крим, спалили Козлов, та інші поселення в районі Аккерману (Білгороду) [26, с. 141].

Слабка координація дій між військом Стефана Хмелецького та Станіслава Любомирського й недовіра між командувачами дала змогу основним силам татарського війська відійти в степ, а полякам довелося переслідувати й знищувати невеликі

ворожі загони розсіяні в межах Руського й Подільського воєводств [19-а, с. 97].

Незважаючи на перемоги, здобуті польськими й козацькими військами в боях, наступальний порив татар не було подолано, тому реальною залишалася загроза повторного нападу. Водночас досягнутий успіх також не був цілковитою перемогою. Не вдалося запобігти руйнуванню й спустошенню краю, захистити населення від грабежів і вбивств, остаточно розбити татарське військо. Татари й надалі безперешкодно проникали в різні повіти воєводств.

Під час осіннього нападу кримсько-буджацьких військ спустошень зазнали частина Галицької, Львівської, Перешибельської земель Руського, Подільського воєводств й Белзький повіт одноїменного воєводства. Ландшафт території цих воєводств був складний для маневрів різного роду військ (артилерії, піхоти, кінноти). Пересічна місцевість, порізана глибокими ярами, ріками й потоками з болотистими долинами, ускладнювала тактичні дії військ. У той же час лісиста місцевість, глибокі яри, річкові переправи (броди) були зручним місцем для влаштування засідок. Найбільш активні воєнні дії відбувалися на Піділлі, біля села Устя, й на Опіллі, поблизу Бурштина й Рогатина.

До військово-тактичних причин розгрому татарського війська, об'єднаними польсько-козацькими силами між Обельницею і Конюшками неподалік Рогатина, була низька результативність розвідувальних груп ординців та розісланих вартових відділів, безпечності й легковажність молодих татарських воєначальників.

У польському війську на початковому етапі нападу також не було узгодженості в діях, навіть ворогування поміж Хмелецьким і Любомирським, до того ж різною була й маневреність коронних військ. Відділи Стефана Хмелецького були значно більшими, тоді як дії військ руського воєводи Станіслава Лю-

бомирського – пасивними, що вміло використовували татари, уникаючи прямих зіткнень. Польські історики (Б. Барановський, П. Гаврон) намагаються виправдати дії воєводи тим, що він командував менш рухливими піхотними й артилерійськими відділами. Вони показують Любомирського й Хмелецького самодостатніми командувачами, між якими нібіто панувало взаємне порозуміння й спільність дій. На жаль, це не зовсім відповідає дійсності. Прикладом такої незлагодженості є хоча б те, що польським військам через розбіжність дій не вдалося затримати татарське військо на кордоні, та й подальший перебіг подій за свідчує відсутність згоди між ними. Загалом ці незрозумілі й неузгоджені дії призвели до загальної невдачі походу супроти ординців, яким вдалося зберегти свій головний табір, в якому перебувала більшість захопленого ясиру.

Основним тактичним компонентом польсько-козацьких військ у боротьбі з татарами були несподівані засідки в місцях проходження ординців, а особливо у вузьких ділянках переправ через р. Дністер та інші водні перешкоди. Підведення супротивника під удар на добре підготовлені оборонні об'єкти (Устя, Бурштин). Запорукою воєнних успіхів Хмелецького були добре налагоджена військова дисципліна, розвідувальна служба, тісна співпраця та взаєморозуміння з козаками (*фото 2*).

Особливістю осінньої кампанії 1629 р. були бойові зіткнення невеликих за чисельністю відділів (до 1 тис. воїнів) з боку обох супротивників й відсутність генеральної битви із залученням великої кількості військ. Адже після розпуску чапулів в різні боки, кожний із них був меншим за чисельністю, ніж коронне військо, що й забезпечувало успіх полякам. Перевагою ординців була їхня висока мобільність і маневреність.

Найбільш активним військовим підрозділом осінньої кампанії 1629 р. були козацькі відділи (2 тис. воїнів), які значно підсилювали боєздатність кварцянного війська й сприяли успіхові

у протистоянні з ординцями. Унаслідок успішних воєнних дій польсько-козацького війська в Галицькій землі поблизу Бурштина і Устя звільнено частину ясиру й повернуто награбоване майно. Участь козаків у бойових діях проти татар у складі квартяніх військ Стефана Хмелецького була вельми вагомою.

Загалом, осінній напад кримських і буджацьких татар, що тривав від 27 вересня до 10 жовтня 1629 р., приніс нападникам лише частковий успіх. Значна частина їхніх військ була розгромлена в окремих боях, частину ясиру й здобичі вони втратили. Усього під час цієї кампанії відбулося щонайменше 10 бойових зіткнень з татарами, в яких вдало проявив себе Стефан Хмелецький (державний і військовий діяч Речі Посполитої, хорунжий брацлавський, київський воєвода). Він показав себе як талановитий керівник оборони українських земель від татарських наїздів, прихильник тісного союзу між шляхтою і козацтвом.

Тим часом ситуація на польсько-османському порубіжжі й далі залишалася нестабільною. Внутрішня боротьба в татарському середовищі за владу й спустошливі походи козаків у Крим і буджацький степ спонукали до нових татарських нападів.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІА у Львові). Ф. 5: Галицький гродський суд. – Оп. 1. – Спр 119. – Арк. 800–801, 1605–1606.
2. ЦДІА у Львові. Ф. 5: Галицький гродський суд. – Оп. 1. – Спр 125. – Арк. 1471–1472, 1496.
3. ЦДІА у Львові. Ф. 9: Львівський гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 380. – Арк. 3420, 3429–3430, 3072–3073, 3380.
4. ЦДІА у Львові. Ф. 13: Перемишльський гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 348. – Арк. 1777–1778.
5. ЛНБ Стефаника Фонд 9: Окремі надходження. – Оп. 1. – Спр. 247: *Lustratio proventorum bonorum regalium in terris haliciensis et premisliensis sitorum Anno 1629.* – Арк. 49–60 зв.

6. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD) // Metryka Koronna. – Ztspół: Lustracje Krolewsczyzn Dział XVIII. – Sygn. 73. – K. 151, 153, 154–156, 344–348.
7. AGAD. – Archiwum Zamoyskich (далі – AZ). – Sygn. 3036. – S. 409, 410.
8. Diariusz expeditey z pogaństwem. Zwierciadło dzieł rocznych w Rzeczypospolitej Polskiej i W. X. Litewskim przez Zygmunta Stefana Koniecpolskiego 1550–1647. (Głównie czasy Zygmunta III i Władysława IV). W. XVII // Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk. – Sygn. 201. – K. 362–366.
9. Druga wiktoria wiecznej pamięci godna nad Tatary otrzymana mestwem i dzielnością JM pana Stefana Chmieleckiego Chorążego Bracławskiego pod Bursztynowem die 1 Octobris w roku 1629 // Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – Teki Naruszewicza. Rkps. 121. – K. 431.
10. List S. Chmieleckiego do S. Lubomirskiego 12. 09. 1629 // AGAD. – A Z. – Sygn. 716. – S. 71.
11. List S. Otwinowskiego // Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk. – Sygn. 201. – K. 362 v.
12. List anonimowy do nieokreślonego adresata z Halicza, 8 października r. 1629 // Biblioteka Jagiellońska. – Rkps № 102. – K. 1126; Uniwersał S. Chmieleckiego, Bałabanówka (1. VII. 1629). – K. 1116.
13. List S. Lubomirskitgo do Zygmunta III (kopia), obóz pod Uściem 11. 10. 1629 // Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Rkps. 208/II. – K. 68.
14. Relacya Expedycyi przeciwko Dewlet Gierejemu Sołtanowi Gałdze // Biblioteka Czartoryskich w Krakowie. – Teki Naruszewicza. – Rkps. 121. IV. – K. 459–465.
15. Relatia ekspedycyjej przeciwko Dewlet Gerejowi Sołtanowi Gałdze // Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu. – Rkps. 208/II. – K. 70v.
16. Uniwersał S. Chmieleckiego 1. VII. 1629 // Biblioteka Jagiellońska. – Rkps № 102. – K. 1116.
17. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський. Т. 8. Ч. 1–3: Роки 1626–1650 [редкол.: П. Сохань (голова) та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1995. – 856 с. (Серія: «Пам'ятки історичної думки України»).
18. Гліва А. Асиметричний аспект татарського військового містецтва (XVII ст.) / Анджей Гліва // Український історичний журнал. – 2018. – № 3. – С. 46–72.

19. Зубрицький Д. І. Хроніка міста Львова / Денис Зубрицький. Наук. ред. Ярослав Дащкевич. – Львів: Центр Європи, 2002. – 602 с. – (Серія: «Львівські історичні пам'ятки». Т. 3).
- 19-а. Ковалець Т. Р. Маловідомий «Щоденник походу на поган 1629 р.» / Тарас Ковалець // Питання історії України. 2017. Том 19. Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. – Чернівці: ЧНУ, 2017. – Т. 19. – С. 96–104.
20. Мемуари до історії Південної Русі. Вип. 1 (XVI ст.) / За редакцією В. Б. Антоновича: переклад з російської за виданням 1890. – Дніпропетровськ: Січ, 2005. – 191 с.
21. Мицик Ю. А. Декілька конфесат XVII ст. / Юрій Мицик // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. За редакцією О. І. Журби. – Вип. 2. – Дніпропетровськ: Генеза, 2001. – С. 501–515.
22. Ониськів М. І. Королівські універсали як джерело для дослідження історії Руського воєводства останньої третини XVII ст. / Марта Ониськів. 07. 00.06. – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2019. – 19 с.
23. Петрушевич А. С. Галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ / Антоній Петрушевич // Литературный сборник, издаваемый Галицко-Русскою матицею 1872 и 1873 / ред. Богдан Дедицкий. – Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1874. – 700 с.
24. Рудницький С. Л. Українські козаки в 1625–1630 pp. Критично-історичні розвідки / Степан Рудницький // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів. – 1899. – Т. 31–32. – С. 1–76.
25. Федунків З. Б. Коштовний камінь Прикарпаття. Історичні нариси про минувшину й сучасність міста Бурштина / Зеновій Федунків. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2006. – 823 с.
26. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3 т. Т. 2 / Дмитро Яворницький. – Львів: Світ, 1991. – 391 с.
27. Baranowski B. Polska a Tatarszczyna latach 1624–1629. – Łódź, 1948. – 134 s.
28. Dorošenko D., Rypka J., Polsko, Ukrayina, Krym a Vysoka Porta v prvni pol. XVII. stol. / Dmytro Dorošenko // Casopis Narodniho Musea. – R. CX. – 1936. – 32 s.
29. Czaplinski W. Sprawa najazdów tatarskich na Polskę w pierwnej połowie XVII w. / Władysław Czapliński // Kwartalnik Historyczny. – Rocznik 70. Zeszyt 3. Warszawa, 1963. – S. 713–720.

30. Gawron P. Najazd tatarski na przełomie wrzesnia i października 1629 roku. Kartka z dziejów współpracy polsko-kozackiej / Przemysław Gawron // 350-lecie unii hadziackiej (1658–2008), pod red. T. Chyczewskiej-Hennel, P. Krolla, M. Nagielskiego, Warszawa. – 2008. – S. 459–486.
31. Grabowski A. Starożytności historyczne polskie: czyli pisma i pamiątki do dziejów Dawnej Polski, listy królów i znakomitych mężów, przypowieści, przysłówia i t. p. Z rękopismów zebrał i przydał Żywoty uczonych polaków / Ambroży Grabowski. Tom 1. – Kraków, 1840. – 496 s.
32. Gliwa A. Chronologia i zasięg terytorialny napadów tatarskich na ziemię przemyską i sanocką w latach 1620–1629 / Andrzej Gliwa // Rocznik Przemyski. – T. XXXIII. – Zeszyt 3: Historia, 1997. – S. 21–39.
33. Gliwa Andrzej Jesienny najazd Tatarów krymskich i budżackich na Rzecząpospolitą w 1629 r. i jego skutki na terenie ziemi przemyskiej / Andrzej Gliwa // Rocznik Przemyski. – T. XLIII. – Z. 1: Historia wojskowości. – Przemyśl, 2007. – S. 105–156.
34. Gliwa A. Uniwersał królewski, hetmanskie i innych urzędników centralnych oraz ziemskich jako element przygotowań obronnych przed najazdami tatarskimi na Ruś Czerwoną w XVII wieku / Andrzej Gliwa / Andrzej Gliwa // Inter majestatem ac libertatem. Studia z dziejów nowożytnych dedykowane Profesorowi Kazimierzowi Przybosiovi, pod redakcją J. Stolickiego, M. Ferenca i J. Dąbrowskiego, Kraków, 2010. – S. 39–51.
35. Gliwa A. Kraina upartych niepogód. Zniszczenia wojenne na obszarze ziemi przemyskiej w XVII wieku / Andrzej Gliwa. – Przemyśl, 2013. – 1104 s.
36. Gołębiowski S. Stefan Chmielecki / Seweryn Gołębiowski // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1853. – T. 2. – S. 517–549.
37. Horn M. Chronologia i zasięg najazdów tatarskich na ziemię Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1600–1647 / Maurycy Horn // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – T. VIII. – Cz. 1. – Warszawa, 1962. – S. 3–71.
38. Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605–1633 Ruś Czerwoną / Maurycy Horn. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1964. – 233 s.
39. Hornowa E. Stosunki ekonomiczno-społeczne w miastach ziemi Halickiej w latach 1590–1648 / Elżbieta Hornowa. – Opole, 1963. – 386 s. – (Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Seria B: «Studia i Rozprawy» – № 4).

40. Korzon T. Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. – T. 2: Epoka przedrozbiorowa / Tadeusz Korzon. – Lwów-Warszawa-Kraków: Ossoli-
neum, 1923. – 522 s.
41. Kotula F. Chłopi bronili się sami / Franciszek Kotula. – Rze-
szów: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1982. – 182 s.
42. Kronika Pawła Piaseckiego, biskupa przemyskiego / polski
przekład wedle dawnego rękopisu, poprzedzony studyjum krytycznym
nad życiem i pismami autora [Juljana Bartoszewicza]. – Kraków: Drukarnia
Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem Konst. Mańkowskiego,
1870. – 457 c.
43. Lalopisiec albo kroniczka Joachima Jerlicza. Z rękopisu wy-
dał K. Wł. Wójcicki. – T. 1. – Warszawa, 1853. – 187 s.
44. Majewski R. Z problematyki walk z Tatarami w pierwszej
połowie XVII wieku // Śląski Kwartalnik Historyczny / Ryszard Majewski
// Sobotka. – R. XXX. – № 2. – 1975. – S. 231–241.
45. Niemcewicz J. Dzieje panowania Zygmunta III: króla polskie-
go, Wielkiego Księcia litewskiego, ruskiego itp / Julian Niemcewicz. –
Wrocław: Nakładem Zygmunta Schlettera, 1836. – 452 s.
46. Podhorodecki L. Chana Krymski i jego stosunki z Polską w
XV–XVIII w. / Leszek Podhorodecki. – Warszawa: Książka i Wiedza,
1987. – 358 s.
47. Prochaska A. Krzyże i trudy hetmańskie // Przegląd Powszech-
ny. – T. 155–156, Warszawa, 1922. – S. 227–246.
48. Tatomir L. Ślady króla Jana III w kraju naszym: 106 miej-
scowości w Galicyi, zostających w związku z żywotem dziejowym i domo-
wym Jana Sobieskiego / Lucjan Tatomir. – Lwów: Nakładem Towar-
zystwa Pedagogicznego. Zeszyt I: Zwęzkowej Drukarni, 1888. – 112 s.
49. Ukraińskie sprawy. Przyczynek do dziejów polskich, tatarskich i
tureckich XVII wieku / wyd. S. Przyłęcki, Lwów: W drukarni Piotra
Pillera, 1842. – 124 s.
50. Wojny polsko-tureckie w XVII w. // Materiały z konferencji
naukowej Kamieniec Podolski 11–15 września 2000 r. / zespół red.: Zdzis-
ław Budzyński et al. Przemysł: Wydaw. TPN, 2000. – 110 s. – (Seria:
«Biblioteka Przemyska», t. 38).

*Ivan Tymiv
Kalush City*

Defeat of Tatar troops near Burshtyn in the autumn of 1629

Abstract. On the basis of historical sources the article considers the course of one of the powerful Tatar raids in September-October 1629 on the Ukrainian lands of the Russ Voivodeship, clarifies the nature and features of this raid, the number of military forces of the warring parties, the direction of Tatar and Crown troops, the participation of the Zaporozhian Cossacks in this campaign, the places of battles with the Horde, the role of commanders Stefan Khmeletskyi and Stanislav Liubomirskyi during hostilities, the strategy and tactics of the enemy, the consequences of the armed confrontation.

Key words: historical sources, raid, strategy, tactics, battles, Cossacks, quartz army, Tatars, Dniester, crossing, Stefan Khmeletskyi, Stanislav Liubomirskyi, Semen Baibusa, Devlet Gerey, Kantimir Murza, Burshtyn, Dobrovody, Ustya, Zarvanytsia, defeat.

МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ Й ТОВАРИСТВА КАЛУЩИНИ

УДК 329.78 (477. 86) “192/193”

*Олег Відливаний
м. Калуш*

Діяльність Пласту на Калушині в 1921–1930 рр.

Анотація. У статті висвітлено джерела та історіографію; історію Пласту на Калушині з моменту створення у 1921 р. до примусового закриття у 1930 р.; охарактеризовано форми та методи його діяльності; подано інформацію про особовий склад та структуру організації.

Ключові слова: Пласт, скаутинг, організація, таборування, молодь, пацифікація.

Зародження Пластового руху має загальноєвропейське коріння. Традиція світового скаутингу (в перекладі мистецтво розвідки) бере свій початок на теренах Британських островів. Фундатором організації став підданий англійської корони, ветеран англо-бурської війни, генерал Роберт Бейден-Пауел. У 1908 році виходить друком його праця «Скаутинг для хлопців», що стала основою зародження світового скаутського руху [8].

Роберт Бейден-Пауел у своїй книзі характеризує уміння і навики, якими повинен володіти кожен, хто хоче стати скаутом. До них належать: життя серед природи, лісівництво, лицарськість, рятування життя, витривалість, любов до Батьківщини [20, с. 21].

З об'єктивних причин перші осередки українського скаутингу пустили глибоке коріння й прижилися саме в Галичині – визнаному «П'емонті» національного відродження. Подих перед воєнного часу, активна популяризація скаутингу в тогочасній спільноті наклали на нього відбиток мілітарності. Це законномірно, адже основною проблемою для українців було об'єднання нації та створення власної держави [20, с. 33].

Дослідженням історії Пласти активно займаються українські науковці та краєзнавці. Важливим джерелом для вивчення минулого Пласти є періодичні видання цієї організації. Серед них журнали: «Молоде життя», «Вогні», «Дорога», «Пластовий шлях».

У 1921 р. головний пластовий орган – Верховна Пластова Рада у Львові ропочинає видання журналу «Молоде життя». Заборона польською владою «Пласти» і перехід організації в підпілля не зупинили видання часопису, який видавався в еміграції. У 1948 р. у Мюнхені створено видавництво «Молоде життя», яке і відновило друк однойменного пластового часопису. Останній його випуск вийшов у січні 1958 р. у Нью-Йорку (США). На сторінках цього видання вміщено статті, що стосувалися пластових літніх та зимових таборів, замітки з фізичного виховання та спорту, а також багато текстів пісень, які рядові пластуни надсилали в редакцію.

У період підпільного існування організації виходить часопис «Вогні». На його сторінках друкувалися статті, присвячені літнім та зимовим видам спорту. Особливий акцент робився на прикладних спортивних дисциплінах, таких як лещатарство (*лижний спорт. – O. B.*), біг, стрільба, метання ядра [13].

Перша монографія в незалежній Україні з історії Пласти «Український Пласт 1911–1939 рр.», написана істориком Борисом Савчуком. У ній розповідається про створення й діяльність цієї організації. У другому розділі «Теоретичні та організаційні засади Українського Пласти» автор подає власне бачення філософсько-ідеологічних зasad, методики патріотичного виховання молоді, стилю життя українського пластунства. Історію організації міжвоєнного періоду історик подає в проблемно-хронологічному аспекті за регіональним принципом (Галичина, Волинь, Буковина, Закарпаття) [19].

Найновіше ґрунтовне висвітлення історії Пласти здійснив відомий громадсько-політичний діяч – Олександр Сич у книзі «Пласт – український скаутинг» [20]. У цій праці систематизовано дослідження з історії Пласти. Укладення матеріалу здійснено за територіально-хронологічним принципом: зародження світового скаутингу, його переформатування у вигляді українського Пласти.

Стаття Юлії Візітів «Основоположник скаутингу: лорд Р. Бейден-Пауел та український Пласт» присвячена вивченю біографії засновника світового скаутингу і його вкладу в становлення української скаутської організації Пласт. Актуальність цієї теми зумовлюється тим, що із усіх праць Бейдена-Пауела українською перекладено лише його «Scouting for boys» [5], на основі якої Олександр Тисовський написав свою книжку «Життя в Пласті» [10].

Р. Байден-Пауел заклав **ідейні основи скаутингу: патріотизм, віданість Богу і Батьківщині, допомога близьньому**. Як генерал британської армії, він пройшов тривалий бойовий шлях і пропагував фізичне і військове виховання молоді, проте він не розглядав скаутів, як мілітарну організацію [8].

Стаття Володимира Струганця «Місце і роль О. Тисовського у заснуванні та діяльності «Пласти» в Східній Галичині (1911–1914 pp.)» присвячена ідейному наставнику Пласти, автору універсального пластового посібника «Життя в Пласті». Олександр Тисовський створив молодіжну організацію, яка доповнювала шаблонне шкільне виховання патріотичним вишколом в національно-патріотичному дусі. Свою модель Пласти він протиставляв воєнізованій організації Івана Чмоли [22].

Важливий внесок у досліджені діяльності Пласти в Галичині у міжвоєнний період здійснили Ігор Андрушів [4], Ярослав Луцький [15], Андрій Чемеринський та Василь Іваночко

[18], Ігор Ільницький та Олексій Оніщук [12], Орест Субтельний [23], Юрій Юзич [25], Наталія Мельник [16] та інші.

Сьогодні все популярнішими стають наукові праці, які пов'язані з дослідженням історії на локальному рівні. За останні кілька років завдяки системній роботі науковців, краєзнавців та літераторів на Калушині започатковано новий напрямок історичного краєзнавства – *калушезнавство*, метою якого є ознайомлення широкого загалу з неповторним колоритом історико-культурної спадщини Калуша, його відомими постатями та пам'ятками природи [6].

Пропонована стаття присвячена локальному виміру – діяльності Пласти на Калушині у міжвоєнний період.

Основною джерельною базою з висвітлення цієї проблематики є архівні матеріали Державного архіву Івано-Франківської області. Також у статті використано матеріали періодики, з фондів Краєзнавчого музею Калушини – публікації з газети «Діло» та історіографічні джерела.

Перший пластовий осередок на Галичині створив восени 1911 р. у Львові (при львівських «Січах») студент політехніки Іван Чмола. До нього увійшли учні Академічної гімназії, Головної державної семінарії, Торговельної школи, жіночої семінарії Українського педагогічного товариства, семінарії сестер служебниць Василіянок та студенти університету (загалом 20 активних членів). Організація займалася здебільшого руханковими вправами. Тут панували сурова дисципліна й відповідальність. Варто зазначити, що Іван Чмола прагнув залучити Пласт до потреб вільної боротьби, саме тому першим пластовим вправам він надавав характеру військового вишколу. Проіснувала ця організація до осені 1912 р. Її справу продовжили Комітет академічної молоді та «Січові організації» [14].

Паралельно гуртку Івана Чмоли при філії Української академічної гімназії у Львові діяв загін, створений сином Івана

Франка – Петром. Деякі дослідники приписують саме йому, а не Івану Боберському авторство назви «Пласт», за аналогією з пластунською розвідкою в Кубанському козачому війську. Пізніше до цього гуртка долучився і перший дівочий пластовий загін, що діяв при жіночій семінарії Українського незалежного товариства у Львові.

Петро Франко у грудні 1911 р. створив таємний, а згодом легальний скаутський гурток при філії Академічної гімназії, до якого ввійшли учні її старших класів. Ці гуртки переросли в більш потужну організацію, яка нараховувала близько 120-ти членів. Вони діяли до початку Великої війни (Першої світової війни).

Завдяки зусиллям Петра Франка пластові осередки Львова налагоджують контакти з іншими пластовими осередками краю. За його ініціативи 6 квітня 1913 р. у Львові відбувається з'їзд пластових впорядників. Він сформував перший осередок центральної пластової влади – Інформативний пластовий комітет. Головою було обрано Олександра Тисовського, а заступником Петра Франка. Важливу роль відіграли видані у той час посібники Петра Франка: «Пластові ігри та забави», «Пластовий однострій» та «Пластові відзнаки» [20, с. 36].

Після завершення Великої війни становище Пласту значно ускладнилось. Єдиною можливістю для нього залишалось існування при краївому товаристві охорони дітей та опіки над молоддю. У цей час Пласт по суті секцію. Перші кроки до легального відновлення Пласту здійснювалося у вкрай несприятливих умовах.

На Калушині у міжвоєнний період активно діють українські товариства: «Сокіл», «Пласт», «Луг», «Просвіта» та інші. Популярність у цей час набуває й організація «Пласт». За дослідженнями Олександра Сича ще в 1914 р. у Калуші вже діяв гур-

ток Пласту. Відомості про його діяльність на Калушчині на передодні Великої війни ще належить виявити [20, с. 38].

Набагато більше джерел збереглося про відновлений Пласт, який почав діяти після завершення Великої війни (1914–1918 рр.). Засновником відновленого Пласту на Калушчині вважається Филимон (Теофіл) Білецький. Народився він 4 грудня 1902 р. у м. Кам'янка-Бузька на Львівщині в сім'ї українських патріотів. Він, навчаючись у Станіславівській гімназії, долучився до Пласту. Став розвідником 16 полку (куреня) ім. Короля Данила, гурток «Голуб» (Станіславів). Згодом став писарем. 31 березня 1921 р. у м. Калуші заснував 35-й курінь ім. Степана Тисовського. Разом з Володимиром Лупулем залучав до куреня молодь. Референт Окружної Пластової Команди в Станіславові. Учасник 5-го куреня Українського Уладу Старших Пластунів «Довбушівці» (м. Станіславів). Брав участь у 1 курені УУСП ім. Ф. Черника. Пластун скоб (8 грудня 1924 р.), гетьманський скоб (8 грудня 1926 року). Зв'язковий 45-го куреня ім. Святослава Завойовника в Павелчі, скавтмайстер (4 березня 1927 р.). Секретар Верховної Пластової Команди [12, с. 238 – 239].

Згідно з матеріалами польської поліції Пласт на теренах Калущини з'явився на межі 1919–1920 рр. «У той час вона (*організація пластунів. – O. B.*) була такою слабкою і так мало виступала, що навіть корінні мешканці не звернули увагу на те, що якась організація Пласт у Калуші існує» – йдеться в карному донесенні за 1930 р. [2, арк. 1].

Однак хроніка Пласту, укладена Филимоном Білецьким засвідчує, що Пласт у Калуші розпочав свою діяльність у березні 1921 р. [3, арк. 3]. Саме вона є головним джерелом про діяльність Пласту на Калушчині у 1921–1926 рр. З хроніки дізнаємося, що опікуном організації на початку її діяльності було обрано Осипа Ткачука. Проте вже з 1922 р. Пластом опікується відомий калуський адвокат Іван Сохацький. Цього року активної

публічної діяльності організація не веде. У свою чергу польська поліція не бачить «жодної активності організації на подобі скаутів» [1, арк. 32].

28 травня 1923 р., було проведено перші сходини і вибір команди Калуської самостійної Чети [3, арк. 7]. У березні 1924 р. 35-й полк ім. Степана Тисовського готує вистави. 13 квітня ними було презентовано вистави: «Збиточники» та «Козацькі діти» [3, арк. 3].

Згодом організація стала більш популярною, адже у 1924 р. пластуни уже носили організаційну форму [2, арк. 1]. Підтверджує активність організації таборування 12–14 липня 1924 р. поблизу гори Писаний Камінь (*група сакральних скель, що знаходяться у Верховинському районі. – О. В.*). Під час таборування пластуни співали гімн, декламували вірші, виконували спортивні вправи [1, арк. 179 – 181].

Станом на листопад 1924 р. у Калуші полковником 35-го пластунського полку ім. Степана Тисовського був Филимон Біленський. Прокуратором – Теофіл Микитка, писарем – Микола Шпенюк, скарбником – Дем'ян Кушлик (*фото 3*), а комендантом вишколу – Маркіян Микула.

У Калуському Пласті було 3 гуртки. Пласт мав власну бібліотеку, яка складалася з 70 книг, з яких 9 фахових. Організація мала 12 одностроїв [1, арк. 205].

За територіальним поділом, станом на червень 1924 р., Калуський 35-й полк ім. Степана Тисовського входив до Верховинської округи з Центром у Стрию, до якої належали повіти в Стрию, Дрогобичі, Старому Самборі, Долині, Сколе, Турці, Жидачеві. У жовтні 1924 р. полк переводять до Дністрової округи з центром в Станіславові – з повітами: Станіславів, Богородчани, Надвірна, Товмач, Бучач, Борщів, Чортків, Гусятин, Заліщики [1, арк. 215, 221].

На початку 1924 р. Пласт зазнає репресій. Певною мірою до цього спричинилося розпорядження міністерства внутрішніх справ Речі Посполитої від 12 січня. Від галицьких воєводств вимагалося завести «окрему форму донесень» про діяльність організації Пласт у політичному напрямку. Унаслідок цього чимало староств повідомляли про ліквідацію «паростків» організації у тих місцевостях, де вони щойно з'явилися.

У 1924 р. Пласт був заборонений в Калуській гімназії, він почав діяти нелегально при Народному домі [19, с. 97]. У наступному році пластуни організували футбольні змагання з місцевими жидівськими командами й склали іспити вміlosti на знання механіки. У липні 1925 р. вони готувалися відзначати уродини Івана Франка. Проте місцева влада заборонила, мотивуючи тим, що «філія краєвого Товариства охорони дітей та молоді», при якому діяли гуртки Пласти, офіційно не зареєстрована. Тоді керівництво організації вирішило відсвяткувати народження Івана Яковича за містом. Тогочасні події згадуються в архівних джерелах. У них натрапляємо на інформацію про затримання пластуна Івана Лупуля, яке було спричинено конфліктом з польською поліцією. Цього ж року на базі 2-ї самостійної чети у Калуші почав діяти 39-й курінь юначок ім. Марії Загірної.

Вже у 1926 р. керівником Пласти на Калушчині був Іван Сохацький. Цікавою є біографія цього відомого калуського адвоката. Він народився 7 липня 1886 р. у містечку Бібрка (Львівщина). Навчався в Українській академічній гімназії у Львові. Право студіював у Ягелонському університеті у Krakovі. У 1917 році (за іншими джерелами – в 1925 р.) відкрив адвокатську контору в Калуші. Як юрист захищав українське населення перед польською владою. Позови, звернення до суду та інші документи писав українською мовою. Його адвокатська

контора була неподалік Калуського повітового суду, будинок не зберігся [24, с. 3].

За активну допомогу Пласту у березні 1926 р. Івана Сохацького піддано допиту, проте український адвокат відмовився давати свідчення. Згідно з інформацією архівних джерел, українського адвоката навіть намагалися притягнути до кримінально відповідальності [1, арк. 263].

Польська поліція активно стежила за діяльністю нелегальної організації. Зокрема, вона вела список діючих членів Пласти. З архівних джерел дізнаємося, що станом на березень 1926 р. до організації входили Іван Лупуль, Степан Мікула, Володимир Микитка, Теофіл Микитка, Степан Петик, Олександр Шпенюк, Дем'ян Кушлик, Тарас Мацела, Анна Микульська та інші.

У цьому часі пластуни збиралися щонеділі у Народному домі, де «займаються справами гімнастично-спортивними, а також забавами танцювальними» [1, арк. 264].

У 1930 р. через г. Сивулю проходив пластовий відділ, на базі якого був організований 35-й юнацький курінь ім. Степана Тисовського (Калуш). Шлях пластунів (*фото 4–5*) пролягав за маршрутом: Калуш – Брошнів – Підлюте – Осмолода – Сивуля – Зелена – Довбушанка – Камінь Довбуша – Печери Довбуша – Ворохта – Арджелюджа – Говерля – Туркул – Жаб’є – Писаний Камінь – Коломия – Станиславів [3, арк. 23].

Того ж року виповнювалось 30-річчя з дня митрополичого свячення Андрея Шептицького. З цієї нагоди владика прибув до Калуша. Під час візитації митрополита вітали від 8 до 20 тисяч осіб. Значну роль у підтримці громадського порядку відіграли пластуни, які зустрічали митрополита у власних одностроях. Хоча їх на той час було всього 16 [6, с. 195].

Польська поліція намагалася не допустити до участі у заході Степана Бандери. Проте йому все ж вдалося побувати на

зустрічі митрополита. Після завершення заходів його разом з батьком о. Андрієм Бандeroю було заарештовано [25, с. 13].

Зважаючи на активну проукраїнську діяльність Пласти, керівництво польської держави поставило собі за мету знищити цю організацію. Рішення про здійснення широкомасштабної репресивної акції ухвалив особисто Юзеф Пілсудський. 1 вересня 1930 р. він обговорював події на Галичині з міністром внутрішніх справ Славоєм Складковським. Було вирішено розпочати проведення масових обшуків та арештів серед населення краю.

Зазвичай, до числа неблагонадійних входила, oprіч «національно активної» молоді й селян, і вся нечисленна сільська інтелігенція: вчителі, працівники кооперації, «Просвіти» без огляду на їхню політичну активність чи навпаки, аполітичність. Ревізії відбувалися в українських установах. Під час їхнього проведення представники поліції вели себе зухвало, здійснювали побиття українського населення.

За інформацією в українських петиціях до Ліги Націй, у ході пацифікації зазнали побоїв 1357 чоловік, 13 людей загинуло. У цьому часі цілком заборонено діяльність низки українських товариств. Число ж «пацифікованих» місцевостей далеко перевищувало кількість скоених актів саботажу [21, с. 77].

Під час пацифікації 1930 р. постраждали і представники калуського Пласти. У карному донесенні від 27 вересня 1930 р. міститься чимало інформації про ставлення поліції до діяльності Пласти: «Організація Пласт...мала свою мережу на всій території Польщі й навіть за кордоном...У ній панувала сувора військова дисципліна. Цю молодь використовували сuto у військових справах ...» – йдеться в документі [7, с. 4].

Не оминув арешт відомих Калуських суддів – Степана Гладишовського та Вікентія Франца Микласевича. Про їхню діяльність мовиться у статті Олега Ониськіва [17]. З цих матеріалів дізнаємося, що з 1920 р. Степан Гладишовський викону-

вав обов'язки судді в Калуському повітовому суді. Одночасно займався громадською діяльністю, очолював Народний дім, працював на благо Товариства охорони дітей та опіки над молоддю.

Вікентій Микласевич до середини 20-х рр. ХХ ст. активно займався розвитком місцевої «Просвіти». 2 вересня 1926 р. відбулося засідання Виділу в Калуській філії «Просвіти», на якій Вікентій Микласевич подав заяву про припинення свого головування філією. Цей лист був відправлений 25 вересня до Головного виділу товариства «Просвіта» у Львові. Як причину відмови від керівництва калуською «Просвітою» вказував наказ президії апеляційного суду в м. Львові, де зазначалося, що громадська діяльність Вікентія Микласевича дає підстави підозрювати його в антидержавній діяльності.

26 вересня 1930 р. було проведено обшуки в помешканнях та за місцем роботи суддів Вікентія Микласевича та Степана Гладишовського. Після закінчення всіх ревізій судді були заарештовані. Арешт двох калуських суддів мав чималий суспільний резонанс [17, с. 129–141].

Під час обшуків у Степана Гладишовського в одній з шухляд його кабінету було знайдено 37 набоїв для револьвера. Це й послужило звинуваченням в тому, що він належить до Пласти. Зрештою обох Калуських суддів було заарештовано. Okрім них, затримали керівну ланку організації: Филимона (Теофіла) Біленського, Володимира Ничая, Ізидора Мацолу, Теодора Бережницького, Осипа Микитку, Стефанію Чорпітову, Теодору Рубчаківну, Ольгу Мацолівну, Дарку Посацьку та Ірину Рубчак. Їм усім поліція закидала зв'язки з Українською військовою організацією. Проте реальних фактів та доказів щодо діяльності в УВО поліції не було [2, арк. 3].

28 вересня 1930 р. суддів Степана Гладишовського й Вікентія Микласевича, Івана Аронця, Дем'яна Кушлика, Миколу

Козоріса, Ізидора Мацолу, Филимона Біленького, Осипа Микитку, Теодору Рубчаківну, Дарку Посацьку, Ольгу Мацолівну, Стефанію Чорпітову та Елеонору Скрутівну було відправлено до Станіславова (*сучасний Івано-Франківськ*), де вони перебували, ймовірно, в слідчому ізоляторі.

Окрім цього, у період кінця вересня – початку жовтня 1930 р. було проведено «3-годинну ревізію в о. Короля в Новиці та о. Андрія Бандери в Старому Угринові, де забрано пластовий однострій студента Степана Бандери» [9, с. 3].

У газеті «Діло» від 14 жовтня 1930 р. дізнаємося про те, що всіх арештованих, окрім Миколи Козоріса, Дем'яна Кушлика та Елеонори Скрутівни, було звільнено. Термін арешту цих пластунів потребує уважнішого дослідження. Проте, достеменно відомо, що 10 липня 1931 р. судовий процес завершився у Львові. Завдяки старанням відомих українських адвокатів Тараса Коритовського та Ярослава Дудикевича всі звинувачення над підсудними були зняті [11, с. 5].

Так завершився довготривалий процес «пацифікації» на теренах Калущини. Метою польської влади була дискредитація українських організацій, їх закриття. Безумовно, переслідувалися і політичні мотиви – зменшення кількості українців у законодавчих, виконавчих та судових органах влади. Результати виборів у листопаді 1930 р. на Галичині несуть у собі виразний слід тих подій, які передували. Якщо в 1928 р. Український парламентський клуб складався з 46 послів на сейм і 11 сенаторів, то в 1930 р. з українського списку було обрано тільки 2 послі [7, с. 4].

Отже, діяльність Пласти на теренах Калущини була спрямована на виховання української еліти. Формування організації відбувалося у складних умовах бездержавності. Та незважаючи на це, у середині 20-х рр. ХХ ст. Пласт на Калущині розвивався. Його опікою займалися місцеві діячі – судді, адвокати, вчителі

та представники інших верств населення. Калуські пластуни у цей час брали участь у масових проукраїнських заходах, готували й урочисто відзначали важливі дати в історії України, ставили аматорські вистави. Невід'ємною складовою їхньої діяльності було таборування. Розвиток українського «Пласти» був не вигідний польській владі, яка вбачала в ньому виховання молодих українських патріотів. Тому, у вересні 1930 р. вищим керівництвом Польської держави було вирішено заборонити цю молодіжну українську організацію. Проте після «пацифікації» Пласт на Калушчині діяв в умовах підпілля, а багато пластунів переходить в лави Організації українських націоналістів.

Джерела та література

1. Державний архів Івано-Франківської області (далі ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 319. – 323 арк.
2. ДАІФО. – Ф. 226. – Оп. 1. – Спр. 58. – 4 арк.
3. Краєзнавчий музей Калушини. – Ф. Архів. – Спр. 108: Пласт у Калуші. – 34 арк.
4. Андрухів І. О. Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» / Ігор Андрухів // Івано-Франківськ: 1992. – 79 с.
5. Байден-Пауел Р. С. Пластиування для хлопців / Роберт Байден-Пауел; ред. Я. Довган; пер. О. Кульчицького. – 2-е. укр. вид. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 304 с.
6. Відливаний О. В. Візитації митрополита Андрея Шептицького на Калушину / Олег Відливаний // Калуські історичні студії. – Т. 5. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / Упор. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – С. 189–198.
7. Відливаний О. В. Пацифікація 1930 року на Галичині / Олег Відливаний // Вісті Калушини. – 2021, 18 черв. – № 23. – С. 4.
8. Візітів Ю. М. Основоположник скаутингу: лорд Роберт Байден-Пауел та український Пласт / Юлія Візітів // Слов'янський вісник. – Рівне, 2011. – Випуск 12. – С. 40–42.
9. До арештувань в Калушині // «Діло». – 1930, 3 жовт. – № 219. – С. 3.

10. Життя у Пласті: вибране із однайменного підруч. О. Тисовського / упор. Степан Корчинський. – Івано-Франківськ: Галицький комерсант, 1992. – 79 с.
11. З судової салі // «Діло», 1931, 12 лип. – № 153. – С. 5.
12. Ільницький І. В., Оніщук О. В. Недописана книга життя – Филимон (Теофіль) Біленський / Ігор Ільницький, Олексій Оніщук // Калуські історичні студії. Том 3. Збірник наукових статей, документів і матеріалів, присвячений 150-річчю створення товариства «Просвіта» / За заг. ред. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 238–239.
13. Кархут В. А. Таборовий вишкіл. Друга і третя проба пластина / Василь Кархут // В дорогу, 1929. – № 12. – С. 3–6.
14. Леник В. Ю. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.) / Володимир Леник. – Мюнхен; Львів: [б. в.], 1994. – 181 с.
15. Луцький Я. В. З історії туристично-краєзнавчої роботи в «Пласті» (1911–1930 рр.) / Ярослав Луцький. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. – 59 с.
16. Мельник Н. П. Легендарний «Пласт» Підгірок / Наталія Мельник // Вікна. – 2019, 13 трав. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vikna.if.ua/news/category/history/2019/05/13/98139/view>.
17. Ониськів О. Г. Калуські судді – активні учасники культурно-просвітницького руху 20-30 років ХХ століття на теренах Калущини / Олег Ониськів // Калуські історичні студії. – Т. 4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / Упор. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчук. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2020 – С. 129–141.
18. Пласт у Станиславові та Івано-Франківську (1911–2009 рр.) / Упор. А. Чемеринський, В. Іваночко. – Серія Пластова бібліотека. – Ч. 9. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. – 224 с.
19. Савчук Б. П. Український Пласт 1911–1939 рр. / Борис Савчук // Івано-Франківськ: Лілея НВ, 1996. – 268 с.
20. Сич О. М. Пласт – український скавтинг: нарис витоків, історії, сьогодення / Олександр Сич. 2-ге вид., змінене, доповнене. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – 288 с.
21. Скақун Р. Л. Пацифікація. Польські репресії 1930 року в Галичині / Роман Скақун. – Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2012. – 172 с.
22. Струганець В. Р. Місце і роль Олександра Тисовського у заснуванні та діяльності «Пласту» в Східній Галичині (1911–1914 рр.)

/ Володимир Струганець // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2012. – № 23. – С. 166–169.

23. Субтельний О. М. Пласт: Унікальна історія українського скаутського руху / Орест Субтельний. – Торонто: Plast Publishing Inc. – Пластове Видавництво, 2019. – 440 с.

24. Тимів І. М. Калуський адвокат Іван Сохацький (до 135-річчя від дня народження) / Іван Тимів // Рідна земля. – 2021, 16 лип. – № 29. – С. 3.

25. Юзич Ю. П. Пластова юність Степана Бандери / Юрій Юзич. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. – 19 с.

*Oleh Vidlyvanyi
Kalush*

Plast's activity in the Kalush Region in 1921–1930

Abstract. The article covers the sources and historiography; history of Plast in the Kalush Region from its creation in 1921 to its forced closure in 1930; the forms and methods of its activity are characterized; information on the personnel and structure of the organization is given.

Key words: Plast, scouting, organization, camps, youth, pacification.

ДІЯЛЬНІСТЬ УПА ТА ПІДПІЛЛЯ ОУН

УДК 329.78 (477. 86) “194/195”

Олег *Ониськів*
м. Калуш

Жертовна боротьба молоді ОУН за волю

України на Калушчині в 1939–1941 рр.

Анотація. У статті на основі матеріалів архівно-кримінальної справи досліджено участь молоді в діяльності ОУН, витоки українського визвольного руху в бандерівському краю. Встановлено кількісний та поіменний склад відділів ОУН в Калуші та в селі Хотінь – геройів, котрі віддали своє життя за українську національну ідею. Розглянуто процесуальну діяльність правоохоронних та судових органів так званої радянської (московської) влади щодо «викриття» підпільників та порушення «законності» самими виконавцями «слідчих дій».

Ключові слова: ОУН, відділи («п’ятірки»), політичні репресії, українські геройі.

У 20-х роках минулого століття, після невдач у польсько-українській війні та несприятливої міжнародної ситуації, територія Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) зазнала окупації. На Галичині були встановлені польські органи державної влади та управління. Проте, незважаючи на втрату власної державності, політичні діячі й військові старшини з числа Українських Січових Стрільців (УСС) та Української Галицької Армії (УГА) не втрачали надії на відродження незалежності та побудови самостійної держави – України. Після об’єднавчих процесів у Відні в 1929 р. відбувся конгрес, який проголосив про створення Організації Українських Націоналістів (ОУН) на чолі із полковником армії Української Народної Республіки (УНР) Євгеном Коновалецьм. Територія Галичини – Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств були особливо сприятливими для діяльності підпільної мережі ОУН.

Згідно з таємними документами повітової поліції від 9 жовтня 1934 р. на теренах Калуша діяла повітова екзекутива ОУН, яку очолював Олександр Капко. Ця екзекутива мала розгалужену структуру, куди входили села Калуського повіту. Для кон-спірації на місцях ОУН поділялася на відділи – «п'ятірки». Так, станом на 1934 рік у Калуському повіті існувало 8 відділів, з них 3 безпосередньо в місті та по одному в навколишніх селах – Підгірки, Хотінь, Верхня, Кадобна, Підмихайлія та Бабин-Зарічний.

17 вересня 1939 р. радянські війська перейшли польський державний кордон. На своєму шляху Робітничо-селянська червона армія майже не зустрічала організованого опору. У Калуш радянські танкиувірвалися 19 вересня. Польські органи влади та управління ліквідовувались. Натомість було створено тимчасове повітове управління, яке очолив комуніст Федір Ольховський [6, с. 64; 9, с. 249].

Разом із запровадженням радянської державності (радянізації) на займаній території області так звані «червоні визволителі» розпочали масові репресії проти місцевої інтелігенції, політичних діячів, працівників польських органів влади та української громадськості [2, 3, 4, 5, 10]. У вересні 1939 р. органи НКВС заарештували в Калуші відомого українського адвоката, доктора права Івана Сохацького. Поряд із правникою діяльністю, він активно займався просвітницькою роботою, був головою повітової організації Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО). Найбільш вірогідно, що Івана Сохацького заарештували саме за приналежність до УНДО. Така ж доля чекала й на ще одного калуського адвоката – Івана Аронця. Він очолював повітову організацію УНДО після Івана Сохацького. 1 жовтня 1939 р. Іван Аронець був затриманий енкаведистом Калуської оперативної частини УДБ НКВС – молодшим лейте-

нантом держбезпеки Сидоровим та поміщений під варту в Калуську в'язницю.

Калушанина-патріота Івана Аронця звинуватили в так званій «антирадянській діяльності», що підпадало під ознаки ст. 54 п. п.10–11 сталінського Кримінального кодексу УРСР. Під час так званого «досудового слідства» Іван Аронець змушений був відповідати на запитання слідчого про мету та завдання партії УНДО. Він пояснював програмові засади, що основною метою політичної діяльності най масовішої партії Галичини – створення самостійної Української держави із центром у Києві. Для досягнення поставлених цілей велася пропагандивна робота з метою національного пробудження українського народу шляхом створення осередків «Просвіти», відкриття шкіл з українською мовою викладання, популяризації української культури та народних звичаїв. Таких відповідей для більшовицької репресивної машини з центром у Москві було більш чим достатньо. Українця Івана Аронця засудили на 6 років позбавлення волі. Відбувати «покарання» російських окупантів відправили у далекі табори Росії. Подальша його доля залишається невідомою.

У листопаді 1939 р. завершилося формування органів НКВС в Станіславській області. У створене обласне управління ввійшли 14 районних відділів. У Калуському районі начальником Калуського РВ НКВС було призначено лейтенанта держбезпеки Секретова. Після інтервенції радянських військ оперативно-чекістським групам залишився великий масив таємної документації польської поліції, яка чомусь їх не знищила. До НКВС потрапили документи з інформацією про діяльність націоналістичного руху на теренах Калущини.

Влітку 1940 р. органами НКВС у Калуші були проведені затримання та арешти мешканців міста та навколишніх сіл, які підозрювалися у зв'язках з ОУН. 17 липня 1940 р. згідно з матеріалами кримінальної справи № 28814 (справа зберігається в

Управлінні СБУ м. Івано-Франківськ під зміненим № 1333-П.) затримання здійснював оперуповноважений Калуського райвідділу НКВС Мисовський. Він виніс постанови про арешт українців-патріотів: Данилюка Івана Йосиповича, Карнаги Степана Івановича, Сохацької Надії Іванівни, Мудрика Михайла Васильовича, Струтинського Йосипа Миколайовича та Федоляк Розалії Станіславівни [1, арк. 2, 11, 19, 27, 35, 43].

Винесення російським слідчим «постанов» про їх арешт «обґрунтовано» необхідністю проведення обшуків у зв'язку із приналежністю затриманих до Організації Українських Націоналістів та проведення ними серед місцевого населення «антирадянської діяльності повстанського характеру». Із винесеною «постановою» цілком погодився начальник Калуського РВ НКВС Секретов. Цього ж 17 липня усім затриманим обрали «запобіжний захід» на час «проведення слідства» у вигляді тримання під вартою. На практиці непоодинокими були випадки, коли людей затримували без жодних юридичних підстав, а процесуальні документи оформлялися «заднім числом». Усім затриманим інкримінували порушення статті 54 п. 10 та п. 11 сталінського Кримінального кодексу УРСР – проведення ними антирадянської пропаганди і агітації та участь у контрреволюційній організації [1, арк. 10, 18, 42, 50].

Діяльність ОУН для радянської тоталітарної системи вважалася «контрреволюційною діяльністю», оскільки оунівці ставили перед собою основну мету – побудова Української Самостійної Соборної Держави (УССД). До засуджених за ст. 54 п. 10 та п. 11 сталінська репресивна машина застосовувала покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менш як 6 місяців й аж до розстрілу або оголошення «ворогом народу» з конфіскацією майна та з позбавленням громадянства.

Начальник Калуського РВ НКВС Секретов видавав ордери на проведення обшуків та арешти затриманих, які датуються

17 липня 1940 року. Проте анкети заарештованих були заповнені оперуповноваженими НКВС раніше. Так, на Надію Сохацьку, Степана Карнагу, Івана Данилюка, Михайла Мудрика анкети заарештованих були заповнені 16.07.1940 р. На деяких є пропуски у графі «Ким і коли заарештований» або «Звідки прибув (номер ордера)» [1, арк. 5–6, 22–23]. У дусі «радянської законності» пізніше дописано чорнилом іншого кольору сам номер ордеру та дату його видачі. Такі відмінності можна пояснити, що затримували людей без винесення процесуальних документів, а пізніше дозаповнювали пропуски в самих документах. Дотримання елементарних норм так званої «радянської законності», як правило, ігнорувалося самим ж працівниками системи.

23 липня 1940 р. оперуповноважений Калуського НКВС Мисовський, вирішив передати справу для проведення «слідства» до управління НКВС у Станіславській області. У постанові він стверджував, що в травні 1940 р. колишнім активним членом ОУН Лещинським Володимиром Миколайовичем, 1909 року народження, вихідцем із села Хотіння була зорганізована українська націоналістична організація. Підпільні ставили собі за мету підняти збройне повстання проти радянської влади та залучали в цю організацію українську молодь. Оперуповноважений, маючи на увазі ОУН, зазначав, що ця підпільна організація має свої осередки в кожному селі колишнього Калуського повіту, а саме керівництво її перебуває в Калуші. Для подальшого «розслідування» та встановлення всього керівного складу організації Калуське НКВС передало справу до обласного центру.

За найменшою підозрою в приналежності до українського підпілля мешканці міста та району заарештовувалися негайно та утримувалися в Калуській в'язниці. Так, 20 серпня 1940 р. затримано калушанина Долинку Ярослава Михайловича. Його звинуватили в тому, що належав до підпільної української орга-

нізації, котру нещодавно виявили. У підсумку вину Ярослава Долинки слідчі не довели, його справу виділили в окреме провадження [1, арк. 59]. Однак жодної інформації про його подальшу долю в матеріалах справи не має.

В управлінні НКВС в Станіславській області справу пereбрав у своє провадження слідчий, молодший лейтенант Глебов, який розпочав слідство. Він разом з іншими слідчими активно допитував заарештованих, записував відомості до протоколів допиту, проводив очні ставки [1, арк. 56].

Калуським енкаведистам влітку 1940 р. вдалося захопити українських підпільників із двох відділів («п'ятірок») ОУН. За матеріалами кримінальної справи ці відділи було організовано Лещинським Володимиром у травні 1940 року. Один відділ діяв у місті, а інший у селі Хотінь. До Калуської місцевої «п'ятірки» входили українські патріоти: Данилюк Іван, Карнага Степан, Сохацька Надія, Федоляк Розалія та Курташ Анеля [1, арк. 51–52]. Тільки одній Анелі якимось чином пощастило уникнути арешту. На момент затримання членів «п'ятірки» вона працювала у Калуській міській раді друкаркою.

Слідчий управління НКВС в Станіславській області «встановив», що Данилюк Іван Осипович народився у 1918 р. в м. Калуші. Його батько працював на момент затримання робітником на заводі ТЕСП, а мати була домогосподаркою. У 1925 р. Іван розпочав навчання в школі. Після закінчення 7 класів працював у повітовому кооперативному союзі помічником продавця. Активно брав участь у діяльності спортивного товариства «Сокіл», був членом організації «Хліборобська молодь». Товариство «Сокіл» друкувало самвидавівську газету «Сокільський цвіркун», відповідальним редактором якої був Іван Данилюк. До редакції також входили Карнага Степан та Морозов Євстафій. Газети друкувалися на друкарській машинці відповідальним редактором у двох екземплярах. За час існування цієї газети

вийшло 5–6 номерів. Статті підписувалися псевдонімом «Максим Пелікатий», «Іван Пелікатий», «Іван Лукавий» та інші, які належали Івану Данилюку. Євстафій Морозов відповідав за художнє оформлення газети [1, арк. 63–67].

Карнага Степан Іванович – народився 1919 р. в Калуші. У цьому ж місті зростав, ходив до школи. Будинок родини знаходився на вулиці Сівецькій. Після закінчення 7 класів навчався в фабричній школі. Деякий час працював продавцем. Після приходу радянської влади до Калуша працював бухгалтером у Райспоживспілці, пізніше у Держторзі. Належав до молодіжних організацій «Сокіл», «Зоря». Входив до редакційної колегії газети «Сокільський цвіркун». У якій дописував статті під псевдо «Богун». На запитання слідчого про основну мету діяльності «Соколу» відповідав, що «такою метою є виховання української молоді в дусі українського націоналіста та фізичний розвиток». Спортивне товариство проіснувало до 1939 року. Радянські «визволителі» відразу заборонили усі партії, товариства і спілки.

Сохацькій Надії Іванівні на момент арешту було всього 16 років. Вона народилася 1924 р. в Калуші в сім'ї відомого адвоката Івана Сохацького. Родина проживала у будинку на вулиці Млинарській. Після «встановлення» радянської влади будинок Сохацьких був націоналізований, тобто відібраний. Туди поселяли на тимчасове проживання надісланих для «радянізації» Західної України з інших територій неосяжного СРСР службовців. У протоколі допиту слідчим зафіксовано обставини вступу Надії в підпільну організацію. За її словами, вона «в травні 1940 р. возилася на ровері (велосипеді) на вулиці Станіславській. За садом зустрілася з гуртом молоді, серед яких була знайома Курташ Анеля. Вона познайомила її з цими молодими людьми. Через деякий час молодь почала збиратися в саду Сохацьких та в їхньому будинку. Надії було доручено вивчити історію України та правила життя українського націоналіста. Із

весни 1940 р. в будинку Сохацьких мешкав червоноармієць Олександр Бойко, який мав особисту зброю. Організація доручила Надії під різним приводом навчитися користуватися вогнепальною зброєю» [1, арк. 132–168].

У протоколах допиту зазначено, що Федоляк Розалія Станіславівна народилася 1919 р. в селі Лука Войнилівського району. Про батька згадується, що той працював кучером у місцевого поміщика, помер у 1922 році. Мати залишилась одна з маленькими дітьми. окрім неї, у родині було ще двоє братів. Пізніше один виїхав до Канади і там залишився, а інший попав у німецький полон під час німецько-польської війни. У період з 1928 до 1938 р. навчалася в школі. Із приходом радянської влади працювала секретарем у сільському комітеті, а з лютого 1940 р. отримала посаду секретаря у Калуській міській раді. Мешкала в будинку Сохацьких. До підпільної організації її залучила Курташ Анеля, яка була знайома з Лещинським Володимиром. Під час перших сходин молодих підпільників Федоляк Розалія була обрана старшою цієї групи. Керівником залишився Лещинський Володимир, котрий надав кожному підпільнику псевдо. Розалія отримала псевдо «Лев», Данилюк – «Цвіркун», Карнага – «Запорожець», Курташ – «Зірка», Сохацька – «Сокіл».

У той же час у Хотіні діяв відділ ОУН, до якого входили Шпитальний Павло, Шпитальний Яків, Шпитальний Богдан, Струтинський Йосип, Бережницький Іван, Іванюк Василь, Мудрик Михайло. Вперше Володимир Лещинський зібрав хотіньчан в середині травня 1940 р. в приміщені читальні «Просвіти». На цих зборах він розповів про ситуацію в краї, доручив кожному встановлювати зв'язки із молоддю та залучати до діяльності молодіжної ОУН. Підпільнники склали присягу. Через декілька днів у стодолі Стефаніва Василя відбулися збори підпільників на яких Лещинський Володимир отримав звіти про виконану роботу [1, арк. 160–185].

Із хотінського відділу ОУН у липні енкаведисти захопили тільки Струтинського Йосипа та Мудрика Михайла. Разом з ними був заарештований брат Михайла – Іван Мудрик. Слідчі не змогли довести участі Івана у підпільній організації, тому його справа пізніше була виділена в окреме провадження. Незважаючи на відсутність доказів участі Мудрика Івана у націоналістичному підпіллі, його пів року утримували у в'язниці Станіслава. Через деякий час органам НКВС вдалось затримати хотін'чан Іванюка Василя та Шпитального Павла. Однак вони не увійшли до обвинувального списку разом з попередніми затриманими, позаяк в листопаді уже відбувався суд [1, арк. 212–218].

На допиті Струтинський Йосип про себе повідомив, що що народився 1920 р. в селі Хотінь. Його родина займалася сільським господарством. З 1927р. до 1931 р. навчався у школі та закінчив 4 класи. Після школи не працював, а допомагав у господарстві своєму батькові. Йосип категорично не визнавав свою приналежність до ОУН [1, арк. 192].

У протоколі допиту є свідчення Мудрика Михайла, в якому він вказує, що народився 1919 р. в селі Хотінь. Навчався у сільській школі. Закінчив школу в 1933 році. Перед початком Другої світової війни батько віддав Михайла до шевця освоїти відповідне ремесло. Однак війна внесла свої корективи, тому повернувшись до Хотіння [1, арк. 169].

За спогадами Василя Курника, після приходу червоноармійців у 1939 р. одразу розпочалися репресії проти місцевого населення. Його вуйків Михайла та Івана Мудриків було заарештовано чекістами та вивезено до Станіслава. Михайла убили, а Івана завезли до Львова, а опісля разом з родиною вивезли на Сибір [7, с. 84].

У жовтні 1940 р. «досудове слідство» було завершене. Начальник Управління НКВС Станіславської області Михайлов затвердив «обвинувальний висновок» та направив його в про-

куратуру. Українських патріотів Івана Данилюка, Степана Карнагу, Надію Сохацьку, Михайла Мудрика, Йосипа Струтинського та Розалію Федоляк звинуватили в участі в «контрреволюційній організації» ОУН, яка «ставила перед собою підготовку збройного повстання з метою повалення радянської влади» [1, арк. 243].

5 листопада 1940 р. прокурор відділу зі спец справ Станіславської обласної прокуратури Донцов розглянув «обвинувальний висновок» та надав йому силу «обвинувального акту». Справу було вирішено передати до Станіславського обласного суду для розгляду по суті. Участь прокурора у судових засіданнях було визнано обов'язковим [1, арк. 259].

Підготовче судове засідання відбулося 10 листопада, справу розглядав головуючий суддя Дмитренко за участю народних засідателів Стельмаха і Бриндзея та прокурора Демешка. На цьому засіданні прокурор зачитав доповідь по кримінальній справі «про обвинувачення» молодих українських підпільників: Івана Данилюка, Степана Карнаги, Надії Сохацької, Михайла Мудрика, Йосипа Струтинського та Розалії Федоляк. Суд ухвалив розглядати справу у закритому судовому засіданні з участю сторін, запобіжний захід тримання під вартою усім залишили без змін [1, арк. 260].

19 листопада «підсудні» були доставлені конвоєм до залі суду, головуючий суддя Дмитренко допитав їх та встановив, що «Іван Данилюк, Степан Карнага, Надія Сохацька, Михайло Мудрик, Розалія Федоляк вину визнають лише частково, а Йосип Струтинський взагалі відкидає будь-які звинувачення». Після цього прокурор вирішив змінити усім обвинувачення та перекваліфікувати їхні дії за статтею 54 пункт 10 на пункт 2 Кримінального кодексу УРСР. Зокрема п. 2 передбачав збройне повстання, за це встановлювалося покарання у вигляді розстрілу або

оголошення «ворогом трудящих» з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства [1, арк. 285–286].

9 грудня слідчий після «зміні обвинувачення» провів повторний допит усіх затриманих. Калушани Іван Данилюк, Степан Карнага, Надія Сохацька, Михайло Мудрик вказали, що «вину» признають повністю, а Розалія Федоляк та Йосип Струтинський «вину» так і не визнали [1, арк. 287–302].

Перед новим роком 30 грудня 1940 р. відбувся остаточний суд та було винесено вирок: Івана Данилюка та Степана Карнагу засудили до вищої міри покарання – розстрілу, із конфіскацією належного їм майна; Михайла Мудрика – на 10 років позбавлення волі, із конфіскацією майна; Надію Сохацьку, Йосипа Струтинського та Розалію Федоляк – на 8 років позбавлення волі із конфіскацією майна [1, арк. 354–355].

Засуджені, не погодившись із таким вердиктом Станіславського обласного суду, подали касаційні скарги до Верховного суду УРСР. Вища інстанція, розглянувши справу, зауважила, що обласний суд при постановленні вироку порушив норми кримінально процесуального законодавства, у судовому рішенні не навів доказів винуватості підсудних, не визначено також час, місце і спосіб скоеного злочину. Проте вирок вища інстанція касувати не стала.

Підпільники Іван Данилюк та Степан Карнага, яких засудили до розстрілу, подали клопотання про помилування до президії Верховної ради УРСР. Після цього справа розглядалася судовою колегією з кримінальних справ Верховного суду СРСР. Судді вирішили замінити вищу міру покарання на позбавлення волі терміном 10 років із конфіскацією майна. Однак голова Верховного суду СРСР Іван Голяков вніс протест проти заміни Івану Данилюку і Степану Карназі покарання на позбавлення волі. 26 червня 1941 р. пленум Верховного суду СРСР відмінив

рішення судової колегії з кримінальних справ Верховного суду СРСР та залишив попереднє [1, арк. 405].

22 червня 1941 р. розпочалася німецька-радянська війна. У зв'язку з цим голова судової колегії з кримінальних справ Верховного суду СРСР Камерон передав кримінальну справу на зберігання до 2 відділу НКДБ СРСР. Одночасно просив виконати вирок відносно підпільників Організації Українських Націоналістів Івана Данилюка і Степана Карнаги [1, арк. 406].

З початком німецької окупації західноукраїнських земель репресивна машина СРСР масово розстрілювала в'язнів у тюрмах, незалежно від призначеного покарання. У матеріалах справи є довідка від листопада 1942 р. начальника 5 відділу 1 спецвідділення НКВС СРСР про те, що вирок не виконано через відсутність інформації про місце знаходження ув'язнених у зв'язку із військовим станом. Ймовірно, що на цей час Іван Данилюк, Степан Карнага, Надія Сохацька, Михайло Мудрик та Розалія Федоляк були уже замордовані катами українського народу. Тільки одному Йосипу Струтинському вдалося вижити. Його відправили відбувати «покарання» у табори Норильська. Суд присудив Йосипу Струтинському 8 років позбавлення волі, які він відбув повністю. Кінець терміну ув'язнення припав на 18 липня 1948 року. Проте його звільнили тільки 22 грудня 1948 р., без права виїзду. Український підпільник Йосип Струтинський отримав «статус» спецпоселенця та рахувався як вільнонайманий працівник і міг влаштовуватися на роботу в межах Норильська. Однак паспорта йому так і не видали [1, арк. 411–412].

Йосип Струтинський та його батько протягом 1954–1955 рр. зверталися до Верховної ради УРСР, голови президії Верховної ради СРСР К. Ворошилова із скаргами про перегляд кримінальної справи та надання можливості виїхати із Крайньої Півночі. 23 грудня 1955 р. заступник прокурора Станіславської

області Рибалко розглянув матеріали архівно-кримінальної справи в порядку нагляду за скаргою Йосипа Струтинського та прийшов до «висновку» про можливість закриття провадження у справі у зв'язку із відсутністю в його діях складу злочину. Зважаючи на те, що раніше кримінальна справа розглядалася Верховним судом СРСР та президією Верховної ради СРСР, його справу було вирішено направити до Генерального прокурора СРСР для внесення протесту до Верховного суду СРСР. 11 вересня 1957 р. пленум Верховного суду СРСР розглянув протест Генерального прокурора СРСР та постановив вирок Станіславського обласного суду від 30 грудня 1940 р. їй всі наступні судові рішення по цій справі відмінити. Відносно Івана Данилюка, Степана Карнаги, Михайла Мудрика та Йосипа Струтинського справу закрили у зв'язку із недоведеністю у їх діях скоення злочину. Щодо Надії Сохацької та Розалії Федоляк провадження закрили через відсутність у їх діях складу злочину. Таким чином було остаточно поставлено крапку у цій справі. Репресивна система фактично визнала, що «незаконно засудила молодих людей за злочин, який вони не скочували» [1, арк. 437–442].

Після винесення постанови 11 вересня 1957 р. пленумом Верховного суду СРСР копія такого рішення направлялася в Управління внутрішніх справ Красноярського краю, де раніше в Норильську відбував покарання Йосип Струтинський і після звільнення отримав «статус» спецпоселенця. Інформації про його звільнення і подальшу долю матеріали справи не містять.

У краєзнавчому виданні «Хотінь: погляд з минулого у сьогодення» є загадка про те, що Йосипу вдалось таки повернутись додому [7, с. 54]. Що стосується встановлення місця перебування Івана Данилюка, Степана Карнаги, Михайла Мудрика, Надії Сохацької та Розалії Федоляк, то найбільш вірогідно, що вони загинули мученицькою смертю після початку німецько-радянської війни. У серпні 1941 р. на стінах камер Станіслав-

ської тюрми було зафіксовано дуже багато написів зроблених людьми, які там перебували. У камері № 30 був напис «Федоляк 8 літ». Він міг належати Розалії Федоляк, яку засудили на 8 років позбавлення волі. У камері № 33 зберігся запис «Надя Сохацька – Калуш зас[уджена] на 8 літ» [8, с. 315–317].

У матеріалах кримінальної справи немає жодних документів, які б свідчили про наміри органів внутрішніх справ чи радянської спецслужби встановити долю колишніх в'язнів Станіславської тюрми після закінчення Другої світової війни. Такий факт наштовхує на думку, що радянські органи достеменно знали, яка доля спіткала цих в'язнів, тому і не намагалися когось шукати.

Найкращий цвіт української нації – його молодь – за найпершої можливості ставали до боротьби за волю України. Вони гинули у цій боротьбі, витримували нелюдські страждання в тюрмах і таборах, але не зламалися. На жертовній боротьбі країни предствників нації постала незалежна Україна.

Найкращою шаною для молодих підпільників Данилюка Івана Йосиповича, Карнаги Степана Івановича, Сохацької Надії Іванівни, Мудрика Михайла Васильовича, Струтинського Йосипа Миколайовича та Федоляк Розалії Станіславівни є пам'ять про них. *Слава Україні! Героям Слава!*

Джерела та література

1. Архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області. – Ф. 5. – Спр. № 1333-П. Данилюка Івана Йосиповича, Карнаги Степана Івановича, Сохацької Надії Іванівни та ін. – 441 арк.
2. Андрухів І. О. Правда історії: Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 рр.: історико-правовий аспект, документи і матеріали / Ігор Андрухів. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 448 с.
3. Вітенко М. Д. Радянський терор на Прикарпатті 1939–1941 рр. / Микола Вітенко // Всеукраїнська наукова конференція 10 жовтня 2009 р. // Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – С. 114–126.

4. Бакала В. М. Репресії НКВД на теренах Прикарпаття 1939–1941 рр. / Володимир Бакала // Комуністичні репресії на Прикарпатті в 1939–1941 рр.: Всеукраїнська наукова конференція 10 жовтня 2009 р. // Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – С. 183–191.

5. Іщук О. С. Молодіжні організації ОУН (1939–1955 рр.) / Олександр Іщук. Відп. ред. П. Й. Потічний. – Торонто-Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2011. – 944 с. – (Літопис Української Повстанської Армії. Бібліотека. – Т. 11).

6. Когут М. С. Підгірки: минуле і сучасне / Микола Когут. – Дрогобич: Видавнича фірма Відродження, 2000. – 164 с.

7. Когут М. С., Курник В. Хотінь: погляд з минулого у сьогодення. Хронологія, спогади, імена, фотографії / Микола Когут, Василь Курник. – Калуш, 2015. – 152 с.

8. Жертви сталінського терору на Прикарпатті (1939–1941 рр.). Том I. Івано-Франківська область. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. – 344 с.

9. Історія міст і сіл Української РСР в 26 томах. – Івано-Франківська область / Голова редколегії О. О. Чернов. – Київ: Інститут Історії Академії Наук УРСР, 1971. – 639 с.

10. Тимів І. М. Терор і репресії на Прикарпатті в 1939–1941 рр.: історіографічний аспект / Іван Тимів // Краєзнавець Прикарпаття: регіональний науково-методичний альманах. – 2016. – № 27 (січень-липень). – С. 17–27.

*Oleh Onyskiv
Kalush City*

Sacrificial struggle of OUN youth for freedom of Ukraine in the Kalush Region in 1939–1941

Abstract. The article examines the participation of young people in the activities of the OUN, the origins of the Ukrainian liberation movement in the region of Bandera origin, based on the materials of the archival and criminal case. The quantitative and nominal composition of the OUN units in Kalush and in the village of Khotin' has been established—heroes who gave their lives for the Ukrainian national idea. The procedural activity of law enforcement and judicial bodies of the socalled Soviet (Moscow) authorities on «exposing» the underground and violating «legality» by the executors of «investigative actions» is considered.

Key words: OUN, divisions («fives»), political repressions, Ukrainian heroes.

*Степан Лесів
с. Старий Угринів*

**Обставини загибелі особового складу Хустського IV
надрайонного проводу ОУН на чолі з Олексієм
Безкоровайним («Болеваром»), («Войнаром»)
весени 1947 р.**

Анотація. У статті на підставі архівних документів проаналізовано особливості формування, діяльності, а також персональний склад Хустського (IV) надрайонного проводу в складі Калуської округи ОУН в 1947 р. Розкрито обставини проведення чекістсько-військової операції 2 жовтня 1947 р. у лісовому масиві Мала Мишана, у ході якої загинуло дві третини керівного складу цього проводу ОУН. Подано перелік осіб, які загинули в ході оперативних дій, і тих, які були заарештовані.

Ключові слова: Хустський (IV) надрайонний провід ОУН, Олексій Безкоровайний («Войнар»), («Болевар»), («Бистрозор»), («Маркіян»), («Боярин»), («Олесь»), («Богдан»), («Компаневич»), Антон Косів («Летун»), Микола Роїв («Рубан»).

У 1944 р., у часі приходу «других визволителів», Провід ОУН активно продовжував роботу з розбудови підпільної мережі організації на теренах Закарпаття та залучення населення до національно-визвольної боротьби. Наприкінці 1946 р. радянські спецслужби ліквідували підпільну мережу Закарпатської округи (криптонім «Срібна», яка входила до Карпатського краю ОУН). Відновлення організованого націоналістичного підпільного руху зазнало певних змін. У межах Карпатського краю ОУН у складі двох округ створено окремі надрайони: у Калуській окрузі Хустський (IV) надрайон ОУН, в Коломийській окрузі – Рахівський (IV) надрайон ОУН.

Коротке біографічне повідомлення про Олексія Безкоровайного – відомого в оунівському підпіллі під псевдами («Маркіян»), («Олесь»), («Боярин»), («Бистрозор»), («Войнар»), («Боле-

вар»). Він народився 1919 р. у с. Потік на Тернопіллі. У 1944 р. у складі Тернопільського обласного проводу ОУН очолював референтуру зв'язку. О. Безкоровайний мав добре підготовлену конспіративну базу у с. Мелна Новострілківського району Дрогобицької області, де в літні місяці 1944 р. під охороною відділів УПА базувався практично увесь керівний склад Тернопільського обласного проводу ОУН [3, арк. 20]. Восени 1944 р. О. Безкоровайний як здібний і досвідчений керівник очолив відповідну референтуру зв'язку Крайового проводу ОУН на західно-укрінських землях (ЗУЗ) під псевдо «Бистрозор» («Маркіян»), («Боярин»). Він забезпечував зв'язок між референтурами Центрального проводу і Крайовим проводом на ЗУЗ, а також до нижчих ланок: Львівського, Карпатського і Подільського країв ОУН [3, арк. 322–323]. Восени 1945 р. («Бистрозора») відсторонено від займаної посади через «самовільний друк і читання секретної пошти». Після організаційного суду його скеровано в розпорядження проводу Карпатського краю ОУН. Навесні 1946 р., після загибелі провідника Вигодського районного проводу ОУН («Максима») [10, с. 193], Олексія Безкоровайного призначено на його посаду [5, арк. 161]. Через рік він став провідником Хустського IV надрайону в складі Калуської округи ОУН [3, арк. 322–323]. Вранці 2 жовтня 1947 р. загинув у бою з чекістсько-військовою групою у лісовому масиві Мала Мшана біля злиття рік Молода і Мшана [2, арк. 3–4, 31].

Здійснивши комплексний аналіз документів та матеріалів, які репрезентують означений період діяльності досліджуваної структурної ланки підпілля в складі Калуської округи ОУН, нам вдалося систематизувати та відобразити цілісну картину цієї події.

У ході дослідження нами опрацьовано:

- документи Галузевого державного архіву (ГДА) СБУ;
- Звіти теренової мережі підпілля Калуської округи ОУН; архівно-

кримінальні справи Михайла Тихана [1], Миколи Роїва «Рубана», які зберігаються в архіві Івано-Франківського обласного управління СБУ [2].

З археографічних та історіографічних джерел: збірник документів й матеріалів «Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань», упорядник Михайло Борис [7], «Калущина в національно-визвольній боротьбі», упорядник Степан Лесів [12], «В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу 1943–1945», упорядники Степан Лесів, Ярослав Коретчук [11], «Курінь УПА «Промінь»: історія формування і бойовий шлях», упорядники Степан Лесів, Петро Ганцюк [10]. Використано працю Василя Ільницького, «Карпатський край ОУН в Українському визвольному русі» [9].

Після ліквідації підпільної мережі ОУН Закарпаття була спроба створити IV нарайон Калуської округи – Хустський, до якого віднесено Хустський округ і центральну та східну частину Воловецького (Міжгірського) округу Закарпатської області УРСР [9, с. 77, 81–82]. З початку 1947 р. це питання розроблялось у підпіллі. Тому провідник Калуського окружного проводу ОУН Петро Федюшко («Готур»), («Брюс») та референт СБ цієї округи Богдан Яцків («Денис») неодноразово викликали на початку весни 1947 р. в околиці сіл Болохів і Кадобна тодішнього провідника Вигодського районного проводу ОУН Олексія Безкоровайного («Болевара») [1, арк. 4, 15–16, 22, 28]. Під час цих нарад утворено структуру Хустського IV надрайону ОУН, який повинен був базуватися в гірській місцевості Вигодського, Рожнятівського і Перегінського районів та на суміжних з ними гірських теренах Закарпаття. До його керівного складу увійшли провідник («Болевар»), («Войнар»); референт пропаганди («Богдан»), («Компаневич»), котрий попередньо був політичним відділом «Журавлі» 23 Тактичного відтинку «Магура» [10, с. 73]; референт СБ Антон Косів («Летун»)

[12, с. 32], слідчий референтури СБ Калуського окружного проводу ОУН.

Навесні 1947 р. відбувся перший рейд теренами Закарпаття новосформованої підпільної структури. Улітку того ж року проведено два наступних рейди [6, арк. 153зв.].

У квітні 1947 р., після призначення («Богдана») референтом пропаганди Хустського надрайону ОУН і укомплектування його охоронної бойки, він активно готувався до рейду на Закарпаття. До його групи ввійшли чотири вояки УПА, демобілізовані з відділу «Журавлі», де попередньо він був політвиховником. Усі охоронці були родом з Долинщини: Юрко Кравець («Черемош») і («Дунай») із с. Розточки; Федір Шубинець («Сорока») [7, с. 219], вістун УПА із с. Сенечів і Микола Роїв («Рубан») із с. Надіїв [2, арк. 11, 16]. Постій групи в цьому часі знаходився на схилі г. Петрос. З цього місця розпочався рейд підпільників на Закарпаття. Руслом р. Лімниця вони підійшли до с. Гриньків. В околицях цього села вийшли на дорогу, що вела на Закарпаття.

Група здійснювала рейд Закарпаттям приблизно тим же маршрутом, що і восени 1945 р. відділ УПА «Журавлі» [10, с. 172–185] та відділи УПА куреня «Дзвони» 22 Тактичного відтинку «Чорний Ліс» командира («Хмари») Петра Мельника. Цей маршрут проходив селами Руська Мокра, Німецька Мокра, Колочава [11, с. 153–161] та інші. Організаційні зв'язки підпілля ОУН на цьому терені були відсутні. Підпільнники організовували стихійні мітинги, бесіди з населенням, розповсюджували листівки та націоналістичні брошури. Назад вони поверталися через гори так, щоб потрапити приблизно в той же район.

Наприкінці травня та у серпні 1947 р. на Закарпаття йшла група («Богдана»), яка повторно побувала на тих же теренах. Окремий зв'язок було встановлено зі священником с. Колочава, якому залишили націоналістичну літературу для розповсюджен-

ня. Після кожного повернення з рейду підпільні відходили в район г. Заплата на зустріч з референтом пропаганди Карпатського крайового проводу ОУН Степаном Слободяном («Клином»), («Єфремом»), подаючи йому звіт з проведеної роботи [2, арк. 17–19]. Продуктами харчування під час рейду забезпечувала станиця ОУН с. Ясень, станичний Леон Василинюк («Вітер») [8, с. 831].

У середині вересня 1947 р. після повернення із Закарпаття группа («Богдана») зустрілась із групою («Болевара») у пункті зв’язку неподалік с. Сенечів. Нарада тривала три дні. Розмови велися без присутності охорони. У той же час охорону постою забезпечували («Рубан»), («Черемош»), («Ромко») та («Мирон») (в УПА перебував у відділі 88 «Опришки» командира Володимира Депутата («Довбуша»). У цей час охоронця («Сороку») з групи («Богдана») за наказом («Болевара») переведено до тереної бойки [2, арк. 16], командиром якої був колишній чотовий з відділу «Журавлі» хорунжий УПА («Вищий») [10, с. 69].

Харчами та супроводом у цей час підпільніків забезпечували Федір Гачка («Манька») [7, с. 218], станичний с. Сенечів та його охоронець («Бистрий»). Охоронці («Дунай») і («Довбуш»), родом із с. Колочава. Останній мав завдання у своєму селі закупити продукти харчування і папір для друкарської машинки. Після виконання наказу вони повинні були повернутись на обумовлене місце в ліси біля хутору Мшана для облаштування бункера для зимівлі [2, арк. 11–11зв.].

1 жовтня 1947 р., після завершення наради, підпільні здійснили рейд з с. Сенечів до р. Мшана. На місце постою, в лісовий масив Мала Мшана, прибули о 7 год. ранку. Вони розпалили багаття, щоб зварити на сніданок грибів та відпочити після нічного переходу. Проте через дві години були атаковані «облавними військами» під керівництвом відрядженого із управління контррозвідки МДБ Білоруського військового округу ма-

йора Дудки і заступника командира 215-го стрілецького полку внутрішніх військ МДБ майора Макарова. Участь в операції брала також спецгрупа МДБ під керівництвом старшого оперуповноваженого управління МДБ старшого лейтенанта Гулянова [2, арк. 31].

У цьому нерівному бою загинули провідники («Болевар»), («Богдан»), охоронці («Мирон») і («Черемош»), а пораненого Миколу Роїва («Рубана») – захоплено живим [2, арк. 27, 31; 4, арк. 253–255].

У 1948 р. після загибелі керівного складу Хустського IV надрайонного проводу ОУН ініціатива з відновлення його роботи залишилась нереалізованою, хоча вживались заходи з формування цієї структури під керівництвом Нестора Стельмаха («Гайдамаки») (командира відділу 85 УПА «Бистриця» ТВ 23 «Магура» у 1946–1947 pp.), але й вона зазнала невдачі [6, арк. 153зв.].

Розкриємо обставини цієї чекістсько-військової операції радянських спецслужб. 21 червня 1947 р. при допомозі агентури у с. Кропивник тодішнього Вигодського району було виявлено й знищено фактичноувесь склад референтури СБ Вигодського районного проводу ОУН. У ході збройного протистояння загинули Євстахій Чех («Шугай»), («Вірний») референт СБ [8, арк. 977]; Дмитро Паньків («Панас») – комендант бойкі референтури СБ [8, арк. 927]; четверо бойкарів. У серпні 1947 р. карателі з МДБ через агентуру отримали інформацію на провідника Вигодського районного проводу ОУН («Болевара»), («Войнара»). На той час він уже був провідником Хустського надрайонного проводу ОУН. У поле зору потрапили референт пропаганди Вигодського районного проводу ОУН Юліан Іваницький («Скиталець»); референт СБ Михайло Макота («Буревій»), який перебував з бойовою в лісах неподалік сіл Вишків і Сенечів. Отримані відомості було використано для проведення чекістсько-військової опера-

ції. 23 серпня 1947 р. знищено («Буревія») («Бандуриста») – референта СБ Долинського надрайонного проводу ОУН [8, арк. 902]; («Вірного») – лікаря, працівника технічної ланки референтури СБ Долинського надрайонного проводу ОУН [4, арк. 253; 12, с. 31].

26 вересня 1947 р. з огляду на поважні втрати провідного складу підпілля на цьому терені, а також завдяки підступній роботі агентури радянських спецслужб з деморалізації членів підпільної мережі ОУН, до Вигодського районного відділу МДБ прийшов з покаянням референт пропаганди районного проводу ОУН Ю. Іваницький («Скиталець»). На допитах він подав детальні свідчення про діючу мережу підпілля ОУН району, керівний склад та осіб, які допомагають підпіллю. На основі його свідчень МДБ стало відомо, що за вказівкою Приводу ОУН Карпатського краю наново створюється підпільна мережа ОУН на Закарпатті [12, с. 32].

2 жовтня 1947 р., використовуючи інформацію Ю. Іваницького, а також залучивши його в якості провідника, силами 215 СП ВВ МДБ було проведено чекістсько-військову операцію. Під час її проведення у лісовому масиві Мала Мишана на схід від с. Ясене, виявлено групу з п'яти підпільників. Під час героїчного бою загинуло четверо борців. Серед вбитих було ідентифіковано («Болевара»), («Богдана») та їхніх охоронців («Мирона») й («Черемоша»), а Миколу Роїва («Рубана») – захоплено в полон [2, арк. 27, 31; 4, арк. 253–255].

Полеглих на полі слави підпільників привезли до Перегінська на подвір'я біля будівлі районного відділу МДБ. На відзначення полеглих «запросили» Йосипа Янишевського («Ясного»), який був охоронцем провідника Карпатського краю ОУН «Роберта». Після зради українського визвольного руху він проживав у районному центрі Перегінське і працював на радянські спецслужби. Серед полеглих українських геройів Янишевський упіз-

нав тільки («Болевара»), який перебуваючи на посаді провідника Вигодського районного проводу ОУН, приходив на зустріч з «Робертом». Зі слів («Роберта») зраднику Янишевському було відомо про призначення «Болевара» на пост районного провідника. Попередньо Олексій Безкоровайний очолював референтуру зв'язку центрального (*крайового. – С. Л.*) проводу ОУН під псевдо («Олесь»). Псевдо («Болевар») отримав особисто від («Роберта») під час призначення його районним провідником [2, арк. 28–28зв.]. Офіційна відсутність зрадника Юліана Іваницького на вільненні пояснюється тим, що «операція» не була завершена і спроби вийти на охоронців («Дуная»), («Довбуша»), («Ромка»), тривали [2, арк. 11, 11зв.].

Таким чином, унаслідок зради окремих учасників підпілля ОУН каральним органам радянської влади вдалося вийти на слід і знищити керівний склад Хустського IV надрайонного проводу ОУН на чолі з Олексієм Безкоровайним («Болеваром»).

Джерела та література

1. Архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області. – Ф. 4. – Спр. № 13889 П. Тихан Михайло Юрійович. – 67 арк.
2. Архів Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області. – Ф. 5. – Спр. № 1183. Ройв Микола Васильович. – 66 арк.
3. Галузевий державний архів (ГДА) СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 1. Збірник документів про структуру і характер антирадянської діяльності «Організації українських націоналістів – ОУН» і «Української повстанської армії – УПА»; про методи і прийоми агентурно-оперативної роботи органів державної безпеки України з ліквідації організованого підпілля ОУН і збройних банд УПА на території республіки в період 1943–1954 рр. – 386 арк.
4. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 77. Збірник документів, які характеризують процес ліквідації окружних, надрайонних і інших низових ланок збройного бандунівського підпілля на території Львівської і Станіславської областей в період 1944–1954 рр. – 426 арк.

5. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 5. Документи і матеріали отримані від МОБ Польської народної республіки про структуру і діяльність ОУН-УПА в 1944–1950 рр. на території Польщі. – 252 арк.
6. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 13. Документи по ідеологічних, програмних і тактичних завданнях, про перспективи боротьби, форми і методи антирадянської діяльності ОУН-УПА. – 492 арк.
7. Борис М. О. Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань. Мартирологи, біографії, спогади, документи, фото / Михайло Борис. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2002. – 700 с.
8. Вардзарук Л. Д. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. Книга друга Лук'ян Вардзарук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 1136 с.
9. Ільницький В. І. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954): монографія / Василь Ільницький. – Дрогобич: Посвіт, 2016. – 696 с.
10. Лесів С. В., Ганцюк П. Т. Курінь УПА «Промінь»: історія формування та бойовий шлях відділів / Степан Лесів, Петро Ганцюк. – Калуш, 2016. – 268 с.
11. Лесів С. В., Коретчук Я. В. П. Хмара. «В огні повстання». 1943–1945 (1949) / Степан Лесів, Ярослав Коретчук. – Калуш, 2014. – 272 с.
12. Лесів С. В. Ефективність агентурних комбінацій органів МДБ в протистоянні з референтурою СБ та її структурними підрозділами на теренах Калуської округи ОУН в 1947–1948 рр.) / Степан Лесів // Калущина в національно-визвольній боротьбі. Збірник статей та документів / Упор. С. Лесів. – Калуш, 2017. – С. 18–36.

*Stepan Lesiv
Staryi Uhrynyiv Village*

Circumstances of the death of the personnel of the Khush IV supra-district leadership of the OUN led by Oleksii Bezkorovainyi («Bolevar»), («Voynar») in the autumn of 1947

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the formation, activities, and personnel of the Khust (IV) supra-district leadership in the Kalush District of the OUN in 1947. The article describes the circumstances of the Chekist-military operation on October 2, 1947 in the forest Mala Mshana, during which two thirds of the leadership of this OUN leadership were killed. The list of persons who died during the operation and those who were arrested is given.

Key words: Khust (IV) supra-district leadership of the OUN, Oleksii Bezkorovainyi («Voynar»), («Bolevar»), («Bystrozor»), («Markiian»), («Boiarin»), («Oles'»), («Bohdan»), («Kompaneivych»), Anton Kosiv («Letun»), Mykola Roiv («Ruban»).

ПОСТАТІ

УДК 94 (477. 86)

*Дарія Ониськів
м. Калуш*

Родина Дяконів – взірець трагічно-героїчної долі галицької інтелігенції

Анотація. У статті висвітлено життя і подвижницьку діяльність священникої, вчительської, просвітянської родини Дяконів, яка з 20-х рр. ХХ ст. проживала на Калушині. Чільне місце в дослідженні належить сім'ї старшого сина о. Григорія Дякона (1866–1942) Ярослава (1899–1982) – просвітянина, старшини УГА, народного вчителя. На долю цієї сім'ї випав і арешт сина Ігоря (1926–1999) гестапо в 1943 р., засудження його радянською владою до позбавлення волі на 10 років, і виселення в Томську область. Подано спогади онуків і правнуків о. Григорія, а також учнів Ярослава Дякона.

Ключові слова: Дякони, священник, народний вчитель, «Просвіта», читальня, школа, виселення, документи, родинний архів, щоденники.

Донедавна життя родини Дяконів, яка з 1920-х рр. проживала на Калушині, було майже не досліджено. Уперше інформація про долю родини Ярослава Дякона була опублікована в 1991 р. в газеті «Світ молоді» [13]. Інформативну статтю до 100-річчя від дня народження Я. Дякона в 2009 р. опублікував у газеті «Дзвони Підгір’я» І. Котик [18]. Є короткі відомості про нього і в книзі Ігоря Котика «Слобода під Чорним лісом» [19, с. 38]. Кілька сторінок присвячено цьому галицькому інтелігенту і його сім'ї в книзі О. Тебешевської «Піснею доля мережана» [34, с. 283–287]. Біографічні дані його сина Ігоря Дякона поміщено у виданні «Гімназіє, о наша Alma Mater! Українська гімназія в Станиславові: історія, професори, вихованці» [15, с. 337]. Ім’я Дяконів згадується в дослідженнях М. Ониськів і

Д. Ониськів (Мельник), зокрема в книгах: «Пісні бойківського села Петранка» [25, с. 26], «Церква в Петранці: історія і сучасність» [20, с. 127–128], статтях: «Життя з постійними перешкодами» [22], «Північно-західна Калущина в другій половині 1958–1967 рр. (За щоденниками Ярослава Дякона)» [23], «Читальня «Просвіти» в Петранці» [24]. І тільки в січні 2019 р. до 120-ї річниці від дня народження Я. Дякона побачило світ ґрунтовне історико-краєзнавче дослідження – книга «Ярослав Дякон – тернова доля галицького інтелігента» [21].

Родина Дяконів походить із села Дев'ятники Бобрецького повіту на Станіславщині (*нині – Жидачівського р-ну Львівської обл. – Д. О.*). У сім'ї Івана та Ксенії (з дому Сокальчук) Дякон було два сини – Григорій і Степан – та донька Марія. Як повідомив онук о. Григорія Любомир Дякон, вони були прості трударі, але мали активну громадську позицію. У 1832 р. з ініціативи Дяконів було порушено справу до повітового інспектора про затвердження русинської (народної) мови навчання в початковій школі с. Дев'ятники. Там, зокрема, зазначалося: «Батьки і правні опікуни дітей у шкільному віці громади села Дев'ятники, Бобрецького повіту складають 100 декларацій за 170 дітей з домаганням викладової мови навчання у школі: Дев'ятники, дня 28 грудня, 1832» [29].

Їхній син Григорій обрав священничий шлях. Думаємо, що невипадково. За свідченнями онуки о. Григорія Віри Пілянської, він мав тісний зв'язок з митрополитом Андреєм Шептицьким. Ймовірно їхнє знайомство відбулося в дитячі чи юнацькі роки. Адже його рідним селом ще до скасування панщини володіла ополячена українська родина графів Шептицьких. М. Андрушак у дослідженні «Історія Ярова та околиць» зазначає, що в 1848 р. на засідання бережанської «Руської Ради» прибув пан Йосиф Шептицький з Дев'ятник і публічно заявив, що повертається до народності своїх предків. Чималий період своїх юна-

цьких років разом із братами в Дев'ятниках провів майбутній галицький митрополит Андрей Шептицький, який любив купатись під сільським млином (цю інформацію навів у збірнику М. Брика Іван-Лев Шептицький). Тож Г. Дякон мав можливість спілкуватися з молодим А. Шептицьким [21, с. 12].

Імена обох зустрічаємо серед вивезеного з Галичини в 1914–1915 рр. росіянами греко-католицького духовенства (*у списку 58 духовних осіб. – Д. О.*). «Їх Ексцеленція Митрополит Андрей гр. Шептицький» – під номером 1, а «Впр. о. Дякон Григорій, декан в Махнівцях» (*Зборівського повіту, нині – Золочівський р-н Львівської обл.*) – під номером 15. Навпроти більшості імен зафіксоване місце вивезення. Куди саме тоді вивезли о. Г. Дякона, не вказано [14, с. 263–265].

Те, що о. Григорій повністю поділяв погляди А. Шептицького, підтверджують і слова його сина Ярослава. Як згадувала В. Пілянська, у період гоніння на Греко-Католицьку Церкву її батько неодноразово наголошував: «Яке щастя, що татусь померли до того, як вдруге прийшли совіти на Західну Україну. Якби вони над ним знущалися за те, що був добре знайомий з Шептицьким і підтримував його ідеї!..» [32]. Ці слова сказані Я. Дяконом невипадково. Адже ім'я священника Дякона зустрічається в надзвичайно секретній вказівці наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова начальнику УНКВС УРСР Станіславської області О. Михайлову про проведення репресивних заходів щодо греко-католицьких священників від 18 вересня 1940 р. Цитуємо мовою оригіналу: «В целях пресечения контрреволюционной деятельности церковников, предлагаю задокументировать факты антисоветской деятельности попов Хощевского, Давидюка, Дякона и при подтверждении их арестовать» [35, с. 99].

Григорій Дякон народився в 1866 р. У 1890 р. закінчив Львівську Богословську академію. Був одружений з Євгенією Іллашевич (фото 6). 1 січня 1891 р. о. Г. Дякон призначений

помічником пароха в церкву Успення Діви Марії в Роздолі на Львівщині (був тут до 19.03.1895 р.). Після Роздолу душпастирював у с. Махнівці на Тернопільщині. Документи свідчать, що у Махнівцях він виконував свій священничий обов'язок ще і в роки Першої світової війни [14, с. 263–265]. Пізніше протягом багатьох років (до 22.12.1942 р.) о. Г. Дякон був парохом церкви Святого Миколая в с. Кропивник Калуського деканату на Станіславівщині. У 1927–1936 рр. – декан Калуський ГКЦ [26, с. 13] (*саме на цей період припадають візити митрополита Андрея Шептицького до Калуша. – Д. О.*). Похований у с. Кропивник [21, с. 13–14].

Григорій Дякон, як більшість греко-католицьких священиків кінця XIX–початку ХХ ст., мав активну громадянську позицію, був просвітянином. Будучи парохом церкви св. Косми і Дам'яна в с. Махнівці, в 1897 р. разом із селянином Данилом Дзюрманом зініціював заснування читальні «Просвіти» в цьому селі. На той час членами Товариства було 12 селян. При читальні «Просвіти» вже у рік її заснування були створені крамниця й шпихлір, які допомагали селянам у скрутну хвилину. У цьому ж році була створена й бібліотека, у якій налічувалося 51 книжка, карта Галичини, 6 портретів. Про авторитет священника і вплив зініційованої ним читальні «Просвіти» свідчить і той факт, що вже за рік після заснування її число членів Товариства зросло у 3,5 раза і становило 41 особу. Зростали й фонди бібліотеки: в 1902 р. вони нараховували вже 237 книг, журнал «Місіонар», газету «Свобода» [16, с. 307].

Саме в такому – просвітницькому, з передовими й патріотичними поглядами – середовищі виховувалися діти о. Г. Дякона: Наталія, Ярослав, Роман і Софія. Без сумніву, це виховання вплинуло на подальший життєвий шлях кожного із них.

Молодший син Роман продовжив справу батька (*фото 7*). У 1924 р. хлопець закінчив Українську Богословську академію у

Львові. Першою парохією о. Романа Дякона було с. Пійло коло Калуша. У 1930 рр. він був переведений у с. Будилів Козівського р-ну на Тернопільщині. Як свідчить його син Любомир Дякон, за священництва батька в 1932–1933 рр. у цьому селі замість дерев'яної церкви була збудована цегляна. Цікаво, що в 1933 р. на закінчення будівництва цього храму митрополит А. Шептицький переслав 300 злотих із єпархіального фонду, а 200 злотих – власних. І поблагословив «добре діло скінчити». З благословення А. Шептицького 28.12.1936 р. о. Роману було надано право використання священничої одяжі з крилошанськими відзнаками [29; 21, с. 15].

Після смерті батька сім'я о. Романа переїхала у с. Кропивник. За священництва тут о. Романа Дякона храм Святого Миколая, збудований у 1816 р., був відремонтований (у 1976 р.). Того ж року збудували каплицю для Богослужінь у літній період, яка згоріла під час будівництва нової церкви в роки відновленої незалежності України. Закінчив о. Роман Дякон свою священниччу працю («відправили» на пенсію) в 1978 р. [11, арк. 6]. Помер – у 1989 р. Похований у с. Кропивник [29].

Просвітницькою дорогою пішла й Софія Дякон (1904–1975). Вона закінчила приватну учительську семінарію. У другій половині ХХ ст. вчителювала в семирічній школі с. Кропивник, перед пенсією – в с. Тужилів. Тут померла в 1975 р. Похована в с. Кропивник [11, арк. 8; 21, с. 15–16].

Як свідчить Л. Дякон, найстарша донька о. Григорія Наталія (1891–1979) вийшла заміж за священника Івана Городиловського. У сім'ї Городиловських народилося троє дітей: два сини – Євген і Всеvolod (Володимир) – та донька Ольга. Виховання в сім'ї о. Івана та п. Наталії носило такий же просвітницький і патріотичний характер, як і в батьківському домі Дяконів. Всеvolod (Володимир) Городиловський служив у дивізії СС «Галичина» й загинув у Бродівському котлі [30]. Ім'я

Євгена Городиловського надибуємо в «Місячному звіті часопису «Сурма» про судові розправи польських властей над членами ОУН та повідомлення про голод в Україні», опублікованому в серпні 1933 р. Серед хроніки судових розправ читаємо: «10.VI. б. р. в Золочеві станули перед судом Михайло Мудрий і Євген Городиловський за поширювання нелегальної літератури. Мудрого засуджено на 1 1/2 року тюрми з застновленням кари на 5 літ, Городиловського звільнено. Прокуратор вніс касацію» [35, с. 192].

Євген Городиловський (1912–1983) пішов шляхом дідуся та батька: став священиком. Протягом 30-ти років, з 1953-го, він був парохом у церкві Успіння Пресвятої Богородиці в м. Стрий на Львівщині [29]. Отець Євген разом із дружиною Стефанією теж продовжив традиційне для галицької інтелігенції виховання своїх дітей. Свідчення цього є повідомлення телеканалу «ZIK» 02.02.2011 р.: «У Львові поховали головного лікаря Львівського обласного дермато-венерологічного диспансеру, головного дерматовенеролога Львівщини Нестора Городиловського. У прощальному слові протопресвітер УГКЦ д-р Михайло Димид зазначив: «Нестор Городиловський, з яким ми прийшли попрощатися, народився 1948 р. – як знак закінчення II Світової війни і початку миру. Ця риса була визначальною у його характері. Любив мир, життя, радість, вмів потішати, підтримувати. З священного [священничого] дому, був сином отця Євгена Городиловського, одержав гарні засади доброго виховання, традицій... Яким був Нестор Городиловський? Кожен із нас тут присутній зміг би сказати про нього щось особливо – шляхетний, співчутливий, щедрий, гостинний, життєрадісний. Любив Бога й Україну не тільки словами, а й ділами» [21, с. 17–18].

Найбільше зацікавила мене доля Ярослав Дякона і його сім'ї. Невипадково Я. Дякон був управителем народної школи в моєму рідному селі Петранка Калуського повіту (Рожнятівщина)

з 1925 по 1940 р. Дякони приїхали до Петранки на початку 1925/1926 н. р.: пан Ярослав – управителем школи, а пані Софія – вчителькою. В цьому бойківському селі народилися їхні діти: два сини – Ігор (1926 р. н.) та Орест (1928 р. н.) – і доцька Віра (1930 р. н.) [3, арк. 147, 111, 95]. Петранчани старшого покоління у своїх розмовах часто згадували цю сім'ю.

Народився Я. Дякон 10 січня 1899 р. [11, арк. 2]. Навчався у Львівській гімназії, про що свідчить світлина з сімейного архіву, зроблена навесні 1916 р. Тоді він уже був у «VII-ій класі». За словами В. Пілянської, батько брав активну участь у залученні учнів і студентів Львова на похорон Івана Франка. Я. Дякон був серед тих, хто упізнав І. Франка в гробівці. Він також переносив його останки під час перепоховання [21, с. 18–19].

16-річним гімназистом Я. Дякон вступив до Легіону Січових стрільців. Як стверджувала В. Пілянська, в Українських Січових Стрільцях батькові присвоїли звання хорунжого [19, с. 38]. В одному з боїв його поранили [32, с. 284]. Я. Дякон також був старшиною УГА [21, с. 19].

Педагогічну освіту Я. Дякон здобув у Львівській вчительській семінарії, яку закінчив у 1922 р. [34, с. 284]. За словами доцьки, він також прагнув здобути фах правника – у Львівському університеті. Його онука Оксана Дякон згадує розмову з бабусею, дружиною Я. Дякона Софією, з цього приводу. Із неї дізнаємося, що Я. Дякон вчився не в офіційному Львівському університеті ім. Яна Казимира, а в Українському таємному університеті. «Лекції там читали професори-українці по квартирах студентів, зрідка вдавалось винаймати більші приміщення. Але польська влада досить швидко припинила діяльність цього розсадника підозрілих націоналістичних ідей. Ярослава разом з іншими студентами заарештували, кинули до недоброї пам'яті львівської тюрми «Бригідки». Там як слід відгамселили – дали

вовчий білет «без права вступу у вищі школи польські» – то ж довелося вступити до вчительської семінарії, бо вона, як на сучасну мірку, дорівнювала середній спеціальній освіті. Добре, що після цих пригод взагалі вдалося знайти роботу вчителя у глухому селі», – повідомила О. Дякон [30].

Із 1922 р. Я. Дякон вчителював у с. Слобода Небилівська (під Перегінським) на Станиславівщині. Як пише уродженець цього села І. Котик, «педагог від Бога, Я. Дякон виховував патріотів-добротворців, як своїх дітей, так і школярів...» [19, с. 38].

Працюючи в народних школах бойківських сіл Слобода Небилівська і Петранка на Калущині, Я. Дякон входив до Взаємної Помочі Українського Вчительства, брав участь у її з'їздах у Львові [21, с. 20].

Дружина Я. Дякона Софія (з роду Романко; львів'янка), навчаючись у першій українській приватній дівочій школі ім. Т. Шевченка, заснованій Українським Педагогічним товариством у Львові, була ученицею народної вчительки, відомої галицької поетеси, письменниці Костянтини Малицької. У зібраних в перші роки незалежності України В. Слезінським матеріалах про заборонену в радянські часи землячку – К. Малицьку – йдеться про те, що Софія її уроки запам'ятала назавжди. Тому невипадково на початку 1920 років юна випускниця Львівської вчительської семінарії місцем праці обрала рідне село своєї вчительки – с. Кропивник коло Калуша [36, с. 15–16].

Передові педагогічні ідеї К. Малицької С. Дякон втілювала, працюючи в Кропивнику та Петранці. Пані Софія принесла в ці села також ідеї «Союзу українок», оскільки була його членкинею (*її громадську роботу в «Союзі українок» продовжила донька Віра з перших років відновлення незалежності України. Була активною калуською союзянкою до останніх днів свого земного життя. – Д. О.*). У Голині, куди Дякони переїхали в

1940 р., вчительська сім'я змушена була втілювати національні ідеї досить обережно, бо якраз у той час на західноукраїнські землі прийшли спочатку радянські, а потім німецькі «визволителі».

Де б не працював Я. Дякон, за словами В. Пілянської, для його жителів він був не тільки носієм знань, а й лікарем, адвокатом, прокурором і суддею одночасно [13; 22]. Ця вчительська сім'я відкладала свої власні справи, коли мова йшла про громадські. Якраз у ті роки, коли в Петранці проживав Я. Дякон, в селі діяв кружок «Сільського господаря» [21, с. 35]. І. Я. Дякон, і його дружина Софія дбали про навчання та виховання сільських дітей, просвіту й здоровий спосіб життя селян. Пропагували українську книжку не тільки серед учнів, а й серед дорослого населення [34, с. 284–285]. У той час Дякони передплачували різні періодичні видання: львівську газету «Діло», жіночий журнал «Нова хата» і дитячий «Дзвіночек». Були в їхній бібліотеці і медичні та правничі довідники, а також енциклопедії [21, с. 23]. Для онуки Я. Дякона п. Оксани з Рівного найцікавішим був III том Української Загальної Енциклопедії: «...бо там була величезна стаття про Україну. Як незвично було читати про землі від Сяну до Дону, про народні традиції і обряди, з яких зналося лише дешицю» [30]. Деякі газети й журнали або ж вирізки із них зберегла донька Дяконів Віра Пілянська [21, с. 162]. Цікавий факт: нещодавно діти п. Віри Роксоляна Кудлак і її чоловік п. Богдан в родинному архіві знайшли медальон, який свідчить про Святу Місію в Петранці в 1937 р. (*фото 8*). Раніше мова йшла про 1936 р.: цю дату ми використовували, опираючись на спогади старожилів села [20, с. 62; 20].

У рік, коли Дякони прийшли в Петранку, в селі традиційно діяли дві школи – в горішній і долішній його частинах. Обидві – однокласні. Згідно із «законом Грабського», прийнятым польським урядом у 1924 р. з метою більшої асиміляції

місцевого населення, в 1925 р. горішня школа стала двомовною: польсько-українською. Як свідчать архівні документи, за двомовністю цієї школи підписалося 23 або 24 батьки/опікуни. А за збереження статусу національної – 63. З 1927/1928 н. р. в цій школі було введено двомовне навчання.

У Петранці долішній вдалося зберегти статус національної школи. За ведення навчання українською мовою тут підписалося 104 батьки/опікуни, польською – тільки 17 [25, с. 23–24]. Не викликає сумніву, що на такий результат вплинула патріотично налаштована сім'я Дяконів, яка якраз прибула вчителювати в Петранку долішню. У 1938 р. з ініціативи Я. Дякона в цій частині села методом народної будови була зведена школа [21, с. 26].

І в Слободі Небилівській, і в Петранці Я. Дякон вів активну просвітницьку діяльність. За його сприяння в Слободі Небилівській було збудоване приміщення кооперативи «Праця». Також він допоміг відкрити в цьому селі молочарню [19, с. 38]. У січні 1928 р. Я. Дякон звернувся з листом до товариства у Львові про відновлення діяльності читальні в Петранці долішній [1, арк. 1; 24, с. 190]. А в лютому того ж року він разом із парохом цього села о. Левом Сілінським та деякими петранчанами з тим же проханням звернулися до Головного Виділу товариства «Просвіта» у Львові [2, с. 253], а також до Високого Воєвідства в Станиславові [2, с. 254]. Після відновлення читальні Дякони організовували в ній вистави і самі в них грали. Вони активно спілкувалися з сільською молоддю, брали участь у проведенні концертів, вечорів, розмовляли на просвітницькі й патріотичні теми. Велика заслуга Я. Дякона в тому, що він зберіг у сховку разом зі своєю власною бібліотекою «Записник Товариства «Просвіта» с. Голинь з 5.02.1936 р до 3.09.1939 р.». Його у вересні 1991 р. голинським просвітням (голинська «Просвіта» була відновлена 12.03.1989 р.) передала В. Пілянська. Цей «За-

писник», – стверджує О. Тебешевська, – унікальне свідчення про щоденну роботу читальні в Голині наприкінці 30 рр. ХХ ст. [34, с. 78, 81, 141].

За словами петранчанина Івана Поповича (1922–2021), Дякон був хорошим вчителем. «Він хотів, би з нас були люди», – так свідчив про вчительську й просвітницьку діяльність Я. Дякона в Петранці цей поважний чоловік. Вихованці Я. Дякона дозволяли собі в 60–80-х рр. ХХ ст. співати «заборонених» у радянські часи пісень (стрілецьких, повстанських) на весілях. Одного разу на них донесли у відповідні органи. Учні Я. Дякона петранчани Микола Корольчук та Ірина Яців (Паньків) стверджують, що він виховував дітей, як своїх рідних, так і сільських, у дисципліні й любові до України. А зі спогадів голинянки Марії Ляхович (Тиж) стає зрозуміло, що для Я. Дякона чужих дітей не було. Л. Дякону старший брат батька запам'ятався завжди веселим, жартівливим, дотепним. Людиною, яка зналася у всіх справах, в тому числі й у фотографії. Завжди щось мав нового розказати і ніколи не повторювався [21, с. 61–67].

Онук Андрій Дякон згадує, що в сім'ї дідуся їм з дитинства прищеплювали повагу до старших, повагу до релігії: «Дякуючи дідусеві, це питання було подано в такій інтерпретації, з огляду на совіцький режим, що зараз, згадуючи розмови з ним, розуміємо, наскільки йому вдавалося це гарно і правильно зробити, щоби дати дітям пізнання релігії. Він дав нам багато своєї мудрості. Оглядаючись на прожите життя, я розумію, що ті зерна, які дідусь сіяв для своїх учнів і для нас, онуків, не раз змушують задуматись: а як в цьому випадку сказав би він» [28].

Із приходом у Галичину радянської влади сім'я Я. Дякона перенесла чимало випробувань. У 1943 р. під час прем'єри опера «Шаріка» в Станіславі гестапо заарештувало сина Ігоря, який тоді навчався в Станиславівській гімназії і був членом ОУН-«Юнацтва». З 1944 р. він – у підпіллі, у відділі «Бея», пізніше – в

обласному проводі [15, с. 337]. Навчаючись на першому курсі Станіславського медінституту, був заарештований і 09.07.1947 року засуджений на 10 років радянських таборів за те, що заготовляв ліки для УПА [33, с. 80] (в'язень «Берлагу»). Судимість знята в 1958 р. І. Дякон закінчив медінститут у Хабаровську, хірург. В Україну переїхав навесні 1971 р. [10, с. 90–91]. У Галичину вперше за 24 роки І. Дякон приїхав у листопаді 1971 р. Батьки не бачили його півтора десятка років [10, с. 105]. У 1990-х рр. І. Дякон вів активну громадську роботу. На Полтавщині, де працював лікарем, зорганізував навколо себе патріотично налаштованих людей. У роки незалежності поділився з новим українським поколінням досвідом пластуна, згадавши на сторінках «Поклику сумління» своє тaborування на Остодорі в середині 1930 роках [17]. Поділився спогадами й про священника, великого патріота о. Луку-Володимира Микитюка – катехита української державної гімназії в Станиславові [12, с. 406–412]. У 1995 р. І. Дякон був учасником конгресу станіславівських гімназистів (*їх з’їхалося майже три сотні зі всього світу. – Д. О.*), що проходив в Івано-Франківську [21, с. 52].

Переживаючи арешти сина, у той же час Я. Дякон відсуджував у радянської влади свій будинок – кам’яницю у Львові – збудований в кінці 1930 рр., в який нова влада поселила працівника військової прокуратури. Судова тяганина продовжувалася п’ять років. Нарешті в 1949 р. Дякони зайдли жити у свій будинок. А в одну із квітневих ночей 1950 р. всю сім’ю заарештували. Три тижні тримали в жахливих умовах у тюрмі на Лонського. А тоді разом із іншими (особливо багато було молоді, студентства) завантажили в товарний поїзд і вивезли на спецпоселення в селище Зорянка в Томській області, так і не назвавши причину. Як згадувала В. Пілянська, їхали 12 днів:

«Тяжко нам було перший рік. Житла не було. Спочатку жили в одної жінки, потім переселилися в стареньку хату, яка

валилася. Тато з Орестом працювали теслями, мама була вдома, а я – на лісоповалі. Жінки різали дерева, а чоловіки робили з ними порядок. Працювали ми весь світловий день. Рани на руках не встигали гойтися. Але це ще нічого порівняно з жорстою сибірською зимою, з якою нам прийшлося зустрітися в перший рік перебування там. Страшні сибірські морози, а переселенці не мають ні одягу, ні взуття, ні щось з'їсти. Щоб купити зранку хліб, чергу потрібно було займати звечора, – розповідає п. Віра. – Орест взимку вечорами возив воду з річки. Коли їхав по неї, то залазив у бочку, щоб було тепліше. І співав українських пісень... Ожили ми перед Різдвом, піднялися духом. Організували вертеп. Батьки вчили місцевих варити кутю. Усі роки на виселенні ми старалися дотримуватися наших традицій» [32].

Звільнення сім'я Дяконів отримала в 1956 р. Я. Дякон неодноразово звертався до органів радянської влади щодо реабілітації [5; 9, с. 161, 166; 11, с. 6–8]. Реабілітували Дяконів у 1992 р. [7]. А от кам'яницю у Львові, незважаючи на звернення Я. Дякона [10, с. 11], В. Пілянської [6] та І. Дякона [4], не повернули.

Неабияку цінність становлять щоденники Я. Дякона, які він вів у 1958–1982 pp. [8–11] і які збереглися в родинних архівах його доньки В. Пілянської та онука А. Дякона. За записами Я. Дякона можна відслідкувати, що саме довелося пережити нашим землякам, які в кінці 1950 років масово поверталися з Сибіру: їх не прописували, не давали можливості відвідувати Богослужіння, не виплачували пенсію, не брали на роботу... Крім вище переліченого – страх про повторне виселення. 19 жовтня 1958 р. Я. Дякон робить наступний запис: «Якісь по-голоски, що всіх переселенців будуть виганяти». 26-го: «Перестрах з новим виселенням» [8, арк. 12]. У підсумку 1958 р. Я. Дякон констатує: «Пройшов 1958 рік. В нім зайшла най-

важніша подія що на поч[атку] липня ми все продали на Сибірі і переїхали в Кропивник. Тут осіли як воробець на гілці, бо тяжко було з пропис[кою] а як прописали, то цілий час жиємо непевностю чи знов не треба буде забиратись...» [8, арк. 14]. Як стверджує О. Малярчук, трактування фактів і їх інтерпретація Я. Дяконом у щоденниках дозволяє з'ясувати його життєву позицію, яка була виразником «інакодумства» [21, с. 7].

Не можемо не згадати чоловіка доночки Я. Дякона Віри – Миколу Пілянського з Кропивника. Його пам'ятають у Калуші і прилеглих селах як доброго лікаря, хоча за фахом – лише фельдшер. Його сім'я була теж серед виселених у Томську область, де хлопець і одружився з Вірою Дякон. Після повернення Миколи з Вірою на Калушину в 1957 р. їх до себе прийняла тітка п. Віри Софія в Кропивнику. Якось вдалося Миколу прописати в тітки і він отримав змогу завершити розпочате перед виселенням навчання в медичному училищі в Станіславі. З кінця липня 1958 р. Миколу направили працювати у с. Мостище, де він, як пише у своєму щоденнику Я. Дякон «став зав/медпунктом і акушером» [8, с. 19, 29]. Тут молода сім'я жила в будинку репресованих. Пілянські неодноразово зауважували, що за ними слідкують: як тільки до хати приходили гості, під вікном хтось підслуховував... У кінці 1966 р. хату, в якій у Мостищі розміщувався медпункт і де мешкали Віра з Миколою, повернули його власнику. Їм пропонували квартиру не в Калуші, а тільки в Підгірках, «тому що таким як вони нема місця в місті». У середині грудня Віра з Миколою перебралися до Підгірок. На роботу в Мостище Микола дойджав. Пізніше пішов працювати на «швидку» в Підгірки. Його досі пам'ятають як хорошого спеціаліста [21, с. 40]. Мешканка Підгірок Галина Когут, яка жила з сім'єю Пілянських по сусідству, саме так згадує Миколу Пілянського: «...був таким фельдшером, що хай заховається будь-який лікар (*фото 9*). До нього постійно люди зверталися за медичною допомогою, при-

чому з надзвичайно серйозних питань. Хоча для пана Миколи не було серйозних і несерйозних питань». За її словами, «всю сім'ю в Підгірках любили і поважали. Від тієї сім'ї віяло шляхетністю, поважністю» [31]. А друг сімей Дяконів і Пілянських ще з сибірського періоду Ігор Гуль «мав велику приємність спілкуватися з ними, дружити...». «Родина Дяконів завжди була дуже привітна і співчутлива», – наголошує він [27].

Нелегке життя родини Дяконів було сповнене самовідданої праці у вихованні українського населення на ідеї відродження незалежної держави. Вони віддали себе справі навчання дітей і дорослих господарських та релігійних традицій, справі плекання серед населення Галичини національної свідомості. Їхня душпастирська, освітянська, просвітня діяльність припала на міжвоєнні роки. Саме в той час розроблялася система національної освіти і виховання.

Дякони належать до національно-свідомого покоління галицької інтелігенції. Україну вони сприймали як духовне явище – ідею, яка давала мету в житті. Саме тому ні репресії, ні арешти, ні залякування не могли знищити їхніх переконань.

Джерела та література

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 4302. – Арк. 1.
2. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 66. – 540 арк.
3. ДАІФО. – Ф. 631. – Оп. 8. – Спр. 173. – 603 арк.
4. Відповідь голови комісії з питань поновлення прав реабілітованих при Личаківській райадміністрації від 19.01.98 р. Дякону І. Я. / Машинопис // Родинний архів Віри Пілянської.
5. Заява Генеральному прокурору УРСР в м. Києві / Рукопис // Родинний архів Віри Пілянської. – Арк. 2.
6. Заява Львівській обл. Раді. Комітет з реабілітації і відшкодування / Рукопис // Родинний архів Віри Пілянської.

7. Довідка інформаційного центру управління внутрішніх справ Львівської області МВС України від 16 липня 1992 р. / Машинопис // Родинний архів Віри Пілянської.
8. Щоденник Ярослава Дякона (1958–1961) / Рукопис // Родинний архів Андрія Дякона. – 115 с.
9. Щоденник Ярослава Дякона (1962–1967) / Рукопис // Родинний архів Віри Пілянської. – 178 с.
10. Щоденник Ярослава Дякона (1968–1974) / Рукопис // Родинний архів Андрія Дякона. – 193 с.
11. Щоденник Ярослава Дякона (1975–1981) / Рукопис // Родинний архів Андрія Дякона. – 188 с.
12. Альманах Станиславівської землі. – Т. 2. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: вид. ЦКС, 1985. – 900 с.
13. Брухаль Г. Г. Батько був також патріотом... / Галина Брухаль // Світ молоді. – 1991. – №№ 11–12.
14. Вивезене з Галичини в 1914–[19]15 рр. росіянами українське духовенство. Цит. за: «Нива» (Львів). – 1916. – № 4. – С. 263–265 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://galizia-forever. livejournal.com/22973.html>.
15. Гімназіє, о наша Alma Mater! Українська гімназія в Станиславові: історія, професори, вихованці / упорядкув., передм. І. І. Дейчаківського. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. – 444 с.
16. Гуньовський І. М. Діяльність читальні «Просвіти» у с. Махнівці на Золочівщині / Іван Гуньовський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2010. – № 19.
17. Дякон І. Я. Гей, в таборі Остодорі!...» / Ігор Дякон // Поклик сумління. – 1995. – № 16.
18. Котик І. В. Добротворець / Ігор Котик // Дзвони Підгір'я. – 1999, 13 жовт. – № 116. – С. 3.
19. Котик І. В. Слобода під Чорним лісом / Ігор Котик. – Калуш: Вид-во «Акцент», 2009. – 200 с.
20. Мельник Д. Г. Церква в Петранці: історія і сучасність / Дарія Мельник. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2017. – 232 с.
21. Мельник Д. Г. Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента / Дарія Мельник. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2019. – 176 с.
22. Ониськів Д. Г. Життя з постійними перешкодами / Дарія Ониськів // Дзвони Підгір'я. – 2012, 28 вер. – № 39. – С. 10.
23. Ониськів Д. Г. Північно-західна Калушині в другій половині 1958–1967 рр. (За щоденниками Ярослава Дякона) // Калуські історичні студії. Т. 2. Збірник наукових статей, присвячений 75-му ро-

ковинам загибелі учнів Калуської торгівельної школи та 76-й річниці утворення УПА / Наук. ред. І. Тимів, О. Малярчук / Дарія Ониськів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2018. – С. 50–67; Ониськів Д. Г. Північно-західна Калущина в 1968–1981 рр. (За щоденниками Ярослава Дякона) // Калуські історичні студії. – Т. 4. Збірник наукових статей, документів і матеріалів / упор. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчук / Дарія Ониськів. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2020. – С. 12–30.

24. Ониськів Д. Г., Ониськів М. І. Читальня «Просвіти» в Петранці / Дарія Ониськів, Марта Ониськів // Калуські історичні студії. Т. 3. Збірник наукових статей, присвячений 150-річчю створення товариства «Просвіта» / За заг. ред. О. Малярчука, І. Тиміва. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 188–204

25. Ониськів М. І., Книш Г. В., Мельник Д. Г. Пісні бойківського села Петранка / Марта Ониськів, Ганна Книш, Дарія Мельник. – Львів : Камула, 2013. – 192 с.

26. Руско Н. М. Храми Калущини. Архітектурний хронограф: погляд крізь століття / Надія Руско. – Калуш, 2016. – 218 с.

27. Спогади Гуля Богдана, репресованого, учня Я. Дякона, жителя м. Івано-Франківськ, 1936 р. н., записані Ониськів Дарією (лютий 2020 р.) // Приватний архів авторки.

28. Спогади Дякона Андрія, онука Я. Дякона, жителя м. Київ, 1962 р. н., записані Ониськів Дарією (квітень 2018 р.) // Приватний архів авторки.

29. Спогади Дякона Любомира, сина о. Романа Дякона, жителям Стрий Львівської обл., 1935 р. н., записані Ониськів Дарією (червень 2018 р.) // Приватний архів авторки.

30. Спогади Дякон Оксани, онуки Я. Дякона, жительки м. Рівне, 1957 р. н., записані Ониськів Дарією (лютий 2019 р.) // Приватний архів авторки.

31. Спогади Когут (Федорко) Галини, жительки м. Калуш (Підгірки), 1957 р. н., записані Ониськів Дарією (жовтень 2019 р.) // Приватний архів авторки.

32. Спогади Пілянської Віри (1930–2019), доньки Я. Дякона, жительки м. Калуш Івано-Франківської обл., записані Ониськів Дарією (вересень) 2012 р. // Приватний архів авторки.

33. Семаньків І. Л. Перемогла ідея. Книга пам'яті національно-визвольної боротьби ОУН і УПА на Калущині / Іван Семаньків. – Калуш, 2002. – 332 с.

34. Тебешевська О. С. Піснею доля мережана. У двох книгах. Кн. 1. Сторінки історії села Голиня / Оксана Тебешевська. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 374 с.

35. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті / Документи і матеріали / Відповіdalnyj rедактор професор Микола Кугутяк. – Т. 2. – Кн. 1 (1939–1945). – Івано-Франківськ: КПФ «ЛК», 2009. – 600 с.

36. Чом, чом, земле моя! Сторінки життя і творчості Віри Лебедової / Зібрали матеріали та підготував їх до друку Василь Сlezінський. – Калуш, 1993. – 77 с.

*Dariia Onyskiv
Kalush*

The Diakon family as an example of tragic and heroic fate of Galician intelligentsia

Abstract. The author writes about life and great work of the Diakon family in this article. The members of this family were priests, teachers and members of the Prosvita. The main part of the article belong to the Yaroslav Diakon (1899–1982). He was the eldest son of Hryhorii Diakon (1866–1942). Yaroslav was a member of the Prosvita, a sergeant of UGA, teacher. This family had endured the arrest of son Igor (1926–1999) by Gestapo in 1943, the sentencing him to imprisonment for 10 years and the eviction to the Tomsk oblast. The author gives the memoirs of Hryhorii grandchildren and great-grandchildren, and the pupils of Yaroslav Diakon.

Key words: Diakon family, priest, teacher, Prosvita, school, eviction, documents, family archive, diaries

*Валентина Корнійчук
м. Калуш*

Василь Ганущак як поет, перекладач, журналіст, громадський діяч

Анотація. У статті зроблено спробу розкрити багатогранність творчої особистості відомого в Україні поета, перекладача, журналіста і громадського діяча Василя Ганущака (1949–2013). Проаналізувавши поезію, у першу чергу звертаємо увагу на її глибоке патріотичне звучання, посилаючись на літературно-критичні розвідки дослідників творчості поета. Докладно висвітлено його публіцистику і громадську діяльність. Акцентовано увагу на активній життєвій позиції, національній свідомості та державницькому мисленні цієї непересічної особистості, а також на актуальності його публіцистичних статей.

Ключові слова: Василь Ганущак, багатогранна творча особистість, поет, перекладач, журналіст, національна свідомість, державницьке мислення, активна громадянська позиція, історичний досвід, чистота мови.

Так уже повелося у нашому суспільстві, що ми мало уваги приділяємо талановитим людям за життя, а вже після їх відходу в засвіти починаємо аналізувати, досліджувати, вперше посправжньому оцінивши і їхню громадянську позицію та творчий доробок.

Василь Ганущак був багатогранною творчою особистістю, але визначальними принципами, якими він керувався у своїй діяльності, завжди виступали патріотизм, державницьке мислення, глибинна національна свідомість.

Народився Василь Ганущак 25 січня 1949 р. у селі Микитинці Косівського району Івано-Франківської області в простій селянській родині. Не можу залишити без уваги цікавий і дещо містичний факт його народження, про який розповіла старша сестра Марія Шинкарук: «Брат народився буквально під

дулами автоматів енкаведистів. Вони, побачивши зашторені вікна подумали, що у хаті переховуються бандерівці та увірвалися досередини. Усіх присутніх під час пологів узяли під приціл». Ця драматична подія стала ніби передвістям того, що аж до проголошення незалежності України Василь Ганущак був під пильним наглядом кадебістів, про що йтиметься нижче.

З чотирьох років він зацікавився книжками, старанно пемальзовував літери. Пішов до першого класу, знаючи алфавіт. Був найкращим учнем. Перечитав ледь не усі книжки сільської бібліотеки.

Уже в дитинстві проявилися такі фундаментальні риси його характеру, як чесність і справедливість. Про часто кумедні випадки, де ці риси проявляв малий Василь, довідуємося зі спогадів рідних і друзів [1, с. 65–66].

Потяг до знань, формування кращих людських якостей прищеплювали Василеві Ганущаку вчителі, серед яких він сам виділяв фізика Сав'юка Юрія Федоровича. Йому присвятив свій вірш «Учитель з мудрими очима...», а настановам великого вчителя, був вірним усе життя:

Учитель з мудрими очима
Казав – я тямлю ті слова:
«Перед портфелем і грошима
Не має гнутись голова.

У всіх життєвих перегонах
В двох випадках лиш спину гни –
Перед пошерхлими долонями
І перед сріблом сивини» [2, с. 85].

Після закінчення школи Василь Ганущак вступає до Рогатинського ветеринарно-зоотехнічного технікуму. Рогатинський період був дуже важливим у формуванні Василя Ганущака як національно свідомого громадянина і як поета. Про це свідчать спогади Лесі Пилип'юк, членкині НСП України, яка в той

час дуже тісно з ним спілкувалася: «Не по літах серйозний, відповідальний і стараний студент став улюбленим найшановнішого в технікумі викладача, вчителя української та світової літератури Івана Васильовича Костецького, який свого часу викладав у Московському університеті ім. Ломоносова, мав багато наукових праць, але за свої погляди був звільнений і на десять років засланий у сибірські табори. До речі, саме І. Костецький і привів талановитого юнака до нашого творчого гурту, у студію «Пролісок». Варто підмітити, що ніякий інший викладач не мав на Ганущака такого впливу, як Іван Васильович. І про це я добре знала. Василь часто бував у домі Костецьких, де мав вільний доступ до величезної бібліотеки Учителя (до речі, він і сам мріяв колись зібрати таку ж бібліотеку!) та міг знайомитись із забороненою літературою. Учитель і його учень могли удвох, за зачиненими дверима, годинами розмовляти у робочому кабінеті Івана Васильовича. Ніхто ніколи так і не вінав, про що були ті бесіди, але їхній вплив на формування Ганущака як особистості був очевидним. Василь часто читав мені напам'ять вірші Юри Шкрумеляка, Василя Симоненка, Ліни Костенко, Василя Стуса, яких було не знайти в тогочасній періодиці. Його цікавила історія УПА, подвиги Січового стрілецтва, творчість письменників, розстріляних на Соловках...» [3, с. 74–75].

Василеві Ганущаку, зважаючи на його державницькі погляди, дуже близьким був як політик В'ячеслав Липинський. Він погоджувався, що ніхто не збудує Української держави, якщо ми самі собі її не збудуємо, і ніхто за нас не зробить нації, якщо ми самі націю не схочемо бути. Однокурсник і односельець В. Ганущака Дмитро Карп'як пригадує: «Василеві мав би імпонувати Дмитро Донцов. Однак волонтеристом Донцовим захоплювався, як не дивно, я, Василеві ж ближчим за поглядами був В'ячеслав Липинський. Ми з ним балакали на цю тему вже геть пізніше, на початку незалежності, і ні він мене, ні я його не

міг перетягнути на свій бік. Мій товариш уперто стояв на тому, що нема іншої ради, ніж чекати, поки не виробиться своє, українське, панство» [4, с. 68].

Поетична творчість Василя Ганущака Рогатинського періоду була плідною. Вірші щирі, часто наїvnі, але вже пристежується власний стиль. Особливо щемливо звучить інтимна лірика.

Після закінчення технікуму Василя Ганущака призвали до служби в армії. Вірші, написані того часу, він об'єднав пізніше у цикл «Закавказький (армійський) зошит». Основні мотиви цього циклу: туга за домівкою, роздуми про Україну, про кохання.

Закінчивши армійську службу зрілим змужнілим юнаком, Василь у 1970 р. вступає на українське відділення філологічного факультету Львівського університету імені Івана Франка. Був найкращим студентом філфаку, обраний старостою групи, очолював літстудію «Франкова кузня». Його чекало успішне наукове майбутнє. Проте розпочалися сумнозвісні 1970-ті: полювання на письменників і діячів культури. «Рука» КДБ знову, як і в день народження, втрутилася в долю юнака. Весна 1973 року. Обшуки у гуртожитку серед ночі, вилучення рукописів, допити, показові збори-судилища і виключення з університету – така доля спіткала його та інших «неблагонадійних» студентів. У довідці про виключення формулювання: «За вчинок, негідний радянського студента». Чи існувала якась підпільна студентська організація? Мабуть, ні, бо тоді не обмежилися б лише виключенням, а судом і вироком. Звичайно, це суб'єктивна думка. Так, були протести і обурення студентів проти заборони (вперше в університеті) проведення Шевченківського вечора. Із рук в руки передавалися і читалися заборонені тоді твори Ліни Костенко, Олеся Бердника, Василя Симоненка та інших. Комусь пощастило познайомитися із працею Івана

Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (цікаво, що ці твори пропонували читати так звані «сексоти», провокатори, завербовані КДБ). Цього було достатньо, щоб «пильні органи» по суті брутально і карколомно втрутилися в долю молодого студента. Варто згадати комсомольські збори студентів третього і четвертого курсів, де треба було засудити «хибні» погляди на радянську дійсність двох студентів філфаку: Богдана Рокетського і Василя Ганущака. Скільки бруду на їхню адресу лилося з вуст слухняних і непохитних комсомольських лідерів та декого з однокурсників... Атмосфера зборів була гнітуючою. Сміливий виступ Василя Ганущака був ніби свіжим ковтком води в пустелі. Він згадував про поїздку до Києва, де зіткнувся з тотальною русифікацією, висловлював свої міркування щодо національної політики держави, де право національних республік на самовизначення і суверенітет залишалося тільки на папері. Не менш гідно поводився й Богдан Рокетський. Обидва використали трибуну не для покаяння, на що сподівалися організатори цього судилища, а для утвердження своєї громадянської позиції і донесення її до свідомості інших присутніх на зборах людей.

Виключенням не обійшлося. Василь влаштувався на завод «Автонавантажувач», але буквально через пару тижнів його розрахували і наказали за 24 години залишити Львів без права повернення. У листопаді того ж 1973 р. ми одружилися. Крок дещо алогічний, якщо брати до уваги обставини, які склалися, але Божі промисли не завжди підлягають розумінню і поясненню. Пошуки роботи привели молоде подружжя на початку 1974 року до Калуша, де тоді відкривався новий цех ПВХ на КХМК і була можливість одержати квартиру. На цьому шкідливому для здоров'я виробництві він працював від 1974 р. до 1985 р. апаратником. Квартиру таки одержав. Через рік народилася донька Зоряна, а через 12 років – син Мирослав. Чоловік прагнув продовжити навчання, але в радянській Україні цього зробити не

міг із відомих причин, тому вступив на заочне відділення Літературного інституту імені Горького в Москві (*фото 10*), який закінчив 1984 року. Якою все-таки жорстокою і підступною була діяльність КДБ, коли в республіках культивувалося гоніння проти найменших проявів «інакомислія», а Москва-«матушка» прий мала у свої обійми гнаних і переслідуваних. Здобувши диплом, Василь дістав змогу змінити роботу. Від 1985 р. до 1990 р. працював в Івано-Франківську кореспондентом газети «Комсомольський прапор» (пізніше «Світ молоді»). Від липня 1990 р. був заступником редактора газети «Новий час», одного з найкращих і найпрогресивніших обласних періодичних видань того часу.

Звичайно, протягом усіх цих років Василь пише вірші, перекладає поезію зарубіжних, в основному слов'янських, авторів. Він відправляє свої твори до журналів і газет, але звідусіль надходять відмови, за незначними винятками. Загалом, говорити про його життєвий і творчий шлях слід в контексті покоління так званих «постшістдесятників» або «сімдесятників». Представниками цього напрямку були такі знані поети і мистці, як Олег Лишега, Тарас Мельничук, Микола Рябчук, Василь Голобородько, Грицько Чубай, Василь Рубан, Володимир Кашка, кінорежисери Юрій Ілленко і Микола Мащенко, композитор і співак Віктор Морозов тощо. Літературний критик Володимир Моринець називав поетів-«шістдесятників» поетами «витісненого покоління». Як на мене, дуже влучне означення. Постаті цієї генерації прагнули творити нову поетику. Офіційна радянська критика зустріла це відверто вороже, тому більшість поетів «витісненого покоління» десятиліттями не мали змоги надрукувати свої твори навіть у районних газетах. Вони поодиноко дебютували у газетах і журналах аж у дугій половині 80-их – 90-их роках ХХ ст. Тільки Тарасові Мельничуку вдалося видати першу невелику книжку «Несімо любов планеті» у 1967 р. Не дивно, що і перша

поетична збірка «Відрух» Василя Ганущака побачила світ аж у 1991 р. (фактично 1993). За цю збірку він був прийнятий до Спілки письменників України.

Поетичний доробок Василя, на мою думку, досить скромний. Вже згадувана перша збірка «Відрух», «Скоромовки, тере-веньки та інші витребеньки для розвитку дитячої уяви і мовлення» (2007), остання прижиттєва збірка вибраних поезій і перекладів «На бурунах часу» (2010). За цю останню збірку йому було присуджено літературну премію імені Василя Стефаника (*фото 14*).

Про поетичну творчість Василя Ганущака писали літературні критики і письменники: Микола Рябчук, Ольга Чемерис, Богдан Смоляк, Оксана Тебешевська, Іван Павліха, Ігор Мочко-дан, Петро Шевчук, Василь Мельник, Володимир Грабовський, Таїсія Шаповаленко, Дмитро Юсип та інші. Дозволю собі про-цитувати деякі їхні висловлювання, які окреслюють не тільки визначальні художні риси поезії Василя, а й допомагають зро-зуміти його як громадянина-патріота. Дмитро Юсип зазначає: «Так чи інакше, але реалії людського існування передовсім по-слуговують поетові супровідним моментом осмислення трагіч-ної долі рідної Вітчизни, яка стає конкретним визначенням жи-вого болю, що не припиняє озиватись у свідомості, тривожити душу...» [5].

Поет Богдан Смоляк говорить про родову пам'ять, про «особистісну приявність» Василя Ганущака, коли його поетичне слово звернене до Батьківщини-України: «Триває преважкий діалог між поетом і «пом'ятою пам'яттю поколінь», що «бреде» за ним «темною тінню» («Знов не дає мені спокою...»). Він схильний не визнати занечищене, перебрехане, інспіроване, ку-пле-не-перекуплене за шеляг (тут означення «пом'ята» – як уко-пане). Чи не вперше – реакція відторгнення своєї тіні? Аж ніяк,

бо допустити це – все одно, що долучитися до занехаєння за- повітного» [6, с. 31–32].

Поетка Ольга Чемерис у передмові до збірки Василя Ганущака «На бурунах часу» підсумовує свій аналіз творчості поета так: «Але перш за все Василь Ганущак – поет, справжній, з абсолютно чіткою громадянською позицією. Він не блукав ідеологічними манівцями, не пнувся до визнання (воно прийшло згодом), він протиставляв себе і своє слово фальшивій рівновазі суспільства» [7, с. 6].

Акцентує увагу на саме активній громадянській позиції Василя Ганущака поетка і літературознавиця Оксана Тебешевська у своїй рецензії на згадувану вже збірку, аналізуючи однайменний вірш: «На бурунах часу» – вірш, який можна назвати стержневим у збірці. У ньому звучить мотив, який був і є актуальним для української поезії всіх часів, – заклик до життєвої активності» [8, с. 104]. І далі пише: «Головна думка поезії сконденсована у прикінцевих рядках:

У тихих водах водяться чорти.
І щоб не гнити у болоті,
То ти цю істину збагни
І знов пливи... на буруни» [9, с. 102].

Крім написання оригінальних поезій, Василь плідно займався перекладами з польської, білоруської, словацької, німецької, литовської мов. Перекладав не лише поетичні тексти, але й прозові (більше десяти оповідань білоруського письменника Змітрака Бядулі та його ж казку-повість «Срібна табакерка»). У його творчому арсеналі і переклад комедії білоруського письменника Кіндрата Крапіви «Брама безсмертя». Книжка перекладів творів білоруських авторів «На кордоні душі та слова», яку авторка цієї статті впорядкувала і яка вже вийшла друком у 2021 р., має більше як 300 сторінок [10]. Це лише переклади з білоруської... Зацікавився Василь літературою сябрів ще в

студентські роки, коли познайомився на науковій конференції у Львівському університеті зі студентом Мінського університету Володимиром Васілевічем (пізніше – вчений-фольклорист), у виступі якого зокрема фігурував білоруський поет Анатоль Вярцінскі. Майбутній перекладач зацікавився саме ним, а потім, постійно спілкуючись з В. Васілевічем, обінювався книжками. Коли відома білоруська поетеса Ніна Мацяш, з якою Василь був знайомий особисто, видала свою поему «Олекса Довбуш», він так нею захопився, що надав їй українськогозвучання. Невдовзі 1995 року, вона з'явилася у спецвипуску газети «Світ молоді» (є поема і в збірці «На бурунах часу»).

Докладніше про плідну перекладацьку творчість, пов’язану саме з білоруською літературою, можна довідатися з моєї статті до 70-річчя поета, журналіста і критика Василя Ганущака «У полоні часу й обставин» [11], а також із передмови до згадуваної книги «На кордоні душі та слова».

Творчий портрет Василя був би неповним без висвітлення його кропіткої, сумлінної, вимогливої праці як редактора й упорядника. «Книжка горя» Марка Мураві, «Шевченкіана» і «Франкіана» Богдана Лепкого, поетичні збірки Богдана Корвача, Івана Ткачика, прозові твори Петра Шевчука, Романа Кузя, Володимира Чорнописького і багатьох інших – це далеко не повний перелік його редакторської праці. Але найвагомішим редакторським зусиллям Василя Ганущака є зібрана ним, відредактована і упорядкована книжка вибраних поезій Олеся Бабія, спогадів і матеріалів про нього «Зродились ми великої години». Вона вийшла в 1997 році до 100-річчя поета – представника уславленої плеяди Січових Стрільців. Ця книжка – перше в повоєнній Україні окріме видання поезій О. Бабія. Про роль Українських Січових Стрільців у передмові до книжки Василь Ганущак пише: «І все ж саме це покоління таки спромоглося здобути, хай і на не надто тривалий час, хай і втрачену потім

Українську державу, ідея якої відтоді перестала бути примарним фантомом, стала невідкладним завданням нації. Вони ж, усусу-си, і в полум'ї війни, і вже після неї творили і гартували новий національний дух, нову пісню, нову літературу, мистецтво, культуру» [12, с. 7].

Повернення імен, викреслених з історії, несправедливо забутих і заборонених, Василь Ганущак вважав своїм громадянським обов'язком, тому з'явилася книжка поезій Олеся Бабія. На сторінках газет «Світ молоді» і «Новий час» часто друкуються його матеріали про невідомі читачам сторінки історії, літератури і мистецства.

Декларуючи у своїх творах і публіцистиці активну життєву позицію, патріотизм, Василь Ганущак і жив на таких засадах. З перших років перебування в Калуші він інтенсивно шукав середовища, у якому б йому було комфортно. Літературна студія «Карпатські акорди», яка пізніше дісталася назву «Підгір'я» гуртувала літераторів. На засіданнях збиралося часом біля сорока її членів. Частково із літстудійців, частково із особистих друзів утворилося тісне калуське товариство, до складу якого входили Іван Павліха, Ігор Гаврилюк, Михайло Коломієць, Анатолій Онишко, Оксана Тебешевська, Петро Шевчук, Роман Бревко, Василь Мельник, Володимир Чорнописький, Богдан Корвач, Іван Ткачик, Володимир Грабовський (приїжджав деколи із Дрогобича), з якими впродовж усього життя спілкувався Василь Ганущак. Він був активним членом відродженої «Про-світи» в Калуші Товариства української мови ім. Т. Шевченка (березень 1989 р.). Брав участь у різноманітних заходах, мітингах, звертаючись до аудиторії зі своїм палким словом, пропагуючи високі громадянські і моральні цінності. Щедро ділився своїми насправді енциклопедичними знаннями, особливо в галузі історії, літератури, мови.

Із ідеалістично-романтичною наївністю прагнув правди в усьому. Не дивно, що основні положення зі своєї передвиборної програми, як кандидата у депутати до Івано-Франківської обласної ради першого демократичного скликання, він друкує в газеті «Комсомольський прапор» (27. 02. 1990) під недвозначним заголовком «З лабетів брехні та облуди – до правди у житті та державі». Наведу одне з положень цієї програми: «Право людей знати правду про все, що їх стосується, є священним. Вважаю, що першочерговим завданням депутатів Рад усіх рівнів повинна бути боротьба проти політичного свідомого чи будь-якого іншого засекречування, приховування або навмисного спотворення інформації» [13].

Активна громадська діяльність (*фото 12*), самовіддана праця як журналіста, суб’єктивні обставини завадили В. Ганущакові підготувати до захисту дисертацію в Інституті літератури Академії наук України. Для нього особисте завжди стояло на другому плані. Відредагувати твори інших чи зайнятися власною творчістю? Привілей завжди мали інші люди, які звернулися до нього за допомогою.

Пригадується період у житті Василя, коли він був довірою особою кандидата в депутати до Верховної Ради СРСР Дмитра Павличка (*фото 13*). Організувати зустрічі з виборцями було надзвичайно важко. Чинився опір з боку владних структур, влаштовувалися провокації. Скільки зусиль довелося докласти зокрема і мені, щоб зустріч відбулася в Пійлівській восьмирічній школі, де я тоді працювала. Атмосфера в актовій залі була напруженою, Дмитрові Павличку задавали провокативні незручні запитання. У 2019 р. ми з дочкою Зоряною були на форумі видавців у Львові і спілкувалися з Дмитром Павличком. На своїй книжці «Омела» він залишив автограф: «Дорогим Дружині і Дочці Василя Ганущака! Я дякую цій родині українській за все і за те, що вона підтримала мене в тяжкі часи!» [14].

Особистість Василя Ганущака як національно свідомого громадянина чітко вимальовується в його публіцистиці. Йому болить від того, що меркантильні інтереси, рабська психологія, відсутність громадянської свідомості і державницького мислення домінують у ментальності нашого народу. У своїх газетних матеріалах небайдужий журналіст апелює до розуму, застерігає від самозакоханості, самовихваляння та радить частіше звертається до творів письменників. За взірець радить Пантелеїмона Куліша, у яких змальовується правдивий образ нашого народу. Необхідно позбуватися негативних рис, що протягом століть вкорінювали в нас вороги з мовчазної згоди, поступово перетворюючи у рабів.

Доводиться дивуватися із уміння Василя аналізувати історичні події, проводити паралелі з сучасністю і певною мірою заглядати в майбутнє. Його публікації вражают актуальністю настільки, що забуваєш про час їх написання: «Нині вона, Україна, на жаль, якщо і є державою (а вона є державою), то державою бозна-чисю, бозна-якою, бозна для кого, але не українською, не для українців. Нині українці, корінна нація, іменем якої названа ця химерна держава, залишаються в ній найбільше дискримінованими, приниженими, зацькованими, безправними ...» [15]. Цей матеріал був надрукований 1995 р., 26 років тому.

Як пророче застереження звучать слова Василя Ганущака у дописі «Здоровий глузд мусить перемогти наші хиби»: «*Ідея залатати ці чорні космічні діри (брак єдності тощо. – В. К.) в нашій ментальності, згуртувати патріотичні сили, подолавши амбіції та вузьку корисливість численних лідерів і лідерчиків за рахунок зваженості і розуму, за рахунок здорового глузду нації, якщо в неї цей глузд (себто – інтелігенція) ще є, – це чи не останній засіб відстояти Україну важким, але мирним способом. Інакше – знову говоритиме зброя, і ми не певні, що вона,*

зброя, як це вже не раз бувало, не повернеться насамперед проти нас самих, проти нашої державності, самостійності, проти всього, чим нині ще володіємо чи прагнемо володіти. Інакше – заволодіють нами» [16].

Процес українського відродження 1988–1991 рр. неможливо уявити без Івано-Франківського обласного культурно-наукового товариства «Рух» («Малий Рух»). Відомості про це перше (неформальне) об'єднання – перших рухівців України, закарбував у статті «Їх окрилює творчий неспокій». Десятий обласний зліт молоді Василь Ганущак у газеті «Комсомольський прапор» від 28 травня 1988 р. [17]. Автори книжки «Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» – провісник українського відродження 1988–1991 років», зокрема доктор історичних наук, професор Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу Олег Малярчук підкреслює: «Громадський діяч Василь Ганущак своїм критичним поглядом на сторінках газети чи не вперше увіковічнив «Рух» в історії!» [18, с. 28].

Василь Ганущак, маючи тверде переконання, що без української мови, яка має функціонувати в усіх сферах політичного, соціального і культурного життя, не може бути України як держави. У своїх публікаціях, виступах (*фото 11*), навіть у приватних розмовах закликав до тотального запровадження нашої мови як єдиної державної, різко засуджував маніпуляції щодо надання російській мові статусу другої державної. Він вболівав за чистоту мови, пропагував повернення традиційних українських звертань – «пан», «плані», «панна», які на його думку сприяли б розкріпаченню особи і суспільства, утвердженням гідності особистості. Категорично був проти заборони вживання кличного відмінка і несправедливо знищеної більшовицькими «мовознавцями» літери «г». Неодноразово журналіст звертав увагу на дорожні назви населених пунктів «московського зразка».

На щастя, ця проблема в Україні уже вирішена. Проте в перші роки не-залежності слово Василя Ганущака звучало як виклик старій системі, яка безпорадно трималася, сподіваючись повернутися в «лоно більшовицького раю». Його заслугою є те, що він запровадив у газеті «Новий час» знищений радянськими апологетами український правопис зразка 1933 р., який аж тепер повертається у нашу мову.

До кола широкого зацікавлення Василя належали різні види мистецтва. Він часто на сторінках періодичних видань робив огляди художніх фотовиставок, театральних постановок. Аналізує творчу діяльність різних за своєю творчою спрямованістю аматорських і професійних колективів. При цьому його публікації демонстрували глибоку обізнаність мистецькими жанрами, а головне, знайомили з представниками творчої еліти. Так, до прикладу, чималий перелік майстрів пензля: О. Заставний, Я. Соколан, М. Вітушинський, І. Панчишин, М. Яковина, М. Базак, З. Атлантова, П. Прокопів, М. Грепиняк, Ю. Процин, Л. Орел, В. Остафійчук, М. Романишин, фотограф П. Дроб'як.

Мені особисто цікаво було довідатися про існування театру-студії «Резонанс», створеного при клубі залізничників міста Івано-Франківська. Керував цим колективом артист Сергій Романюк, пізніше відомий і як кіноактор (номінант премії імені Тараса Шевченка в галузі кіномистецтва).

Діапазон тем, які висвітлював Василь у публіцистичних матеріалах, літературознавчих статтях, відгуках, рецензіях дуже широкий і різноманітний. Вражає стиль висвітлення цих тем, манера письма, де поєднується журналістська майстерність з творчим, деколи ліричним струменем. Актуальність тем не менш вражаюча. Творчий доробок вагомий і великий за обсягом.

Я підготовала до друку, а критик Євген Баран упорядковані літературознавчі розвідки Василя Ганущака, які вийшли

2017 р. окремою книжкою «Жбан запашного напою» [19]. У передмові Євген засвідчує добрий літературний смак, принциповість і фаховість Василя. Його тверду національно свідому позицію: «Сьогодні, коли руйнуються основи літературної і літературно-критичної традиції, коли вип'ячуються квазі-ліберальні вульгарність, цинізм і нігілізм; коли іде війна не тільки за життя, але й за душі, яка спричинена геополітичним переділом світу, – тихе, фахове, чесне слово Василя Ганущака допомагає утримати кордоцентричну правду українства. Тому ця книжка не тільки потрібна тим, які цікавляться літературою, але також тим, які шукають способу зберегти український культурний простір. Бо тільки на основі збереженої традиції може прорости нова правда українського слова» [20, с. 4].

У 2021 р. побачила світ ще одна книжка Василя Ганущака «Слово правди. Публіцистика. Рецензії, відгуки» (упорядкування і передмова Валентини Корнійчук). Праця з'явилася в рамках проєкту Калуського міськрайонного об'єднання ВУТ «Просвіта» імені Т. Шевченка (голова – Леся Кирилович), за фінансової підтримки голови Калуської міської ради – Андрія Найди) [21]. Найкраща пам'ять про Василя Ганущака – його книжки.

Про що б він не писав – завжди дотримувався критеріїв: правди в житті й суспільстві, утвердження державності й демократії в Україні, становлення інтелектуального і культурного рівня нації. Гадаю, що Василь Ганущак гідний звання Почесного громадянина міста Калуша.

Джерела та література

1. Шинкарук М. Д. Малий правдолюб / Марія Шинкарук // Причали мої за обрієм... Книжка Пам'яті про поета і перекладача Василя Ганущака / упор. В. І. Ганущак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 180 с.

2. Ганущак В. Д. На бурунах часу: Вибрані поезії та переклади / Василь Ганущак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 256 с.
3. Пилип'юк Л. Я. На вістрі Часу і Долі / Леся Пилип'юк // Причали мої за обрієм... Книжка Пам'яті про поета і перекладача Василя Ганущака / упор. В. І. Ганущак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – С. 84–85.
4. Карп'як Д. І. Лиш вірні друзі ревно заплакали... / Дмитро Карп'як // Причали мої за обрієм... Книжка Пам'яті про поета і перекладача Василя Ганущака / упор. В. І. Ганущак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 180 с.
5. Юсип Д. Я. «І пошук істини до скону...» / Дмитро Юсип // Галичина. – 1993, 13 березня. – № 41. – С. 6.
6. Смоляк Б. Ф. «Щороку кращі зерна в землю висівати...». Декілька слів про Василя Ганущака / Богдан Смоляк // Причали мої за обрієм... Книжка Пам'яті про поета і перекладача Василя Ганущака / упоряд. В. І. Ганущак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 80 с.
7. Чемерис О. І. «Я про поезію кажу...» (Передмова) / Ольга Чемерис // Ганущак В. Д. На бурунах часу: Вибрані поезії та переклади / Василь Ганущак. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 256 с.
8. Тебешевська О. С. Стрімкі буруни поезії Василя Ганущака / Оксана Тебешевська // На обріях Слова. Наукові пошуки, розвідки, рецензії, відгуки, есеї, нариси. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. – С. 101–108.
9. Тебешевська О. С. Стрімкі буруни поезії Василя Ганущака. – С. 102–104.
10. Ганущак В. Д. На кордоні душі і слова / Василь Ганущак: Збірник художніх творів. Переклад із білоруської мови / упор. і піредм. В. І. Корнійчук (Ганущак). – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2021. – 324 с.
11. Корнійчук В. І. У полоні часу й обставин / Валентина Корнійчук // Вікна – 2019, 25 січ. – № 4. – С. 11.
12. Ганущак В. Д. З довічного ув'язнення / Олесь Бабій. Зродились ми великої години. Вибрані поезії. Спогади. Матеріали / упоряд. Василь Ганущак. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. – 208 с.
13. Ганущак В. Д. Із лабетів брехні та облуди – до правди в житті та державі / Василь Ганущак // Комсомольський прapor. – 1990. – 27 лют. – № 23. – С. 1–2.
14. Приватна книгозбірня В. І. Ганущак // Автограф Дмитра Павличка на кн. «Омела».

15. Ганущак В. Д. Щоб Україна була українською! Конгрес української інтелігенції, 1995 р. / Василь Ганущак // Новий час. – 1995. – 18 лист. – № 37. – С. 1.
16. Ганущак В. Д. Обласний Конгрес української інтелігенції. Здоровий глузд мусить перемогти наші хиби / Василь Ганущак // Новий час. – 1995. – 9 груд. – № 40. – С. 2–3.
17. Ганущак В. Д. Їх окрилоє творчий неспокій. Нотатки з Х-го обласного зльтоту творчої молоді / Василь Ганущак // Комсомольський прapor. – 1988. – 28 трав. – № № 64–65. – С. 2.
18. Малярчук О. М., Когут О. В., Івасів Р. В., Остап'як В. І. Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» – провісник українського відродження 1988–1991 років. – Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2021. – 128 с.
19. Ганущак В. Д. Жбан запашного напою. Літературознавчі, літературно-критичні розвідки / Василь Ганущак / упор. Є. М. Баран. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. – 212 с.
20. Баран Є. М. Василь Ганущак: повернення в слові... (Передмова) / Євген Баран Ганущак В. Д. Жбан запашного напою. Літературознавчі, літературно-критичні розвідки / упор. Є. М. Баран. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2017. – 212 с.
21. Ганущак В. Д. Слово правди. Публіцистика. Рецензії, відгуки / Василь Ганущак / упор. і передм. В. І. Корнійчук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2021. – 268 с.

*Valentyna Korniichuk
Kalush*

**Vasyl Hanushchak as a poet, translator,
journalist, public figure**

Abstract. *The article attempts to reveal the diversity of the creative personality of the famous Ukrainian poet, translator, journalist and public figure Vasyl Hanushchak (1949–2013). Analyzing poetry, first of all we pay attention to its deep patriotic sound, referring to the literary-critical explorations of researchers of the poet's work. His journalism and public activities are covered in more details. Emphasis is placed on the active life position, national consciousness and state thinking of this extraordinary personality, as well as on the relevance of his journalistic articles.*

Key words: *Vasyl Hanushchak, multifaceted creative personality, poet, translator, journalist, national consciousness, state thinking, active civic position, historical experience, purity of language.*

КРАЄЗНАВЧА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 821.161.2'282 (477. 86)

*Віталій Півторак
Мирослав Митровцій
м. Калуш*

Говірковий дивосвіт роду (на матеріалі власного фольклористичного дослідження)

Анотація. У цій статті проаналізовано говіркову специфіку прикарпатського села Підмихайля Калуського району Івано-Франківської області. Простежено те, як місцева говірка продовжує «жити» у весільнопісенному фольклорі краю. Встановлено, що весільні уснопоетичні надбання відіграли важливу роль у формуванні мовно-мисленневого коду роду. Доведено, що невід'ємною частиною весільного дійства були ладканки, коломийки, які супроводжували свято початку народження нової сім'ї, продовження роду, його невмирущості.

З'ясовано специфічні говіркові нюанси, які простежуються у низці лексем із ілюстративних матеріалів польових досліджень, добайливо зафіксованих авторами.

Ключові слова: весільна обрядова поезія, весільнопісенна лексика, бойківська говірка, ладканки.

Важливою складовою усіх сфер життя цивілізації виступає автохтонна традиційна культура, в основі якої лежить культ сім'ї, родини, нації. В умовах незалежної України зростає закономірний інтерес до обрядів та обрядової поезії – могутнього етнічного коду національної ментальності. У цьому аспекті актуальнізується проблема осмислення весільної обрядової поезії.

У весільних піснях бойківського краю ще й зараз можна відшукати сліди особливостей етнічної історії населення, його традиційних естетичних ідеалів, традиційної моралі тощо. Численні символи, які простежуються у весільному фольклорі, ви-

ступають своєрідним маркером давніх родів і племен, бо в різних кутках Бойківщини мають різний зміст. Встановлення закодованого змісту в образах-символах органічного світу, обрядових дійствах та атрибутах дає змогу глибше усвідомити буття й етнічну приналежність бойківчан, у тому числі й підміхайлян через аналіз весільного уснopoетичного арсеналу села Підміхайля Калуського району Івано-Франківщини.

Теоретико-методологічна база. У нашому дослідженні враховано доробок попередників, які торкалися архітектоніки української весільної драми, уснopoетичного й музичного супроводу, окремих аспектів теми її символіки.

Окрім сказаного вище, матеріалом для дослідження весільного мелосу стали власні записи виконавця дослідниць кого проєкту – результати польових досліджень 2020–2021 рр., а також матеріали з домашніх архівів односельців, які уперше введено до наукового обігу. Друковані й рукописні матеріали загалом охопили всі основні аспекти досліджуваного ареалу.

Мета дослідження полягає в тому, щоб через популяризацію весільнообрядового мелосу оприявнити говірковий дивосвіт свого роду.

Реалізація мети передбачає виконання таких конкретних завдань:

- дослідити семантику пісенних образів-символів;
- укласти словничок діалектних слів за текстами весільних пісень;
- зробити спробу реконструкції первісної семантики весільної символіки краю.

Результати дослідження та дискусія

Говірковий дивосвіт роду легко дослідити через обряди, зокрема весільні. Попри неповторні традиції, весільнопісенна лексика теж відігравала важливу роль у формуванні мовно-мисленнєвого коду роду. Невід'ємною частиною весільного дій-

ства були ладканки, коломийки, які супроводжували свято. Нам удалося зробити важливе не тільки для себе, а й для майбутніх поколінь підмихайл ян – словничок говіркової лексики села Підмихайлля Калуського району Івано-Франківської області.

Для збору матеріалу автори статті скористалися польовими методами – ходили до літніх людей села й записували ладканки з їхніх уст. Ми налічили до 200 зразків цих пісенних скарбів. Процес збору матеріалу включав у себе ознайомлення з іншими працями на тему бойківської говірки. Потім записували пісні-коломийки, які супроводжують дійства різних частин весільного обряду.

Переконалися, що ладканки – це незамінний супровід церемонії одруження. Коли декодовували аудіоматеріали, то часом наспівували жартівліві рядки, піднімаючи собі настрій.

Наші дослідницькі зусилля – це неабиякий успіх в оприявленні неоцінених лексичних скарбів нашого села – колиски роду. Це наш перший сміливий крок до вивчення свого минулого, Бойківщини, зокрема її говірки, для усвідомлення себе в майбутньому.

Опрацювавши монографію Івана Григоровича Матвіяса «Українська мова і її говори» [2] та матеріали Вікіпедії [1; 3], дійшли висновку: наш родинний край унікальний тим, що тут проходить межа бойківського й наддністрянського говору, тому й збереглися ознаки обох. Архаїчні та діалектні риси знаходимо у лексиці, як-от: бАльон (м'яч), бОвван (дурень), бомбОни (цу-керки), бOrзо (швидко), вАргі (губи), вІвкати (ойкати), гуляти (танцювати), залуплЕний, завъєрений (непривітний), замИдзганий (брудний), зашпОтатисі (спіткнутися), зАщик (укол), зизо-Окий (косоокий), кавАляр (залицяльник), калабАНі (калюжа), калямАр (чернильница), кAnі (яструб), квАндрас (15 хвилин), кілІшок (чарочка), крАсний (дуже гарний), ксьОНдз (священник), кУфер (скриня для одягу), лапАти (ловити), ліснИці (су-

шені яблука, грушки), маркОтно (ніяково), нехарапУтний (не-охайній), пІд (горище в будинку), плявдувати (подобатись), пОдра (горище стодоли), позлІтка (позолота), покаяні (посміховище), пОрткі, рАйткі (штани), рОНдиль (сковорідка), склеп (крамниця), спацирувати (гуляти), телЕпати (трясти), трУнва (домовина), цезОрик (жевжик), чикулЯда (шоколад), Яблінка (яблуня) та ін.

Та якщо словниковий запас свідчить про вплив на місцеву говірку ще й інших мов, зокрема польської, німецької, значення багатьох слів можна дізнатися з діалектних словників, художніх творів, то фонетичні ознаки вражаютъ свою унікальністю. Вони свідчать про те, як звучав голос наших далеких предків. Колись в староукраїнській мові був носовий звук [e], на його місці з'явилися оригінальні для нашого слуху фонеми: після передньоязикових приголосних – взити (взяти), вважыти (вважати), десіть (десять), місіць (місяць); після шиплячих щісці (щастя); після [r] – запрыгати (запрягати); в інших словах – памнітати (пам'ятати), дев'іть (дев'ять). Кінцевий звук у іменниках часто відрізняється від сучасного звучання: фасолі (квасоля), межы (межа), насіні (насіння), браті (брати).

Привертає увагу звучання числівника девідісіть (дев'ясят, дев'яносто), іменника сців (стіл), хоч у родовому відмінку кажуть стола. Морфологічні особливості говірки полягають у тому, що іменники чоловічого і середнього роду мають у давальному відмінку закінчення -ови, -еви (хлопови, дзигаркови, хлопцеви, Василеви), іменники жіночого роду в орудному відмінку – -ов, -ев (дівков, камізельков, стончков, молодицев, межев). У місцевому відмінку множини переважають закінчення -ох: у госцьох (у гостях), на людьюох (на людях), по недільох (по неділях). Вказівні займенники середнього й жіночого роду вживалися лише у формі tota, toto. Цікавими є форми особових займенників:

я – ім., їм (сказала ім правду), вживається при діесловах минулого часу;

мене, мені – м’ні, ми (він м’ні знає – він мене знає, дав ми’ яблуко – дав мені яблуко);

тобі – ти’ (назбирава ти’ чічок – нарвала тобі квітів);

тебе – ті’, тя’ (узьив ті’ за дружбу – взяв тебе...);

йому – ‘му (скажи ‘му правду – скажи йому правду).

Якщо частка -ся стала в сучасній мові частиною зворотних діеслів, то у нашій говірці вона вживається у двох значеннях: собі – си’ (запросив си’ гостей – запросив собі гостей, він си’ відумав – він собі придумав) та ся – сі’ (запізнився’ – запізнився, в’на сі’ напудила – вона налякалася).

Бойківська говірка – це невичерпне джерело для наукових досліджень, з якого ми зачерпнули лише децилю. Духовні скарби не менш цінні, як матеріальні. Їх можна втратити назавжди, і тоді наступні покоління не матимуть змоги почути ці унікальні «сигнали із минулого».

Звичайно, кожен українець повинен намагатися досконало знати норми сучасної української мови, використовувати її як найтонший інструмент спілкування і вияву емоцій. Та не маємо права переривати зв’язок поколінь, втратити перлинни дивовітву нашого роду. Бо це цілющий нектар для душі, свідчення того, що наше коріння міцне й сягає глибоко. А якщо так, то і крони пишно цвістиме й зеленітиме многая літ.

Джерела та література

1. Бойківський гóвір [Електронний ресурс] : Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

2. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / Іван Матвіяс. – Київ: Наукова думка, 1990. – 168 с.

3. Наддністрянський говір [Електронний ресурс]: Режим досту: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.

Vitalii Pivtorak
Myroslav Mitrovtssi
Kalush

Speaking wonderfulness of the family
(based on the material of own folklore research)

Abstract. This article analyses the dialectal specifics of the Carpathian village of Pidmykhailia, Kalush district, Ivano-Frankivsk region. It is traced how the local dialect continues to «live» in the wedding song folklore of the region. It is established that the wedding oral poetic heritage played an important role in the formation of the linguistic and mental code of the family genus. Ladkankas and kolomyikas were the integral part of the wedding event. They accompanied the birth of a new family, the continuation of the family, its immortality. Specific speech nuances have been clarified, which can be traced in a number of tokens from illustrative materials of field researches, carefully recorded by the authors.

Key words: wedding ritual poetry, wedding song vocabulary, Boykos' dialect, ladkankas.

ГАЛУРГІЯ КАЛУЩИНИ

УДК 661.832'053(477.86)

Iван Костів

м. Калуш

Перспективи відновлення виробництва сульфатних калійних добрив на Калушині

Анотація. У статті розглянуто відомості про солевміщуючі об'єкти Калуського гірниочно-промислового вузла та нагромаджені на його території запаси рідкої та твердої техногенної соляної сировини, які засолюють природні води і створюють загрозу для навколишнього середовища. Водночас ці запаси можуть бути перспективною сировиною для виробництва технічного натрій хлориду, сульфатних калійних чи калійномагнієвих добрив і концентрованого розчину магній хлориду, який є сировиною для отримання металічного магнію, магній оксиду чи гідроксиду, магнезіальних в'язучих. Існують нові технології перероблення розсолів, які включають насичення розсолів твердими солями хвостосховищ та солевідвалів. Розроблені дві стадії випарювання очищених концентрованих розсолів у баґатокорпусних вакуум випарних установках, охолодження і кристалізації добрива.

Ключові слова: солевміщуючі об'єкти Калущини, розсоли, перероблення, технічний натрій хлорид, калімагнезія, магній хлорид.

Після зупинки калійного виробництва Калуша, яке випускало сульфатні калійно-магнієві добрива, забезпечувало роботою жителів міста і сіл району та фінансові надходження у бюджет, постає питання подолання екологічних наслідків його діяльності, оцінки наявного сировинного потенціалу й відновлення на його основі виробництва.

Із потужних хімічних підприємств колишнього концерну залишились діючі виробництва каустичної соди і хлору, аero-

силу, частина підприємств органічної хімії. Підприємства нафтохімії працюють на привозній вуглеводневій сировині, яка у природі не відтворюється [1, с. 282] і розвідані світові природні ресурси якої вичерпуються. Крім того, транспортувати за тисячі кілометрів нафтопродукти для перероблення у Калуші не раціонально. Тому перспектива для нафтохімічних підприємств Калуша є сумнівною.

Доцільно звернути увагу на місцеві природні ресурси для створення конкурентоздатних виробництв, продукція яких має попит на світових ринках на тривалу перспективу. Такими ресурсами є природні калійно-магнієві солі сульфатного типу, які є сировиною для виробництва сульфатних калійно-магнієвих добрив. На сульфатну калійну сировину у світі припадає лише 10 % від усіх розвіданих калійних ресурсів. Відповідно сульфатних калійних добрив у світі випускають лише 8 % від усього валового виробництва калійних добрив. Решта – це калій хлорид і менше 1 % – калій нітрат, калій карбонат, калій фосфат, в останні роки – калій ацетат.

Запаси полімінеральних калійних руд на Прикарпатті складають 7,2 мільярдів тонн [2, с. 5]. Тут виділені окремі родовища із промисловими запасами сировини. Це Бориславське, Марково-Розсільнянське, Калуш-Голинське, Стебницьке, Нежухівське, Моршинське. Якщо прийняти ступінь видобування сировини із надр 40 %, то можна на поверхню вийняти 3,0 млрд. т сировини або 0,3 млрд. т калію. Під час роботи калійних виробництв у Калуші і Стебнику виробляли калійних добрив 500 тис. т у перерахунку на калій оксид, тому запасів сировини на вказану потужність виробництв із урахуванням витягу у продукцію на самому виробництві вистачить на сотні років.

У масштабах світового виробництва в останні роки виробляли близько 56 млн. т калійних добрив, потреба в яких постійно збільшується. Для порівняння попит на фосфорні доб-

рива становить 40,4 млн. т фосфору у перерахунку на P_2O_5 (*фосфор оксиду*). Спостерігається стійкий попит на K_2SO_4 (*калій сульфат*) з перспективною тенденцією до підвищенння цін.

У ХХІ ст. за прогнозами попит на калійні добрива буде збільшуватися. Це визначається, з однієї сторони, зростанням чисельності населення, а з іншої – скороченням площ орних земель, зменшенням водних ресурсів. Забезпечити потреби людей у продуктах харчування можна тільки за рахунок інтенсифікації землеробства, тому важливу роль відіграватимуть мінеральні добрива, що підвищують урожайність.

Останнім часом різко збільшилась ціна на природний газ, який є сировиною для виробництва азотних добрив. Через це можна прогнозувати різке зростання їх ціни та зменшення споживання. Тому виникають сприятливі умови для виробництва калійних добрив, особливо сульфатних.

Крім сільгосппродукції для харчових потреб, вона буде витрачатись також для промисловості. Зокрема через вичерпування запасів нафти і газу вона буде використовуватись для виробництва біоетанолу, біодизеля, паливних брикетів тощо. Наприклад, за урожайності цукрових буряків 700 центнерів з гектара (70 т) і цукристості буряків 17 % із одного гектара теоретично можна отримати 12 тонн цукру, з якого отримати 6,5 т спирту. Біоспирт можна отримати також із крохмалю, клітковини. Отже, доцільно створювати плантації енергетичної верби, для цього підходять невжитки у заплавах річок, на заболочених ділянках. Паливо для автотранспорту виготовляють також із кукурудзи, ріпаку. Підвищення урожайності і, особливо, вмісту цукру і маслянистості сільгоспкультур досягається внесенням калійних і калійно-магнієвих добрив.

Відомо, що співвідношення нітрогену (азоту) до фосфору і калію повинно бути збалансованим, баланс поживних речовин необхідно дотримувати для екологічно здорового і економічно

рентабельного та стійкого виробництва сільськогосподарських культур. Ще в 1990 р. в Україні воно дорівнювало 1 : 0,79 : 0,66. У розвинутих країнах Заходу це співвідношення становить 2 : 1 : 1 (США, країни Західної Європи), 1 : 1 : 1 (Японія).

Для забезпечення стабільного виробництва рослинницької продукції щорічна потреба сільського господарства України у добривах відповідає близько 8 млн. т діючої речовини, у тому числі: азотних добрив – 2,9 млн. т [3, с. 35], фосфорних – 2,3 млн. т [3, с. 48] і калійних – 2,0 млн. т [3, с. 53]. За останні роки в нашій країні калійні добрива вносили в ґрунти у дуже малій кількості. Тому ґрунти відчували дефіцит калію. Якщо він досягне критичної межі, то різко впаде урожайність і знизиться якість продукції.

Чи є можливість відновлення калійного виробництва в Калуші? За роки роботи заводу калійних добрив видобували калійну сировину у руднику «Калуш» (колишній калійний комбінат), шахтах «Голинь», «Ново-Голинь» та Домбровському кар'єрі. Через недосконалість технології витяг калію із сировини у добриво не перевищував 55–60 % [4, с. 26]. Причому основний сульфатний важкорозчинний мінерал лангбейніт, вміст якого в руді досягав до 18 %, вилучали лише на 22–23 %, решту із твердими відходами викидали у хвостосховища. Там під дією вологи і часу лангбейніт гідратувався у легкорозчинну форму – шеніт. Під дією атмосферних опадів, які проходять через товщу соляних відкладень, шеніт та інші легкорозчинні солі розчиняються і концентровані розчини просочуються через днища та борти хвостосховищ у довкілля. У холодний пору року із цих розчинів викристалізовується частина кристалогідрату натрій сульфату (мірабіліт), який утворює доволі масивні білі соляні «шапки» на зовнішніх бортах хвостосховищ і відвалів розкривних порід. Решта розчинів сульфатних солей через борти і днища фільтрується у довкілля.

До гірничо-хімічних підприємств, які через недосконалість технологій створювали сучасні екологічні проблеми Калущини, потрібно віднести такі: рудник «Калуш», який розробляв калійні поклади, є найстарішим в Україні і одним із найстаріших у світі. До 1867 р. на території родовища методом вилуговування добували кухонну сіль, а пізніше – калійні солі. Узагальнені відомості про видобування солей до Першої світової війни наведені на основі австрійських і польських джерел подані в [5, с. 92–100], а у міжвоєнний період – у [6]. Видобуток кайнітових і сильвінітових руд здійснювався на відокремлених один від одного полях: Північному сильвінітовому, Північному і Центральному кайнітових.

Центральне кайнітове поле розробляли з 1867 р. на глибині 60–250 м. воно включало в себе 10 камер вилуговування і 11 лінз, 9 із яких відпрацювали в 1920–1943 рр. Старі камери були закладені твердими матеріалами. Лінзи «Нижня кайнітова» та «Верхня сильвініт-кайнітова» вироблені в 1968–1978 рр.

З березня 1988 р. по серпень 1990 р. в гірничі виробки рудника «Калуш» було закачано біля 1,0 млн. м³ насичених розсолів Домбровського кар’єру.

Північне сильвінітове поле вироблене в 1943–1962 рр. на глибині 160–440 м. Загальний об’єм утворених порожнин 1880 тис. м³. Вище VI горизонту камери закладені твердою закладкою, нижче – відходами збагачувальної фабрики. Над шахтним полем у 1961 р. відбулось швидке просідання земної поверхні без розриву шахтної стелини і утворилось прісноводне озеро, площа якого становить біля 30 га, а глибина – 4 м. *Земна поверхня над шахтними полями продовжує осідати. Це призведе до заболочення значної частини території міста. Зменшити це можна заміною частини шахтних розсолів на густі суспензії з наступною переробкою відібраної сировини.*

Хотінське сильвінітове поле вироблене в 1961–1975 рр. на глибині 140–270 м. Загальний об’єм утворених порожнин складав 947 тис. м³. Поле на штреку відокремлене від рудника «Калуш» захисною перемичкою. Але за тривалий період у шахтні пустоти поступово просочувались ґрунтові води, розмивались канали і на сьогодні шахтні виробки поля ймовірно повністю затоплені. Ґрунтові води розмивали легкорозчинні породи опорних стояків і стелін і ослаблювали їх.

На земній поверхні утворилася зона осідання, затоплена ґрунтовими водами з яких сформувалось озеро. В зону просідання потрапляє газопровід високого тиску, який піддається деформаціям.

Північне кайнітове поле розроблялося в два етапи: 1940 – 1943 рр. та 1956–1975 рр. на глибині 100–260 м. З 1984 р. над полем почали утворюватись провальні воронки. Перша вирва утворилася в березні 1984 р. над луговнею № 10, пізніше поблизу цієї воронки виникло ще чотири (4а, 4б, 4в, 4г). Поступово почала розвиватись локальна мульда зсуву, яка на зараз заповнена ґрунтовими водами. У 1987 р. над першою ділянкою (північна сторона до бар’єрного цілика) відбулося раптове зрушення земної поверхні розміром 200 м×180 м і глибиною 8,5 м. До виникнення раптового зрушення земної поверхні швидкості осідання на першій ділянці складали 20–25 мм/рік. Від лютого 1989 р. до червня 1990 р. проводилося кероване заповнення виробок поля насиченими розсолами і відходами сульфатної фабрики. Відселені 40 будинків із зони раптового просідання та утворення провальних вирв. На цьому полі з метою зменшення просідання земної поверхні і її заболочення також потрібно вивчити питання заміни шахтних розсолів на густі суспензії.

Досвід ліквідації рудника «Калуш» показує, що після заповнення порожнин насиченими розсолами тривають процеси деформації земної поверхні і утворення провальних вирв. Тому

заповнення шахтних порожнин розсолами, навіть насыченими, не усуває небезпеки просідання земної поверхні, а лише сповільнює його і не передбачає надходження до них прісних ґрутових вод.

У 2019 р. проводили моніторингові вимірювання просідання земної поверхні над шахтними полями рудника «Калуш» із зауваженням спеціалістів Національного космічного агентства. За допомогою космічної техніки були визначені дві зони осідання земної поверхні зі швидкостями 20–28 мм за рік. Відповідних прогнозів не зробили, маючи на увазі швидкість осідання перед наступним утворенням вирви на руднику у 1987 р.

Видобуток калійних солей на руднику «Ново-Голинь» здійснювався в 1966–1995 рр. на двох дільницях: Східне поле Голині і Сівка-Калуська на глибинах від 66–73 м до 260–270 м, на чотирьох горизонтах. У порівнянні із рудником «Калуш» у шахтних виробках залишали опорні цілики із коефіцієнтом запасу міцності близько трьох. Спостереження за зсувом земної поверхні на руднику розпочато у 1968 р.

З березня 1996 р. тривало заливання виробок розсолами Домбровського кар'єру з акумулюючої ємності № 1, розсолами хвостосховища № 2 та моловосольовим залишком із процесу переробки калійної руди. Від 2003 р. через зупинку фабрики порожнини рудника «Ново-Голинь» заповнювались тільки розсолами Домбровського кар'єру та хвостосховища № 2. Не завжди концентрованими. Такий захід здійснювався вперше у світовій практиці.

На ділянці Східне поле Голині сьогодні утворюється дев'ять мульд осідання з глибиною від 200 до 500 мм, які продовжують розвиватись. У 2020 р. на місці цих мульд утворилось озеро, яке продовжує розширюватись. Прискорене просідання поверхні спровоковане розсолами, які перебувають у густій сітці

підземних видобувних камер, а також невеликою глибиною їхнього залягання.

На дільниці Сівка-Калуська міжкамерні цілики стійкі (ступінь навантаження 0,25–0,30), тому швидкості деформування поверхні перебувають у межах точності вимірювання. Проте утворюються дві локальні мульди осідання зі швидкістю 1–3 мм/рік внаслідок карстових процесів.

Крім того, на шахтному полі рудника «Ново-Голинь» є окремі ділянки, де водоносний гравійно-гальковий горизонт відокремлений від соленосних порід розсланцюваними обезсоленими глинами, побутова назва «мидлярки», які здатні до самообвалювання. Зважене розсолами, які знаходяться в шахті, шахтне повітря, а також і самі розсоли сприяють руйнуванню і обвалюванню розсланцюваних глин, що може привести до утворення провальних вирв на земній поверхні і попадання солей у водоносний горизонт, як це має місце на Північному кайнітовому полі рудника «Калуш».

Були побудовані межі зон просідання і прогнози просідання на 15–20 років і на кінець зсуву (через сотні років) над шахтними виробками. Такий моніторинг стану поверхні ґрунтується на законах механіки гірничих порід, яка враховує розміри видобувних камер і міжкамерних опорних ціликів, допустиму міцність порід на стиск, коефіцієнтів запасу їхньої міцності (для виробок рудника «Калуш» їхнє значення близьке 1, Новоголинь – близькі до 3), кути нахилу гірничих пластів, розчинність та твердість порід, їхній стан після заповнення камер. Це дає змогу завчасно спрогнозувати небезпечні процеси.

На думку автора цих рядків, відселення будівель розтягнеться на багато десятків років, і в підсумку доведеться відселити не більше 20 % загального житлового фонду в зонах впливу шахтних виробок. Решта житлового фонду відпрацює свій фізичний знос, а нові будівлі будуть зводитися на місцях, передба-

чених генпланом розвитку цих населених пунктів. Такими методиками прогнозування, які розробляла ленінградська школа маркшейдерів і яка була однією з кращих у світі, удосконалювалася десятки років, в Україні сьогодні володіє тільки ДП «НДІ «Галургії».

Інші методики – геодезії стану поверхні чи геофізики методами вимірювання електропровідності гірничого масиву чи зміни імпульсного магнітного поля Землі не враховують законів механіки, будови рудного масиву і гірничих виробок, тому не здатні прогнозувати зсув земної поверхні над шахтними полями. У результаті рекомендації з відселення будуть з великим запасом і стосуватись більшої частини або всього житлового фонду, що стане важким тягарем для бюджету Державного і місцевих громад.

Рудник «Голинь» експлуатували в 1930–1972 рр. на декількох відокремлених ділянках на глибині від 70 до 240 м. У 1930–1943 рр. видобуток сировини вели у східній частині рудника камерами шириною 10 м із залишенням міжкамерних ціликів шириною 4–6 м при висоті камер 10–18 м. Верхня межа пласта досягала абсолютної відмітки +260 м, на глибині від поверхні близько 40 м. Камери частково закладені пустою породою. На час відновлення роботи рудника в 1961 р. налічувалось близько 200 тис. м³ незакладених пустот, розташованих вище відмітки +190 м. Після вироблення західної частини пласта «Сильвін середній» рудник був законсервований, об'єм пустот складає 1719,5 тис. м³. В період експлуатації спостерігались водоприплив і розсолопроявлення в гірничих виробках. Рудник «Голинь» з'єднаний з рудником «Ново-Голинь» на II горизонті Сівецьким штреком, де встановлена гідроізоляційна перемичка. Пласти «Сильвін II-III» і «Кайніт середній» вироблені у 1964–1972 рр. Виробки і цілики на час закриття рудника перебували в стійкому стані. Сьогодні їхній стан не відомий.

Концентровані шахтні розсоли мають мінералізацію до 410 грамів солей на літр розсолу, їх можемо розглядати як дешеву сировину для калійного виробництва. Можна вибрати місця для свердловин над шахтними виробками, через які подавати густі глинисто-сольові суспензії із відходів калійного виробництва чи нагромаджених на земній поверхні відходів і одночасно в віддалених місцях відбирати на переробку рівноцінну кількість освітлених розсолів, зберігаючи постійною відмітку рівня розсолів у шахті. Таким чином можна поступово замінити частину шахтних розсолів на тверді матеріали і стабілізувати стан земної поверхні. Це можна здійснювати лише за умови діяльності калійного виробництва, яке може брати на переробку відібрани з шахти концентровані розсоли.

Для контролю за зсувом земної поверхні над шахтними полями доцільно створити постійну групу спеціалістів (такі фахівці до недавнього часу працювали в ДП «НДІ Галургія») для здійснення моніторингових досліджень зсувних процесів протягом багатьох років, прогнозування і виявлення небезпечних ділянок, аномальних зон для запобігання нещасних випадків, а також збереження гірничої та маркшейдерської документації, яка ще залишилась.

Домбровський кар'єр

У середині 60-х років розпочато промислову розробку однієї з дільниць Калуш-Голинського родовища кар'єрним способом. Подібного світового досвіду не було. Таке рішення було прийнято у зв'язку з близьким до поверхні розташуванням потужних пластів калійно-магнієвих солей. Зважаючи на специфіку залягання покладів, для їхньої успішної експлуатації необхідно було забезпечити головну умову – захист видобувної дільники від впливу води. Для цього була побудована захисна кільцева траншея для перехоплення ґрунтових вод та їхнього відкачування у річкову мережу. Розсоли із відкритих соляних поверх-

хонь відкачували на сульфатну фабрику. У процесі роботи кар'єру система водоперехоплення і відведення вод і розсолів поступово занепадала.

Об'єм чаші кар'єру становить 52 млн. м^3 . Після закінчення видобутку на південній дільниці і переходу до видобування руди на північній дільниці південну дільницю від 1989 р. наповнюють розсоли, які утворювались внаслідок атмосферних опадів і ґрунтових вод. У січні 2008 р. відкачування вод із кільцевої траншеї було припинене. Щорічно в залежності від інтенсивності атмосферних опадів рівень дзеркала розсолу піdnімається на 2–3 м, а об'єм розсолу збільшується на $2\text{--}3 \text{ млн. м}^3$. Абсолютна відмітка рівня рідкої фази у кар'єрі на 25 травня 2021 р. становила 288,4 м. Відмітка земної поверхні в цьому районі 300 м, а рівня води в річці Сівка – 298 м. Площа дзеркала розсолів становить більше 50 га. Найнижча відмітка підошви водоносного горизонту в районі східної гілки дренажної траншеї – 277,4 м. Таким чином рівень підошви водоносного горизонту залишається нижчим за рівень дзеркала розсолів на 11 м.

Отже, водоносний горизонт вже контактує із розсолами кар'єру і засолення його посилюється.

Сьогодні в чаші Домбровського кар'єру нагромадилося близько 25 млн. м^3 розсолів, у тому числі з мінералізацією більше 300 г/дм^3 , які перебувають на глибині більше 20 м на північній дільниці і більше 30 м на південній дільниці – $6,8 \text{ млн. м}^3$, а з мінералізацією більше 350 г/дм^3 – $4,3 \text{ млн. м}^3$. Ці розсоли потрібно відбирати на переробку і поповнювати їх запаси завдяки заскладованим на поверхні землі твердим соляним відходам, переміщуючи їх методом гідротранспорту у чашу кар'єру. Решта наявних розсолів мають мінералізацію менше 300 г/дм^3 . На поверхні дзеркала соляного озера Домбровського кар'єру мінералізація становить менше 20 г/дм^3 в залежності від інтенсивності атмосферних опадів.

Триває ерозія відкосів кар'єру, найбільша в його північній стороні. Північний борт кар'єру інтенсивно зсувається і карст переміщається до річки Сівка, яка протікає на віддалі 200 м вздовж північного борту Домбровського кар'єру. До того ж вода річки Сівки вже тривалий час просочується до кар'єру. Вона спричиняє вимивання соляних порід і ґрунту, внаслідок чого утворюються промоїни між річкою і чашею кар'єру. Такий прорив може призвести, особливо під час повені, до швидкого наповнення кар'єру. У результаті ореол засолення на південь від кар'єру буде швидко розповсюджуватись. Без запобіжних дій на бортах кар'єру розвитку карсту між річкою Сівкою і кар'єром не уникнути

Річки Сівка та Лімниця зі своїми притоками належать до правих приток ріки Дністра. Відомо також, що якраз праві притоки Дністра (Стрий, Свіча, Сівка, Лімниця, Луква, Бистриця) сприяють загальному покращенню стану води у ньому, оскільки ці річки беруть початок у гірській місцевості, а тому характеризуються низькими показниками забрудненості. Вони значно відрізняються від лівих приток Дністра, що течуть по рівнинній території, на якій поширене сільськогосподарське виробництво, з яким пов'язане надходження у води добрив й органічних забруднювачів. Тому покращення стану річок у Калуському гірничо-промисловому районі має важливе значення з точки зору екологічного стану басейну р. Дністра.

Отже, ізолювання Домбровського кар'єру від водоносного горизонту, зменшення водопритоку в його чашу дасть змогу зменшити забруднення довкілля і збереження сировинної бази для відновлення виробництва сульфатних калійно-магнієвих добрив та технічної солі. У Домбровському кар'єрі залишилось 31 млн. т калійної руди і 32 млн. т натрієвої солі – галіту, які вже перебувають нижче за рівень озера і фактично втрачені.

Хвостосховище № 1

Відходи перероблення калійних руд складували в хвостосховищах. Площа поверхні хвостосховища № 1 становить 154 га, об'єм $15 \times 10^3 \text{ м}^3$ соляних відходів. На ньому не використовувалась спеціальна герметизація, а нижня частина була укладена шаром лесового ґрунту, який не забезпечив надійної гідроізоляції. Це означає, що *заскладовані відходи перебувають у контакти з водоносним горизонтом*. Із хвостосховища № 1 води розтікаються протягом 40 років, з відвалів також 40 років, але особливо активно в останні 10–15 років. Мінералізація розсолів, що витікають із товщі бортів хвостосховища, становить до 400–420 г/л. Ці концентровані розсоли доцільно збирати системою лотків і направляти в нижні шари чаші Домбровського кар'єру для майбутньої переробки. Для зменшення потрапляння атмосферних опадів до заскладованих солей необхідно виконати гідроізоляцію водонепроникними матеріалами, спорудити систему лотків для відведення атмосферних опадів за межі хвостосховища.

Грунтове покриття на верхній частині хвостосховища № 1 майже горизонтальне, а також трав'яне покриття зумовлює нагромадження води на поверхні. Вода просочується через ґрунтове покриття та проникає до розміщених нижче соляних порід. Вона також проникає також крізь периферійно нагромаджені породи і просякає на зовнішньому відкосі у вигляді сольових струмків. Обмеження винесення солей із хвостосховища № 1 та відвалів ізоляванням їх водонепроникними матеріалами не захистить довкілля від засолення, а лише розтягне його на довший період.

Заскладовані сольові відходи можуть стати джерелом додаткового насичення розбавлених розсолів Домбровського кар'єру. Тверді відходи доцільно методом гідротранспорту направити в глибинні ділянки кар'єру. За час переміщення трубо-

проводом легкорозчинні солі мінерали насичтає розсоли і не-
розвинена тверда фаза поступово заповнюватиме чашу кар'єру.

Хвостосховище № 2

Хвостосховище № 2 побудоване 1984 р., початкова єм-
ність його становила 6,5 млн. куб. метрів. Щоб припинити фільт-
рацію розсолів із хвостосховища по його дну і внутрішніх від-
косах греблі укладено екран із поліетиленової плівки, захищеної
шаром суглинку. У 1989 р. був розроблений проєкт нарощуван-
ня ємності хвостосховища ще на 2,5 млн. куб. метрів, у резуль-
таті чого його загальна ємність склала 9,0 млн. куб. метрів. Під
час нарощування поліетиленова плівка не використовувалась.

У 1993 р. був проведений другий етап нарощування греб-
лі хвостосховища з метою збільшення ємності його до 10,5 млн.
куб. метрів. При цьому як ізоляційний захід був влаштований
протифільтраційний зуб. Сьогодні площа дзеркала розсолу хво-
стосховища № 2 становить 48 га., об'єм заскладованих твердих
відходів галіто-лангбейнітового залишку після перероблення
полімінеральної калійної руди 8 млн. куб. метрів. Крім того міс-
титься ще біля 1,7 млн. куб. метрів високомінералізованої рідкої
фази. Через випадання інтенсивних атмосферних опадів рівень
дзеркала розсолів часто перевищував проєктний рівень, що ство-
рювало небезпеку проривання тіла греблі й витікання великої
кількості розсолу та сольового мулу в навколошнє середовище.

Внаслідок проникнення розсолів у тіло греблі, впливу
атмосферних опадів і водної ерозії вздовж греблі хвостосховища
почали розвиватися карстові процеси, які призводять до просі-
дання окремих ділянок греблі та фільтрації розсолів у навколо-
шнє середовище. До 2009 р. максимальний рівень дзеркала роз-
солу хвостосховища знижувався внаслідок відкачування частини
розсолів для гідрозакладки рудника «Ново-Голінь».

За весь період від початку експлуатації кількість твердої
фази стала меншою через постійне вимивання і виніс солей у

довкілля. Гребля хвостосховища наводнена і ослаблена, продовження технічної експлуатації його не доцільне. Рівень дзеркала розсолу хвостосховища згідно з проектом дорівнює 328 метрів. Атмосферні опади у Прикарпатті перевищують випаровування на 0,8–1,2 метра, але через витікання розсолів із товщі бортів рівень за останні декілька років не зростає. Через наповненість розсолами Домбровського кар'єру скидані розсоли з хвостосховища вже не можна і тому потрібно їх відбирати на переробку, поступово зменшуючи площину самого хвостосховища з поступовою його рекультивацією. Без виконання цих робіт завдяки контакту атмосферних опадів із донним соляним масивом хвостосховища № 2 буде утворюватись і стікати в довкілля щорічно близько 500 тис. м³ розсолів із мінералізацією близько 400 кг/м³. Тому нагромаджені тверді відходи хвосто-сховища № 2 потрібно розглядати як матеріали для насичення калійно-магнієвими солями розбавлених розсолів.

Шламонакоплювач

Площа 25,6 га, об'єм – 0,915 млн. м³. Сьогодні шламонакоплювач фактично є буферним басейном, у якому відбувається розбавлення розсолів, що витікають із північно-східного борту хвостосховища № 1 і потрапляють у русло р. Кропивник. Результати опробування цієї емності в середині 1990-х років показали, що мінералізація у верхньому шарі розчину тут була понад 200 кг/м³. Останні опробування свідчать, що мінералізація розчину на поверхні є близькою до 70 кг/м³.

Шламонакоплювач уже тривалий час є наповненим. Зростання об'єму мінералізованих вод викликане як безпосереднім потраплянням атмосферних опадів на площину його поверхні, так і розсолами, які стікають з північного борту хвостосховища № 1. Розсоли перетікають крізь промоїни у кількох місцях греблі шламонакоплювача і потрапляють у довкілля. Їх також мож-

на після насичення солями хвостосховищ використовувати як сировину.

Засолений водоносний горизонт

Спостережні свердловини показують мінералізацію у водоносному горизонті поблизу хвостосховищ та відвалів гірничих порід до 200 кг/м^3 . Їхнє відкачування і насичення соляними відходами дасть змогу використання у виробництві, а також суттєво зменшить переміщення ореолу засоленості та засоленість підземних вод.

Відвали гірничих порід Калуського гірнико-промислового району

Відвал № 1

Породи від проведення розкривних робіт на кар'єрі розміщувались на відвалях № 1 і № 4. Два солевідвали охоплюють площину близько 90 га, в них заскладовано 26 млн. м^3 розкривних порід. Площа поверхні солевідвалу № 148 га, об'єм 12–15 млн м^3 . Висота солевідвалу № 1 від 40 до 50 м. Відкоси солевідвалу круті, у деяких місцях відбувається значна ерозія, відбулося також часткове природне відновлення рослинного покриву. З північного боку солевідвалу, а також на його західному і східному відкосах ерозія спричинила розповсюдження відкладень, які заповнили прилеглі дренажні канави.

На східному уступі еrozійні процеси є інтенсивними і призвели до розповсюдження розсолів, мулу та глини до прилеглого дренажного каналу. На солевідвали одночасно завозилася не облікова кількість будівельних і промислових відходів, зокрема електроліт з магнієвого заводу, відходи багатьох хімічних виробництв калуської промислової зони. У південно-східній частині солевідвалу № 1 протягом 1976 р. на його уступі склалися сольові відходи хімічної фабрики, які вивезені з галди на вул. Хіміків. Сольові відходи під дією власної маси опливають. 25 березня 1976 р. в східній і південно-східній частинах солевід-

валу відбулися оповзневі явища, тому складування сольових відходів припинили.

Складування розкривних порід з Домбровського кар'єру розпочато у 1967 р., спочатку у відвал № 1. Площадку для складування вибрано на схід від дільниці кар'єру. У середині 1979 р. складування у відвал № 1 припинили, оскільки в експлуатацію було здано основу під солевідвал № 4.

Екранування основи солевідвалу № 1 не здійснили. Облаштування такого екрану збільшувало капітальні затрати, крім того вважалося, що під вагою порід, які складуються, породи основи ущільнюються до стану непроникності. Тому экранування не проводили не лише під солевідвалами Домбровського кар'єру, а й не здійснювали на більшості інших відвалів калійних рудників світу. Проте над проблемою забезпечення ізолювання основи відвалу для недопущення фільтрації розсолів працювали дослідники, що дозволило створити розсолонепроникний екран з використанням поліетиленової плівки, який запобігає не лише фільтрації, але навіть дифузії солей крізь основу солеевідвалів. На жаль, такі екрани не були застосовані під час спорудження відвалів Домбровського кар'єру.

Під час влаштування солевідвалів вважали, що єдиним шляхом проникнення солей у довкілля може бути лише його дно. Розсоли, які утворюються під дією атмосферних опадів і фільтруються через борти, мають перехоплюватися. З цією метою вздовж периферії бортів облаштовували розсолозбирні канави з нахилом до розсолозбирників, з яких вони відводилися в акумулюючі емності. Кількість розсолів, які раніше збириали з відвалу № 1, в середньому становила близько 370 тис. м³ на рік.

За роки існування солевідвалу у ньому утворилися канали з вершинами на поверхні і виходом біля підніжжя, на яких рухаються розсоли. За результатами останніх опробувань, мінералізація цих розсолів змінилася від 260 до понад 400 кг/м³.

Схили солевідвалу № 1 інтенсивно прорізаються потоками, які утворюються внаслідок атмосферних опадів, триває проникнення вод у глибину тіла відвалу, розчинення солей та винесення їх за межі масиву заскладованих порід. На декількох ділянках борти нижнього майданчика розмиті, тому високомінералізовані розсоли розтікаються на прилеглу територію, просочуються у ґрунтові води та потрапляють безпосередньо у русло р. Сівки.

Для підтримки відвалів у належному стані необхідно здійснювати роботи, спрямовані на вирівнювання поверхні, підтримання оптимальних кутів відкосів і укатування поверхні для недопущення суттєвої втрати структурних зв'язків у породах. Це дозволяє підтримувати його у безпечному стані і з часом негативний вплив відвалів на довкілля буде зменшуватися. Це відбувається внаслідок формування на поверхні солевідвалу захисного шару з нерозчинного залишку солевмісних порід. Такий шар формується внаслідок інтенсивного на перших порах вимирання легкорозчинних солей з соляних порід.

Отже, розсоли, які витікають із бортів хвостосховища № 1 і заскладовані в ньому солі, також є сировиною для калійного виробництва.

Відвал № 4

Площа основи відвалу № 4 становить 39 га., заскладована 7,4 млн. м³ соленосних порід. Тут розміщувалися породи гіпсо-глинистої шапки, соленосна брекчія, некондиційна руда. За конструктивними характеристиками він відрізняється від первого. Складування здійснювалося у два яруси висотою по 15 м. В середині дев'яностих років тут було виконано більшу частину технічної рекультивації на площі 33,5 га, залишковий об'єм невиконаних робіт приблизно 5 га. Згідно з проектом передбачалося також виконання біологічної рекультивації. Технічна рекультивація полягала у перекриванні тіла солевідвалу гравійно-

гальковими відкладами. Ці породи в принципі не можуть захистити солевміщуючі відклади від проникнення до них вод, тому, не зважаючи на великий об'єм виконаних робіт, солі продовжують вилуговуватися з тіла відвалу. Про це свідчать результати опробування джерел і струмків, що витікають у різних місцях з бортів відвалу та борту кільцевої дренажної траншеї, яка прилягає до відвалу із заходу. Якщо оцінювати водноерозійні процеси, які відбуваються на відвалі № 4, і порівнювати їх з тими, що спостерігаються на першому відвалі, то необхідно сказати, що тут також утворюються карстові провальні вирви, хоча й проявлені не так чітко. Це пов'язано з тим, що гравійно-гальковий матеріал, яким перекрито породи відвалу, маскує карстові утворення. Щодо ерозійних проявів на схилах відвалу, то тут вони виражені значно слабше, що також зумовлено наявністю шару, насипаного під час проведення технічної рекультивації, а частково через те, що висота четвертого відвалу є приблизно на 20 метрів меншою, тому тиск води є меншим.

Під дією атмосферних опадів соляні породи відвалу розчиняються, утворюючи розсоли. Для їхнього збору навколо відвалів раніше були пройдені водоуловлюючі канави, по яких мінералізовані води і розсоли спрямовувалися у водозбірники, звідки на-сосами перекачувалися в акумулюючу ємність № 1.

Тепер комплекс споруд зі збору і розсоловідведення не діє. Розсолозбірні канави замулені, перегородженні зсувами. Насосні установки і розсолопровід розкомплектовані, не працюють. Тому розсоли вільно розтікаються на прилеглій території і просочуються у водоносний горизонт. Мінералізація проб, відібраних у різних точках відвалу № 4 і прилеглої площині, була в межах 120–437 г/л. Високомінералізовані води, які потрапляють у гравійно-галькові відклади, продовжують рухатися в бік міста Калуша і природних водотоків.

Таким чином, за наявності гіdraulічного нахилу розсоли проникають крізь товщу покривних порід і виходять в місцях штучного базису ерозії. Кільцева траншея навколо кар'єру була потужною дренажною системою, яка частково змінила природний рух вод у водоносному горизонті. Однак інша частина вод, які потрапляють у гравійно-галькові відклади, продовжує рухатися у бік міста Калуша і річки Лімниця. У цьому можна перевіритися на підставі відомостей, отриманих під час численних опробувань вод контрольних свердловин.

Заскладовані у відвахах розкривних порід породи потрібно перемістити методом гідротранспорту низькоконцентрованими розсолами у глибинні ділянки Домбровського кар'єру для насичення солями і поступового засипання його чаші. Можна прогнозувати, що після переміщення нагромаджених на земній поверхні твердих відходів видобування та перероблення калійної сировини на місці Домбровського кар'єру через 30–50 років залишиться мілке озеро чи заболочена місцевість, а засолені ділянки гірничо-технічних об'єктів будуть рекультивовані і використані, наприклад, для розміщення сонячних чи вітрових електростанцій, плантацій енергетичної верби тощо.

Рудник «Пійло»

Запаси кондиційної калійної сировини на руднику «Пійло» становлять біля 400 млн. т. Сучасні технології дозволяють переробляти сировину з підвищеним вмістом глинистих домішок, тому запаси сировини на руднику можуть бути значно більшими. Враховуючи ступінь витягу сировини із надр, цих запасів за потужності 1 млн. т. сировини за рік вистачить на 40 і більше років. На руднику пройдені два експлуатаційні і один вентиляційний стволи, вони між собою під землею з'єднані. Вони в аварійному стані, потрібна їх технічна експертиза.

Об'єми розсолів сьогодні становить понад 30 млн. m^3 (рудник «Калуш» – 2 млн. m^3 , рудник «Ново-Голинь» – понад 11

млн. м³, кар'єр – понад 25 млн. м³, хвостосховище № 2 – 1,7 млн. м³; крім цього значний об'єм розсолів утворюється на відвахах розкривних порід. Потенційно кількість нагромаджених розсолів може перевищити 50 млн. м³.

Після заповнення шахтних пустот прогнозується витіснення висококонцентрованих розсолів у водоносний горизонт. Ці нові джерела надходження солей у водоносний горизонт додадуться до вже існуючих. Як показали проведені дослідження, внаслідок впливу згаданих джерел поступлення солей, сформувалися стійкі ореоли засолення водоносного горизонту.

З приводу затоплення водою гірничих виробіток (шахт, кар'єрів) необхідно зазначити ще наступне. Якщо для таких гірничовидобувних підприємств як вугільні, залізорудні чи навіть сірчані допускається суха або мокра консервація, то для солевидобувних підприємств так звана «мокра консервація» недопустимі. Вироблені підземні пустоти повинні закладатися матеріалом з якомога більшою часткою твердих частин. Навіть на соляних шахтах, де існує значно потужніша, ніж у наших умовах, водозахисна стеліна, заливання розчинів не практикується.

Методи вирішення проблеми Калуського гірнико-промислового району і створення калійного виробництва.

– Створити виробництво для переробки та нагромадження розсолів, а також перемістити у чашу кар'єру накопичені масиви твердих сольових відходів, використовуючи низькоконцентровані розсоли і насичуючи їх солями.

– Розробити водовідвідні мережі для перехоплення і зменшення надходження прісних вод до площині кар'єрного поля.

– Проводити систематичні моніторингові дослідження стану земної поверхні над шахтними полями Калуш-Голинського родовища і прогнозувати можливі місця утворення провалів.

– Визначити місця витікання та напрямки поширення у водоносному горизонті високомінералізованих розсолів з метою їх перехоплення.

Вирішення цих завдань не лише покращить екологічну ситуацію, але й відкриє перспективу відновлення калійного виробництва в Україні.

Державне підприємство «Науково-дослідний інститут галургії» разробило нові технології перероблення розсолів. Про-дукцією є технічний натрій хлорид, калійно-магнієве добриво і магнезіальна продукція. Попередні розрахунки показують, що із 1 млн. м³ розсолів, відібраних у кар'єрі із глибини більше 30 м, буде одержуватись 110,0 тис. тонн на рік безхлоридного добрива із вмістом 28–30 % калію у перерахунку на K₂O (*калій оксид*), 10–12 % магнію у перерахунку на MgO (*магній оксид*) і менше 2 % Cl⁻; 230 тис. тонн технічної солі і 190 тис. тонн розчину магній хлориду – сировини для отримання магнезіальної продукції – карналіту, магній оксиду або гідроксиду, магнезіального цементу тощо [7].

Технологія перероблення нагромаджених розсолів включає попереднє їх очищення від нерозчинних сполук, солей кальцію та важких металів, дві стадії випарювання з виділенням технічного натрій хлориду, кристалізацію калійно-магнієвого сульфату – шеніту та отримання калімагнезії. Кінцевий розчин із концентрацією 28–30 % магній хлориду переробляють на кристалічний магній хлорид або на магнезіальні продукти. За подібною технологією такі розчини не переробляли, тому потрібно виконати техніко-економічні розрахунки. Після підтвердження економічної ефективності технології створити потужну дослідну установку, відпрацювати на ній технологію і створити виробництво для переробки нагромаджених розсолів.

Зважаючи на те, що іншого доступного способу утилізації нагромаджених твердих відходів та соляних розсолів Домб-

ровського кар'єру, шахт і хвостосховищ не існує, єдиним шляхом вирішення цієї проблеми є відновлення калійного виробництва на основі нагромадженої техногенної сировини, що має загальнодержавне стратегічне значення. Запасів цієї сировини за потужності виробництва 1,0–1,5 млн. тонн розсолів на рік вистачить на 30–50 років.

Через різке здорожчення природного газу, який є сировиною для виробництва азотних добрив, можна прогнозувати зменшення їх споживання і збільшення ціни. Це може стати важливим чинником для створення виробництв калійних добрив, особливо безхлоридних, на базі природної і техногенної сировини.

Джерела та література

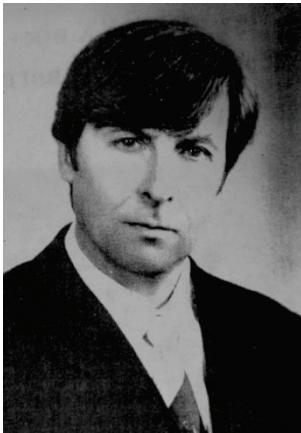
1. Яворський В. Т. Загальна хімічна технологія / Віктор Яворський та ін. / Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2005. – 552 с.
2. Марусяк Р. О. Калійні добрива України, стан і перспектива / Роман Марусяк // Хімічна промисловість України. – 1992. – № 2. – С. 3–9.
3. Хімічні технології і хімічна промисловість України. Верховна Рада України. Аналітико-консультативна рада з питань економіки. Київ, 1998. – 171 с.
4. Фонди ДП «НДІ «Галургія». Постійний технологічний регламент виробництва порошкової калімагнезії. – Калуш, 1992. – 119 с.
5. Фонди Державного підприємства «Науково-дослідний інститут галургії» (ДП «НДІ «Галургія». Горнопромышленная карта Галиции. Министерство торговки и промышленности. Горный департамент. – Петроградъ, 1915. – 184 с.
6. Грайнер Ю. Виробництво калійних солей в Польщі / Юзеф Грайнер. Переклад з польської. – Львів, 1938. – 40 с.
7. Костів І. Ю. Нагромаджені сольові розчини калійних копалень. Технологія їх перероблення / Іван Костів, Марія Карпець // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. – № 2 (18). – 2008. – С. 12–16.

*Ivan Kostiv
Kalush*

Prospects for the resumption of production of sulphate potassium fertilizers in the Kalush District

Abstract. *The article considers the information about the salt-containing objects of the Kalushmining and industrial complex and the accumulated reserves of liquid and solid man-made salt raw materials, which salt natural waters and pose a threat to the environment. At the same time, these reserves can be promising raw materials for the production of technical sodium chloride, potassium sulfate or potassium-magnesium fertilizers and concentrated magnesium chloride solution, which is a raw material for magnesium metal, magnesium oxide or hydroxide, magnesium binders. There are new technologies for processing brines, which include saturation of brines with solid salts of tailings and salt dumps. Two stages of evaporation of purified concentrated brines in multi-hull vacuum evaporators, cooling and crystallization of fertilizers have been developed.*

Key words: *salt-containing objects of Kalushdistrict, brines, processing, technical sodium chloride, potassium magnesium, magnesium chloride.*

ЮВІЛЕЙ

УДК 94 : 908](477.86)

*Іван Тимів
м. Калуш*

Історія Калущини в краєзнавчих дослідженнях Михайла Миронюка До 80-річчя від дня народження

Анотація. У статті висвітлено життєвий і творчий шлях маловідомого краєзнавця Михайла Миронюка з Коломиї, автора численних публікацій з історії Калуша й Калущини. Подано огляд його краєзнавчих напрацювань. У своїх історико-краєзнавчих розвідках дослідник дотримувався розробленої ним схеми пошуку й залучення історичних джерел, відстоював власну позицію стосовно походження назв поселень, на підставі джерел виявив й уточнив роки перших письмових згадок про поселення Калущини, подав цікаві відомості про церкви й шкільництво в селах краю, фіксував демографічні показники зростання кількості населення, вказав час заснування українських товариств й організації, розкрив процес колективізації краю та зміни, що відбулися в перші роки незалежності України.

Ключові слова: Михайло Миронюк, документи, перша згадка, Калуш, Калушина, краєзнавчі публікації, церква, населення, шкільництво, колгости, дослідник.

В умовах незалежності України склалися сприятливі умови для наукового дослідження проблем регіоналістики й локальної історії. З'явилися окремі вузькoproфільні галузі краєзнавства, серед них – **калушезнавство й калущинознавство**.

Калущинознавство – новий напрям історико-краєзнавчих досліджень, що охоплює всі сфери духовного, куль-

турного, соціального, господарського життя територіальних громад Калуського району.

Одним з відгалужень цього напрямку дослідницької праці є краєзнавча персоналістика, що передбачає вивчення життєвого шляху й творчого доробку істориків та краєзнавців, які досліджували минуле Калущини. Серед них, хто вивчав й продовжують досліджувати минуле Калущини, історики: Володимир Грабовецький [4], Петро Сіреджук [63–66], Олег Малярчук [10], Петро Дрогомирецький [5], Іван Тимів [68], краєзнавці Олег Відливаний та Василь Фіцак [70], Людмила Андрійчук [2], Михайло Коломисець [7], Андрій Костишин [8], Роман Цюп'як [71], Роман Процак [62], Степан Лесів [9], Оксана Тебешевська [67], Дарія Мельник [11], Олег Ониськів [61], Богдан Тимків [69] та інші.

Однак сьогодні серед краєзнавців Івано-Франківщини залишається маловідомим і призабутим ім’я дослідника міст і сіл краю Михайла Миронюка з Коломийщини. Народився Михайло 13 червня 1942 р. у селі Мишин Коломийського району Івано-Франківської області. Як сирота, виховувався в дитячих притулках. Трудову діяльність розпочав з тринадцяти років робітником на підприємствах гірниче-добувної промисловості на сході України. Працював кочегаром, продавцем, пожежником [3, с. 64]. Наприкінці 80-х років, уже проживаючи у Коломиї, почав вивчати минуле краю. Та попри його наполегливість і ретельність в пошуковій праці, йому так і не вдалося (через обмеженість доступу) ознайомитися з дисертаційним дослідженням Петра Сіреджука «Заселення Галицької землі в XIV–XVIII ст.» (Львів, 1989), публікаціями цього науковця у спеціальних фахових періодичних виданнях [65], науковими розробками Романа Петріва («Економічний розвиток міст і містечок Східної Галичини кінця XVIII – першої половини XIX ст.» (Київ, 1994) та інших дослідників.

Його перевага була в іншому. Цей краєзнавець на стірому велосипеді об'їздив більше половини населених пунктів Коломийщини. На дизель-поїзді добиралася до обласного та районних центрів. Під час своїх мандрівок краєзнавець обстежував сільські околиці, спілкувався з старожилами, записував спогади про німецьку окупацію Калущини й так звану «радянізацію» краю, фіксував назви мікротопонімів, вивчав походження назв населених пунктів. Як дослідник тривалий час працював у Центральному державному архіві України у Львові, Державному архіві Івано-Франківської області, районних і міських архівах, бібліотеках і музеях.

У результаті дослідницької праці – з'явилася низка публікацій у періодиці й книжкові видання, присвячені минулому прикарпатських сіл, серед них «Історія села Королівка (Коломийщина) з найдавніших часів до сьогодення» [12]. Однак переважна більшість його досліджень залишилася на шпальтах районних та обласних часописів. Саме в періодичних виданнях побачили світ його статті, присвячені минулому сіл Видинів (Снятинщина), Корнич, П'ядики, Турка на Коломийщині [3, с. 64] та інших. Із тематичних розробок слід згадати його видання про німецький терор в Білих Ославах у 1943 р. [13].

Значна частина його творчого доробку присвячена Калушу й Калущині. Перші дві статті присвячені найдавнішій історії міста та походженню його назви. Краєзнавець корегує дату першої письмової згадки про Калуш, запропоновану істориком Петром Сіреджуком [63, с. 103] з 1440 р. на 27 травня 1437 р. [72, с. 25]. Дослідник слушно зауважує, що первісна назва цього поселення звучала не Калуш, а *Калуша*. За Сіреджуком, дослідник подає отримання Калушем статусу міста в 1539 р. [32, с. 2; 64, с. 63].

У наступній публікації під цією ж назвою згадується розгром татарського війська Селім Герая 16 жовтня 1672 р., за-

криття соляних промислів та діяльність дзвоноливарні Фельчинських. Автор подає й чисельність населення міста, яка у 1858 р. становила 5935 осіб, з яких 3700 жиди. Торкаючись шкільництва, дослідник фіксує початкову школу в Калуші в 1823 р. У 1914 р., за М. Миронюком, у Калуші діяли 6-ти класна чоловіча школа з 435 учнями, яких навчали семеро вчителів, й така ж жіноча школа, у якій навчалося 388 учениць і працювало вісім наставників. У місті функціонувала 5-класна приватна польська гімназія. У 1931 р. тут діяли дві 7-класні школи: чоловіча (208 учнів) та жіноча (221 учениця). Із фахових з 1938 р. діяла приватна польська сільського господарська та професійна реміснича школи.

Із політичних подій автор згадує вибори у червні 1911 р. та заохочувальні заходи влади у вигляді горілки, ковбаси, музик, обіцянок звільнення від податків, а для непокірних – каральні акції за підтримки стрийського піхотного батальйону та ескадрону кінноти з Перемишля.

Цікавим є повідомлення дослідника про відкриття у 1905 р. міської лікарні на 40 ліжок, кількість яких у 1938 р. зросла до 60.

Період німецької окупації міста 2 липня 1941 р – 30 липня 1944 р. автор обмежує характеристикою матеріальних збитків за радянськими джерелами та абсолютними втратами населення, що становили 7 431 особу. Вказує дослідник й на невдалу спробу обласних чиновників на чолі з головою Станіславського облвиконкому Ю. Кобзіним у червні 1950 р. змінити називу міста на **Хрушово**. Чисельність населення міста на 15 січня 1959 р – подає в кількості 12 873 особи, показує його зростання до 68 000 осіб в 1988 р. Згадує нову лікарню на 516 ліжок, відкриту в 1985 р.

На завершення розвідки краєзнавець висловлює припущення про можливу появу нової назви містечка – **Калуш за-**

містъ Калуша між 1661–1785 рр., заснування німецького поселення Новий Калуш, котре як самостійна одиниця існувало в 1784–1935 рр. За Сіреджуком, з 1783 р. У 1921 р. там проживало 408 німців, 156 жидів та 90 українців [16].

Серію публікацій із 14-ти статей, приурочених історії Калуша, дослідник назвав «**Калуш: від поселення до міста**». Нарис розпочинається із розгляду питання про вік Калуша як поселення. Вказавши на першу письмову згадку 1437 р., дослідник фіксує за джерелами «село Калуша з жупою» соляною в 1447 р. [25].

Господарський розвиток Калуша другої половини XVI ст. краєзнавець розглядає за матеріалами люстрації 1565–1566 рр., котрі частково вже публікувалися в перекладі українською мовою [6, с. 43–46]. В означеному часі калушани, яких у містечку було 56 господарів, тобто родин. Відзначимо лише згадувані в цьому документі прізвища міщан, що утворилися від ремісничих професій. Такими були: Гришко Коваль, Гаврило Кушняр, Федір Ткач, Павло Бондарь, Блоско Блоняр, Станіслав Швець та інші. У документі вказано також прізвище пароха – Павло Дикий.

Із грошових повинностей міщани сплачували чиншу по 30 грош кожний, а з натуральних данин на користь калуського старости і панського двору давали по 2 курки і 12 яєць. Кожний господар повинен був привезти на будову Галицького замку по 2 дерева. Два дні мали косити і 2 дні сіно громадити, а хто варив пиво у броварі, то за одне варіння платив 3 гроші. Із чотирьох соляних бань дві орендували Ігнат і Лавер за 84 злотих, на третій робили сіль для старости, а четверта належала плебану. Далі йдеться про фільварок, млинни, корчму та інші господарські об'єкти [26].

У повідомленні «Краяни у визвольній боротьбі» дослідник згадує руйнівний татарський похід у 1594 р. та спустошення

містечка під час набігів 1612 та 1624 р. Втічі автор вважає дієвою форму спротиву міщан соціальним утикам своїх панів. Він повідомляє про подані шляхтичами судові скарги на учасників повстання під проводом Семена Височана. Одна з них належала шляхтичу Павлові Гловецькому. Документ датований 13 квітня 1649 р. містив нарікання пана на знищення його двору в Калуші. Інші шляхтичі скаржилися на калуських міщан за руйнування восени 1648 р. замків у Перегінську, Камені та інших місцевостях [27].

В окремій публікації автор характеризує земельну власність міста та промисли. На початок 80-х рр. XIX ст. у Калуші проживало 7 210 осіб, із них у приміському селі Баня – 668 осіб, а в німецькій колонії Новий Калуш – 577 осіб. Місто володіло угіддями в розмірі 7 657 моргів або 2 741 га землі. У 1881 р. в Калуші розвивалися такі промисли, як от: гончарський (17 гончарів), гарбарський або чинбарський (обробка шкіри), шевський, кушнірський (*вичинка шкіри з хутром і пошиття одягу. – I. T.*), скуновалльний, пивоварний, миловарний промисли та фабрика мінеральних добрив [28].

Магдебургія для Калуша отримана в 1549 р., будівництво замку й татарщина розглянуті в авторській розвідці «Сторінки історії Калущини». З-поміж названих подій увагу привертає тема Калуського замку, про який мовиться на підставі Люстрації 1661 р. У замку вісім кімнат, їdalня з коморою, брама до волоського саду. На озброєнні – 2 спіжеві (бронзові, мідні) гармати й 10 гаківниць. Далі автор повідомляє про розгром Андрієм Потоцьким татарських загонів під Калушем у 1675 р. [29].

Вивчаючи господарський розвиток міста у XVIII ст., краєзнавець на підставі Люстрації 1771 р. так описує солеварний промисел в Калуші. Соляні жупи розташовані на львівському передмісті, за Сівкою. Тут були велика бочкова вежа з ялинового дерева, 4 панви для виварювання солі й сушарня. Гускових

веж 4, кожна має черен («гускі») для виварювання дрібної солі й черен для крупнокристалічної солі, званий «гурманом». Соляне вікно «Гірне» мало глибину 10 ліктів. Сировицю витягували колесами з линвою й двома кошами. Нововикопане вікно мало глибину 90 ліктів. Штолня довжиною 50 ліктів сполучалася з «Гірним» вікном. Тут соляні глиби намочувалися пропущеною через штолню водою і ставали готовими для виварювання солі. Вікно нижнє «Могила» глибиною 90 ліктів (45–50 м) було оцимоване ялиновим деревом, накрите гонтовим дахом. У вікні ківш з линвою, карат з коловоротом для витягування сировиці. Вікно водяне зване «Кафар», під дахом на стовпах, мало заглиблення на 90 ліктів. Підземна штолня довжиною 70 ліктів з'єднана з соляним вікном «Могила». При жупі працювало 33 ремісників-солеварів (зваричів). У 1783 р. австрійський уряд, намагаючись монополізувати соляні промисли, закрив калуську солеварню [30].

Питання Калуша як адміністративного центру повіту розглянуто автором в одноїменній статті. Такий статус містечко отримало 24 квітня 1854 р. з утворенням повітів, котрі замінили волості. Із адміністративних установ у 1811 р. тут функціонували Управління жуп, митниця (два), лісового господарства та дорожний комісаріат. Із промислових підприємств працювали: майстерня для дубління шкіри, ткання полотна (6 робітників), виробництва поташу, млин на 15 робітників, бровар. У 1862 р. через місто прокладено залізничну колію. Проте в середині XIX сторіччя місто за своїм зовнішнім виглядом нагадувало село.

У 1900 р. в Калуші проживало 7 829 осіб, було 909 будинків. У 1921 р. кількість будинків зросла на 77 (986), а мешканців поменшало до 6 619 осіб [31].

Продовжуючи тему міських промислів, автор уточнює власників калуського бровару, котрий з 1870 р. належав жидам Вайсману, Мільштейну та Шпінделю. На підприємстві працю-

вало 150 робітників. Бровар продукував щорічно 20 тис. гектолітрів пива (*1 гектолітр – 100 літрів, тобто 2 млн. літр напою. – I. T.*). Млин у 1913 р. належав Кангейму. У цьому році в місті працювало дві пекарні Людвіка Стажека та Герша Бермана, слюсарна майстерня Якова та Аврама Маєрів, кузня. Бойню збудовано в 1914 р.

Із фінансово-кредитних установ у Калуші діяли Повітова кредитна спілка (1883), Народний банк (1876), Український банк (1899). У 1922 р. засновано господарсько-споживчий кооператив «Самопоміч» та «Кредитний союз», а в 1924 р. робітничий кооператив «Консул» і «Повітовий союз кооперативів» [32].

Повторно звертаючись до проблеми шкільництва в Калуші, дослідник констатує, що найдавніша школа в містечку була заснована в 1786 р. Звісно, вона була німецькомовною. Вчителя звали Фрідріх Проттунг. У 1811 р. школа стала двокласною з числом учнів – 65 осіб, тоді як у 1864 р. їх було вже – 255 осіб. У 1896 р. на дільниці Сирилівка створено однокласну школу. Окружний відділ Товариства взаємної допомоги українського вчительства в Калуші організовано у вересні 1905 р. [33].

Продовжуючи тему солевидобутку, автор на початку свого повідомлення зазначає, що чисельність населення містечка на 1785 р. становила 2444 особи. Звертає увагу на початок видобутку калійної солі (каїніту) в травні 1804 р. та заснування акціонерної спілки з розробки калійних солей. За два наступних роки збудовано фабрику з переробки калійних руд. Однак у 1875 р. товариство збанкрутіувало. За польських часів у 1921 р. відновлено вже як ТЕСП [34].

Наступна краєзнавча розвідка дослідника торкається Калуського повіту як адміністративно-територіальної одиниці. Вище вже зазначалося про його утворення в 1854 р. Повіт належав до Стрийського адміністративного округу та Самбірського судового округу. На 1854 р. в повіті проживала 38 801 особа.

У 1858 р. тут було 35 гмін (управ). Наприкінці XIX ст. політичних гмін стало вже 69, а кадастральних (земельних) – 62. Різниця тут обумовлена тим, що не всі політичні гміни були економічно незалежними. Так село Баня та німецька колонія Новий Калуш були засновані на землях містечка Калуш і не мали своєї землі. У 1914 р. в Калуському повіті проживало 97 тис. осіб, діяли Калуський та Войнилівський повітові суди. Територія повіту в 1921 р. становила 1184 км². За роки Великої війни в повіті знищено 976 господарств.

Торкаючись питання шкільництва у Калуському повіті, краєзнавець мовить про Шкільну окружну раду, створену перед 1882 р., наявність в окрузі 46 шкіл. Далі подає динаміку зростання кількості навчальних закладів: у 1900 р. – 55, 1922 р. – 83, а в 1931 р. – 79 початкових шкіл. Описує боротьбу українців проти ополячення, за впровадження української мови викладання в школах. За отриманою ним інформацією, лише в 1933 р. батьками-українцями в Калуському повіті було подано 3 265 декларацій за викладання українською мовою в школах. Однак війти-українці сіл Ріп'янка й Копанки відмовилися подати такі декларації.

У цій публікації автор також повідомляє про заснування в 1934 р. повітової бібліотеки «Рідної школи» з книжковим фондом 2 250 томів і читацьким членством – 355 осіб.

Наприкінці статті йдеться про кооперативний рух на Калушині, мовиться про 88 кооперативів у Калуському повіті в 1935 р., повітову молочарню, створену 23 січня 1932 р. та інші об'єднання [35].

В окремій розповіді краєзнавець торкається діяльності окупаційних режимів на Калушині. Прихід радянських військ 19 вересня 1939 р. позначився масовими арештами й депортаціями українських активістів. У 1940 р. заарештовано 19 осіб в Голині, депортовано майже все населення Стефанівки. У січні

того ж року Калуш став адміністративним центром новоутвореного району, до якого увійшло 18 сіл. Господарювання німецьких окупантів (липень 1941 – липень 1944 р.) краєзнавець окреслив зниженням чисельності населення: якщо у 1939 р. в Калуші проживало 14 тис. осіб, то в 1944 р. лише 4 тис. осіб. Зауважив дослідник й каральні акції німецьких окупантів, які лишили Голині знищили 106 осіб, Копанках – 36 осіб, Кропивнику – 24 особи [36].

Продовжуючи тему радянізації, краєзнавець висвітлює питання спустошення більшовицькими окупантами сіл Калущини. Улітку 1950 р. ними були знищені Болохів та Яворівка. До Хабаровського краю депортували 56 родин або четверту частину населення Старого Угринова. Наступного 1951 р. насильно виселено на Південні України мешканців Довгого-Калуського, Зеленого Яру, Середнього Угринова, Кадобни. Терором й фізичними тортурами селян змушували вступати в колгоспи [37].

Нариси з історії Калуша завершуються оглядом подій післявоєнної доби. Серед них автором подано показники виробництва калійних добрив. У 1945 р. вони складали 5 тис тонн, тоді як у 1950 р. вже 65 тис. тонн. Дослідник повідомляє й про відкриття у 1956 р. музичної школи на 110 учнів, функціонування в місті 15-ти бібліотек. Зазначає чисельність населення на 1989 р. (67,7 тис. осіб), вказує на хибні твердження історика М. Струмінського щодо назви міста та стосовно ототожнення хмельниччини з опришківством [38].

Минуле Бойківського Підгір'я розглядається в серії краєзнавчих статей **«Калущина в документах і фактах»**. На підставі історичних документів, офіційних австрійських і польських джерел, церковної статистики, наукових публікацій дослідник розглядає походження назви поселень [14], подає найдавніші відомості про такі населені пункти Калущини як Бабин

Зарічний, Болохів, Верхню, Вістову, Середній Бабин (колишню Падневу), Стефанівку та інші села.

Свої публікації дослідник опублікував за абеткою, тому й огляд його краєзнавчих розвідок подаємо в авторській послідовності. У статті «**Бабин Зарічний**» автор стверджує, що це поселення виникло як присілок села Середній Бабин (колишня Паднева). Уперше Бабин Зарічний згадується 21 березня 1787 р., але вже як добре освоєна місцевість, бо раніше ця місцина відома лише як поле [48]. За хронологією П. Сіреджука, поселення з назвою Бабин Зарічний відоме з 1820 р. [66, с. 42].

Минаючи ціле XIX ст., краєзнавець переноситься у наступне ХХ ст. Залучаючи опубліковані статистичні джерела, дослідник подає динаміку зростання чисельності населення села: 1900 р. – 516 жителів, 1921 р. – 494 мешканці, а 1931 р. – 570 осіб. Зауважені показники деталізує, фіксуючи кількість мешканців за віросповіданням, вказуючи при цьому на кількісну перевагу українців як титульної нації. Із господарських об’єднань згадує кооператив «Єдність», заснований у 1928 році.

Період німецької окупації дослідник фіксує трагічною подією – каральною акцією гітлерівців супроти місцевих жителів.

Повоєнний період відзначений заснуванням у 1948 р. колгоспу ім. Сталіна й поверненням селян до кріпосної підневільної праці. Завершується розвідка інформацією про чисельність мешканців у 1992 р. Тоді вона становила 319 осіб, що на 25 осіб було менше, ніж у 1931 р. [49].

Публікацію про село **Болохів** Михайло Миронюк починає з датування першої письмової згадки про це поселення – 1597 р., котру почерпнуто із дослідження історика Петра Сіреджука, якому краєзнавець закидає відсутність покликань на джерела в журналі «Жовтень» (1984, № 2), де вміщено статтю вченого [58]. За уточненою хронологією того ж П. Сіреджука,

село Болохів уперше згадується в 1543 р. [66, с. 46]. На жаль, і в цій публікації список джерел науковця не пов'язаний із текстом, тому дізнатися, з якого саме документа дослідник почерпнув цю дату, неможливо. Проте зрозуміло одне: історія села є значно давнішою від її першофіксації в джерелах.

Важливим епізодом минувшини Болохова є те, що в цьому селі в 1711–1756 рр. діяв монастир. Такий запис краєзнавець віднайшов в Записках чину СВВ (Львів, 1926, с. 79). Тимчасовим власником села від 31 березня 1787 р. був шляхтич Станіслав Враневський, якому Болохів було віддано у володіння під час монополізації державою приватних солеварень, бо тут була діюча солеварня (вікно). Церква Св. Архістратига Михаїла споруджена в цьому селі 1889 р., господарсько-споживча спілка «Надія» заснована 23 серпня 1924 р.

Статистика чисельності населення (офіційна), подана краєзнавцем, стосується ХХ сторіччя: 1900 р. – 655 осіб, 1921 р. – 678 осіб, 1931 р. – 821 особа, а в 1992 р. – 551 особа. Адміністративно-територіальні зміни дослідник фіксує з 11 вересня 1934 р., коли в процесі укрупнення Болохів опинився у складі Верхнянської управи й залишався там до січня 1940 р. [58; 59].

На закінчення розвідки про Болохів, автор подає власну версію походження назви села, згідно з якою вона утворилася від урочища Болохів, найменування якого, на його думку, утворилося від розповсюдженої в тій місцевості рослини *болох* [60].

Висвітлення минувшини села **Верхня** дослідник розпочинає із спростування неточності авторів «Історії міст і сіл Івано-Франківської області» (1971) стосовно першої письмової згадки про село, датованої 1506 р. (власник Рафал Сенявський). Насправді, це поселення вперше згадується 31 липня 1448 р. У 1772–1853 рр. село перебувало у складі Войниловської домінії Стрийського округу, а з 1854 р. належало до Жидачівського повіту [55].

Динаміку зростання населення М. Миронюк фіксує за офіційною статистикою. У 1880 р. у Верхній проживало 1078 осіб, у 1900 р. – 1473 особи, тобто, за 20 років чисельність зросла на 395 осіб. У 1921 р. тут проживало 1752 особи, а в 1931 р. 2246 осіб, що на 494 особи більше, ніж у 1921 р. Зазначені показники засвідчують різке зростання чисельності населення села, яке за 50 років збільшилося приблизно на 400–500 осіб.

На жаль, дослідник не робить подібного співставлення демографічних показників, що зменшує наукову вартість його публікації. Він лише констатує його чисельність, додаючи поділ за статтю та віросповіданням.

Село не мало статусу парафії. Верхня, Станькова й Кулінка належали до Зборівської парафії, а окремий храм Собору Св. Івана Хрестителя з'явився тут лише в 1863 році.

Торкаючись шкільництва, пошуковець повідомляє про 1-класну школу в цьому селі в 1853 р та 34 учні в ній у 1862 р. Зауважує про отримання 2-класною школою статусу народної в 1900 р. Такою вона залишалася до початку Великої війни. У 1914–1935 pp. у Верхній діяла вже 4-класна школа [55].

Побіжно згадуючи період німецької окупації 2 липня 1941 р. – 27 липня 1944 р., який фактично одинаковий для всіх сіл району, краезнавець фіксує створення колгоспу «Перемога» у 1950 р.

Із об'єктів топоніміки фіксує присілки Ангелівка, Діброва, Підлазки, Іванкова. Із них залишився тільки останній, решта під час розбудови хімічної індустрії були знесені [56].

Із відомих людей, вихідців із цього села, автор згадує доктора медичних наук, професора Михайла Шевчука та доктора технічних наук, професора Петра Мельника.

Завершується розвідка розглядом питання про походження назви села (з цього власне мала б починатися стаття. – I. T.). Згідно з авторською версією, слово «*Верхня*» назвою но-

возаснованого села не могло бути. Там неодмінно мало бути продовження, як от: Верхня Слобода, Верхня Діброва, або ж воно все-таки називалося *Верхнє*, бо саме таке звучання зафіксовано у першій письмовій згадці про це поселення. Схожою за аналогією є назва села Середнє [57].

Розвідку про село **Вістова** краєзнавець розпочинає зі спростування відомостей авторів «Історії міст і сіл» та краєзнавця Петра Сіреджука стосовно першої письмової згадки про це село. 1524 р., поданий П. Сіреджуком (Жовтень, 1984, с. 104), та 1785 р. зафіксований, авторами згаданої «Історії...» (с. 270) не відповідають дійсності. На 1992 р., згідно зі спостереженнями М. Миронюка, перша згадка про Вістову була зафіксована в джерелах за 1460 р. [72, с. 380]. При цьому в документі йдеться про Вістову як давно існуюче поселення. Там згадується власник села «Іван з Вістови». Для того, щоб власник міг залишити запис про своє походження, потрібно було, щоб він тривалий час проживав у цьому поселенні. Наступний запис у судових кни�ах за 9 березня 1475 р. фіксує нового вихідця «Гришка з Вістови» [73, с. 276; 50].

Сьогодні, згідно з уточненими відомостями, першовитоки цього села зафіксовані у джерелах за 1454 р. [66, с. 43].

Більш інформативним документом, долученим автором, є «Люстрація 1565 р.», у якій окреслено повинності селян, вказано кількість платоспроможних родин кметів – 20, які осіли на пів дворищах. На св. Мартина вони давали по 6 грош чиншу, по 1 вепру, 2 кури, 12 яєць, виробляли гонти для калуського двору. Із прізвищ ремісничого походження згадуються Гринь Бондар, Василь Кушнір, Іван Ковалевич та ін. Сільський отаман Конрад, зазначено в документі, дає лише поволовщину. Два підсадки Андрій і Матвій не дають нічого, але роблять, що їм накажуть. Okрім зазначених, селяни виконували чимало інших повинностей. До прикладу, кожний господар щорічно для будівництва

Галицького замку мав привезти по 2 дерева. Загальна сума ви-
датків з цілого села становила 185 зл. 6 грош. Дещо подібні були
повинності селян і в 1570 р. [50].

Із подій XVII ст. краєзнавець фіксує скаргу 1649 р. шлях-
тича Фелікса Ясінського до Галицького гродського суду на се-
лян Вістови, Грабівки, Завою, Підмихайлля, Ріп'янки, Старого
Угринова за участь у нападі на Бережницький замок восени 1648
року.

Стосовно демографічних характеристик кількісного скла-
ду населення автор дотримується усталеної схеми, згідно з якою
у 1880 р. у Вістовій проживало 766 осіб, у 1900 р. – 941 особа, в
1921 р. – 980 осіб, а в 1931 р. – 1115 осіб. У 20-х рр. ХХ ст. тут
функціонували цегельня Р. Смоленського й тартак Слівоцького.

29 серпня 1924 р. тут створено господарсько-споживчу
спілку «Поступ». З 11 вересня 1934 р. до січня 1940 р. Вістова
перебувала у складі об’єднаної Підмихайлівської управи (гміни).
Початкова школа в селі діяла ще перед 1832 р. У 1864 р. у школі
вчителював Григорій Заріцький, який навчав 32 учні. У 1900 р.
вона була реорганізована у 2-класну, а з 1928 р. стала 3-клас-
ною. Церква Різдва Христового збудована у 1889 р. Від 1902 р.
там зберігаються іконостас та образи пензля Корнила Устияно-
вича («Воздвиження Чесного Хреста», «Хрещення України» та
ін.). Від 1905 р. у селі діяла московіфільська читальня імені
М. Качковського з членством 46 осіб, а в 1910 р. – 98 осіб [51].

Коглгосп ім. Т. Шевченка у Вістовій заснований у
1950 р. Нова середня школа на 192 учнів споруджена у 1886 р.
Старий Народний дім – з 1942–1943 рр., в 1960-х рр. реконст-
руйовано. На 1992 р. у селі проживало 1280 мешканців. Серед
відомих людей – доктор фізико-математичних наук Іван Шаць-
кий, доктор технічних наук Василь Івасів та кандидат технічних
наук Іван Костів (директор інституту галургії (2006–2019 рр.).

Завершується розвідка авторським трактуванням походження назви Вістова від особового імені – *Вістъ* [1, арк 7; 53; 54].

Середньому Бабину (колишнє село Паднева) дослідник приділив чи не найбільше уваги з-посеред усіх сільських населених пунктів Калущини. Його розвідка про це поселення складається із семи частин.

Стаття має доволі протяжну назву «**Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній**». Вона починається з обґрунтування першої письмової згадки про с. Паднева. На підставі актових джерел автор установлює першу письмову згадку – 7 квітня 1438 р. У документі з цією датою повідомляється, що шляхтич Войцех Жолудь, галицький хорунжий з Дрищева, виграв справу в Бірлі, яка стосується його людини – князя Добраніча з Падневої, що втік до Митка з Кураша. Цей Митко під загрозою судової кари повинен повернути втікача в установленій судом термін.

Наступний документ від 5 травня 1438 р. засвідчує опір з боку князя Добраніча виконанню судового вироку, що проявився в недопущенні князем Добранічем судового виконавця (возного) до маєтку.

Привілеєм від 9 січня 1440 р. король Владислав Ягайло (1383–1434) надав у тимчасове володіння галицькому хорунжому Войцехові Жолудю село Паднева за 400 гривень позики королівській казні (*1 гривня – 48 гроши. – I. T.*) за умови несення ним військової служби (участь у поході і т. ін.), а 31 березня цей же володар записав власникові Падневи В. Жолудю ще 40 гривень [39].

Розглянуті дослідником актові джерела засвідчують його обізнаність не тільки з публікацією судових документів у збірці «Акти земські й гродські» [72; 73], але й археографічним виданням «Зібрання документів Малопольських» [75] істориків Станіслава та Ірени Курась, що в той час на рівні краєзнавства було

певним успіхом, оскільки не всі науковці послуговувалися цими джерелами, особливо останнім.

На думку дослідника, заміна первісної назви села Паднева на Бабина відбулася між 1440–1457 рр., бо в документі від 27 лютого 1457 р. вже згадується мешканець цього села «Бартош з Бабина» [72, с. 314]. Наступний запис у судовій книзі від 20 жовтня 1466 р. засвідчує акт передачі шляхетним Петром з Годова, галицьким хорунжим, спадкового по матері маєтку Бабин шляхтичу Мацейкові, Жолудю з Дрищева. Одночасно згаданий Жолудь передає свої маєтки в Підгірках, Боднарові й Тужилові на користь дітей галицького хорунжого Яна, Станіслава та Ядвіги [40].

Ще один документ, датований 1485 р., засвідчує отримання шляхетичем Миколаєм Жолудем за свою дружиною Барборою посагу 80 гривень [73, с. 280]. Усього в 1457–1497 р. село Бабина згадується в судових актах – 7 разів. У період між 1497–1787 рр. змінено називу Бабина на Бабин. Час його заснування дослідник відносить до середини XIV ст. [40].

З матеріалів другої половини XIX ст. М. Миронюк залучає відомості краєзнавця Антонія Шнайдера, зокрема його «Енциклопедії до краєзнавства Галіції» (1874), в якій згадується власник села Бартоломей Розвадовський та складова частина Бабина – Юліанівка або Кудлатівка, розташована біля Бурштинського тракту в долині Берлівського потоку, неподалік межі з селом Слобідка [74, с.107].

У 1717 р. Бабин належав панам Прилуським і Жураківським. У 1855 р. Жураківські продали свою частку Янові Голейовському, а 10 березня 1790 р. внук Яна з Голейова Юліан отримав частину Бабина й заснував поселення на межі з с. Слобідка, що дістало називу Юліанівка. Шляхтичі Розвадовські володіли рештою Бабина в 1856–1874 рр. [42].

Чисельність населення у Бабині автор фіксує ще 1795 р. Тоді в селі проживало 467 осіб, у тому числі 24 шляхтичі, 5 ремісників. У 1804 р. в цьому селі проживало 1136 осіб, а в 1855 р. – 1055 осіб. На початку ХХ ст. у 1900 р. населення Бабина налічувало 1319 мешканців. Тобто динаміка зростання чисельності населення була додатною [43].

Від'ємний показник, порівняно із попередніми роками, зафіксовано у 1921 р. – 782 особи, тенденція до зростання стала помітною лише в 1931 р. – 836 осіб. У селі діяв кооператив зі збуту с/г продукції «Воля». Від 1934 р. село належало до Войнилівської об'єднаної управи. У 1940–1962 рр. воно належало до Войнилівського району, а після утворення у 1962 р. Калуського району, до його адміністративно-територіального підпорядкування. Колгосп ім. Кірова тут створено в 1950 р. [45].

Розглядаючи тему шкільництва в Бабині, М. Миронюк датує появу школи в 1860 р., через 2 роки у початковій школі вчитель Костянтин Останович навчав 41 учня. У 1903 р. із 200 дітей шкільного віку заняття відвідувало лише 40 учнів. У 1930–1939 рр. 1-класна школа в Бабині вже була двомовною (польсько-українською). Народний дім з читальним залом «Просвіти» в селі споруджено в 1936 р. [43].

Завершується розвідка авторською інтерпретацією назви села. Відповідно, первісна назва Паднева утворилася від місця розташування села в долині (паді) серед узгір'я. Стосовно назви Бабина, то, за припущенням дослідника, на певному етапі він був спадком по бабці (бабизною) [47].

Минуле села **Степанівка** автор розмістив у шести публікаціях. Своє дослідження краєзнавець здійснював на підставі спогадів старожилів: Василя Пихнея (1923 р. н.), Михайла Пільянського (1920 р. н.), Миколи Шинкаря (1928 р. н.), Василя Башчука (1911 р. н.), котрі розповідали почуті ними від батьків перекази [46]. Згідно з цими розповідями, у 1919 р. держава надала

в користування панові Стефану Кірхмаєру великий земельний наділ (700 га). На цих землях й було закладено нове поселення Стефанівка. Першопоселенцями у новозаснованому селі були вихідці із Кропивника, Завадки, Верхньої, Боднарова та інших населених пунктів Калущини, мешканці Рожнятівщини, польські поселенці [21]. Більшість родин обробляла по 3–5 моргів землі (1 морг – 0,56 га), кошти на придбання нових наділів накопичували із заробітків (Канада, Аргентина, Бразилія, США, Франція), від годівлі худоби, від проданого ґрунту на місці попереднього проживання [22]. Далі автор, на основі спогадів, розкриває процес депортації 10 лютого 1940 р. мешканців Стефанівки в Кіровську область. Найбільш вразливими до холоду були старенькі люди, хворі й діти. Померлих взимку складали на горищі й чекали потепління [23; 44]. У 1944 р. Стефанівку спіткала каральна акція за спалення німецької автомашини й загибель кількох вояків. Згоріла 31 садиба, загинуло більше 20 людей. У післявоєнному 1949 р. тут було засновано колгосп ім. Ворошилова [24].

Окрему тематичну рубрику М. Миронюк присвятив діяльності підпілля ОУН та відділів УПА на Калущині в період німецької окупації. Вона має назву «**В подвійному зашморгу**» [54]. Окремі статті з цієї тематики нам вдалося відшукати. Одна із них «**Розгром бабинського підпілля**», написана на підставі спогадів учасників подій, розповідає про німецько-угорську каральну акцію 15 березня 1944 р. в Бабині-Зарічному. Під час її здійснення німці жорстоко розправилися з селянами, які були причетні до діяльності ОУН, розповсюджували антинімецькі листівки, складували зброю, заготовляли продукти харчування та одяг для відділів УПА [17].

У статті «**Кривава п'ятниця**», «**Свідки розповідають**» очевидець подій Григорій Луцький (1913 р. н.) інформував, що причиною нової каральної акції гітлерівців 24 березня 1944 р.

стало вбивство повстанцями із сотні «Юрка» (курінь «Різуна») двох німців-міняйлів й поранення в руку третього. Ці німецькі солдати прийшли в село, щоб поміняти цукор на яйця та інші продукти харчування. Під час перестрілки смертельного поранення зазнав й командир «Юрко» У відповідь карателі спалили село й церкву, розстріляли 30 його мешканців (у три заходи по 10 чоловік) [18; 19].

Григорій Атаманчук (1930 р. н.) додає суттєві уточнення до цієї події. Він стверджує, що сотенний «Юрко» взагалі не повинен був братися до розправи з німцями, адже повстанцям було сувро заборонено здійснювати напади на гітлерівців у населених пунктах. Убивство німецьких солдатів було спровоковане Катериною Яцурак (1913 р. н.), котрій чомусь дуже заважали прибулі німецькі вояки. Правдоподібно, вона була агентом НКВС (повіщена СБ в 1946 чи 1947 р.). Якщо вже так сталося, мовить сучасник події, то сотня УПА повинна була організувати відсіч карателям, тим більше що неподалік, у Довпотівському лісі, перебувала сотня «Бея» (*Казимира Яворського. – I. T.*), котра могла прибути на допомогу. Проте селяни були залишені вічна-віч з карателями, хоча повстанці застерігали їх перед можливою акцією з боку німців й радили залишити свої оселі [20].

Загалом, Михайлом Миронюком в період від 1989 до 1992 року було підготовлено й опубліковано **17** статей з історії Калуша та **39** з минулого сіл Калущини, а ще **6** тематичних публікацій періоду німецької окупації краю. Разом **62** історико-краєзнавчі розвідки, і то лише в калуській періодиці. Звісно, що не всі його публікації, дотичні до Калущини, віднайдені.

Розглянуті матеріали засвідчують обізнаність автора з певною групою історичних документів, здебільшого опублікованих, а також із низкою однотипних історико-статистичних джерел, довідковими виданнями, матеріалами періодики тощо. Однак у публікаціях, присвячених Калущині, лише в окремих ви-

падках помітно залучення рукописних неопублікованих документів. Це при тому, що дослідник ретельно робить посторінкові покликання на джерела, що є вельми похвально, незважаючи на відсутність фахової спеціальності.

В окремих публікаціях помітна певна непослідовність, навіть сумбурність викладу історичних фактів. Інколи краєзнавець завершує статтю трактуванням походження назви населеного пункту, з чого вона мала б розпочинатися. Значні хронологічні розриви обумовлені нестачею джерел. Часом він полемізує з вченими-істориками, краєзнавцями. Інколи його спостереження є вельми слушними. Проте в побудові статей спостерігаються певні методологічні прогалини. Вони надто переобтяжені статистичним матеріалом, трапляється дублювання окремих сюжетів. Однак в цілому тексти його публікацій аргументовано висвітлюють минуле населених пунктів Калущини, є цікавими матеріалами для подальшого, більш глибокого, вивчення їхньої історії. Зрештою, саме його краєзнавчі розвідки стали першими провісниками справжніх історико-краєзнавчих досліджень краю й започаткували такий напрям як калущинознавство.

Джерела та література

1. Приватний архів автора. П. 5: Науковці Калущини. – Арк. 7.
2. Андрійчук Л. І. Юлія Ганущак («Галичанка») у боротьбі за свободу України / Людмила Андрійчук // Краєзнавець Прикарпаття; регіональний науково-методичний альманах. – 2020. – № 35 (січень-червень). – С. 27–32.
3. Арсенич П. І., Гаврилів Б. М., Угорчак Ю. М. Краєзнавці Прикарпаття. Довідник / Петро Арсенич та ін. Івано-Франківськ: Плай. – 114 с.
4. Грабовецький В. В. Історія Калуша. З найдавніших часів до початку ХХ ст. – Дрогобич: Відродження, 1997. – 224 с.
5. Дрогомирецький П. П. Ще раз про назву «Калуш». До 560-річчя літописної згадки / Петро Дрогомирецький // Дзвони Підгір'я. – 1997, 12 бер. – № 27. – С. 3.

6. Калуш – місто хіміків. Документи і матеріали / відп. ред. М. П. Хвостін. – Ужгород: Карпати, 1970. – 176 с.
7. Коломиець М. І. Історія Калуша і Калущини у датах, цифрах і цікавих фактах. – Брошнів: друкарня приватної фірми «Таля», 1996. – 265 с.
8. Костишин А. В. Історія церкви Святого Архистратига Михаїла в Калуші / Андрій Костишин. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 124 с.
9. Лесів С. В., Ганцюк П. Т. Курінь УПА «Промінь»: історія формування та бойовий шлях / Степан Лесів, Петро Ганцюк. Калуш–Івано-Франківськ: Історичний клуб «Магура», 2016. – 288 с.
10. Малярчук О. М. Із глибин віків. Від чого все-таки походить назва міста Калуш / Олег Малярчук // Світич. Часопис Калущини. Культурно-просвітницьке краєзнавче неперіодичне видання. – Калуш–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. – Ч. 1. – С. 10–12.
11. Мельник Д. Г. Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента / Дарія Мельник. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2004. – 176 с.
12. Миронюк М. В. Історія села Королівка (Коломийщина) з найдавніших часів до сьогодення / Михайло Миронюк. – Коломия, 2000. – 128 с.
13. Миронюк М. В. «Кривавий полудень»: [присвяч. 60-річчу розстрілу німцями сотні жителів с. Білі Осливи] / Михайло Миронюк. – Коломия: Коломийська районна друкарня, 2003. – 84 с.
14. Миронюк М. В. Ваш населений пункт. Що за назвою? / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1989, 10 січ. – № 10. – С. 3.
15. Миронюк М. В. Калуш. Що за назвою? / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1989, 25 лют. – № 32. – С. 2.
16. Миронюк М. В. Калуш. Що за назвою? / Михайло Миронюк // Зоря Прикарпаття. – 1989, 28 лют. – № 33. – С. 2–3.
17. Миронюк М. В. В подвійному зашморгу. Ч. 1. Підступ. 3. Розгром бабинського підпілля / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 14 квіт. – № 47. – С. 3.
18. Миронюк М. В. В подвійному зашморгу. Ч. 2. Кривава п'ятниця. 1. Село роковане на смерть / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 23 квіт. – № 50. – С. 3.
19. Миронюк М. В. В подвійному зашморгу. Ч. 2. Кривава п'ятниця. 2. Свідки розповідають / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 28 квіт. – № 52. – С. 3.

20. Миронюк М. В. В подвійному зашморгу. Ч. 2. Кривава п'ятниця. З. Вернися пам'яти, до нас! / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 2 трав. – № 53. – С. 2.
21. Миронюк М. В. Село Стефанівка. Рядки історії. Як місцина заселялася / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 12 трав. – № 57. – С. 3.
22. Миронюк М. В. Село Стефанівка. Рядки історії. Хто були перші поселенці / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 14 трав. – № 58. – С. 3.
23. Миронюк М. В. Село Стефанівка. Рядки історії. Хресна путь після «визволення» / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 19 трав. – № 60. – С. 2.
24. Миронюк М. В. Село Стефанівка. Рядки історії. Перебувши все – живи, Стефанівко / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 30 трав. – № 65. – С. 2.
25. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Скільки літ Калушу? / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 4 черв. – № 67. – С. 2.
26. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Як газдували давні калушани / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 6 черв. – № 68. – С. 2.
27. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Країни у визвольній боротьбі / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 13 черв. – № 71. – С. 2.
28. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Розташування міста і промисли / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 18 черв. – № 73. – С. 3.
29. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Сторінки історії Калущини / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 27 черв. – № 77. – С. 2.
30. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Минувши на в дзеркалі економіки / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 30 черв. – № 78. – С. 2.
31. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Калуш – центр повіту / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 2 лип. – № 79. – С. 3.
32. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. На шляху розвою Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 4 лип. – № 80. – С. 2.

33. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Громадське життя, культура, освіта / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 7 лип. – № 81. – С. 3.
34. Миронюк М. В. Сіль – візитна картка міста / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 9 лип. – № 82. – С. 3.
35. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Калуський повіт / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 28 лип. – № 90. – С. 3.
36. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Червоне «визволення» та фашистська окупація / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 4 серп. – № 93. – С. 3.
37. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Більшовицький «рай» та його «апостоли» / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 6 серп. – № 94. – С. 3.
38. Миронюк М. В. Калуш: від поселення до міста. Калуш іде в майбутнє / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 11 серп. – № 96. – С. 3.
39. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 13 серп. – № 97. – С. 2.
40. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 18 серп. – № 99. – С. 2.
41. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 20 серп. – № 100. – С. 2.
42. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 25 серп. – № 102. – С. 2.
43. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 27 серп. – № 103. – С. 3.
44. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Село Стефанівка. Рядки історії. Кого совіти «розкуркулювали»? / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 21 трав. – № 61. – С. 3.
45. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 1 вер. – № 105. – С. 2.

46. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Село Стефанівка. За що ті муки чесним людям?.. / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 28 трав. – № 63. – С. 3.
47. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Паднева–Бабина–Бабин–Бабин–Середній / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 8 вер. – № 108. – С. 2.
48. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Бабин–Зарічний / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 10 вер. – № 109. – С. 3.
49. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Бабин–Зарічний / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 19 вер. – № 113. – С. 2.
50. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Вістова / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 8 жовт. – № 121. – С. 3.
51. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Вістова / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 13 жовт. – № 123. – С. 3.
52. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Вістова / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 15 жовт. – № 124. – С. 3.
53. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Вістова / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 20 жовт. – № 126. – С. 3.
54. Миронюк М. В. В подвійному зашморгу. Підступ. 1. Хто був зрадником? / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 2 квіт. – № 41. – С. 3; В подвійному зашморгу. 3. Підступ. «Чорні діяння леґіонерів» / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 9 квіт. – № 44. – С. 2.
55. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Верхня / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 22 жовт. – № 127. – С. 3.
56. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Верхня / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 27 жовт. – № 129. – С. 3.
57. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Верхня / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 29 жовт. – № 130. – С. 3.
58. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Болохів / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 14 лист. – № 137. – С. 3.

59. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Болохів / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я. – 1992, 17 лист. – № 138. – С. 2.
60. Миронюк М. В. Калущина в документах і фактах. Болохів / Михайло Миронюк // Дзвони Підгір'я – 1992, 19 лист. – № 139. – С. 3.
61. Ониськів О. Г. Діяльність калуського міського суду в роки німецької окупації 1942 – 1944 рр. / Олег Ониськів // Калуські історичні студії. Т. 5. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – С. 78–88.
62. Процак Р. М. Назви населених пунктів / Роман Процак. – Івано-Франківськ, 2001. – 140 с.
63. Сіреджук П. С. Як і коли заселялося Прикарпаття / Петро Сіреджук // Жовтень, 1984. – № 2. – С. 102–108.
64. Сіреджук П. С. Джерела до вивчення історії виникнення міст Галицької землі XV–XVIII ст. / Петро Середжук // Архів України, 1986. – № 1. – С. 58–66.
65. Сіреджук П. С. До генези міст Галицької землі XIV–XVIII століть / Петро Сіреджук // Книга міст Галичини: Вісник Державного університету «Львівська політехніка». – № 379 : Архітектура. – Львів, 1999. – С. 60–66.
66. Сіреджук П. С. Першовитоки Прикарпаття / Петро Сіреджук // Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гаврилів. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2001. – С. 41–54.
67. Тебешевська О. С. Піснею доля мережена. Книга 1. Сторінки історії Голиня / Оксана Тебешевська. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2017. – 374 с.
68. Тимів І. М. Калуш: історія в документах. Збірник документів і матеріалів / упор. та відп. наук. ред.: Іван Тимів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – 144 с.
69. Тимків Б. В. Жіночий квіт Калущини 100 відомих краянок: біогр. довід. / упор. Богдан Тимків. – Калуш: Карпатський акцент, 2013. – 318 с.
70. Фіцак В. В. Реєстр поховань вояків Великої війни у Калуші (1914–1918) / упор. Олег Відливаний. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – 140 с.
71. Цюп'як Р. О. Войнилів : сторінки минулого. – Калуш: Калуська друкарня, 2008. – 168 с.
72. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – T. 12: Najdaw-

niejsze zapiski sądów halickich 1435–1475 / Wyd. O. Pietruski, X. Liske. – Lwów, 1887. – 551 s.

73. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – T. 19: Najdawniejsze zapiski sądu ziemskiego przeworskiego 1458–1506. – Lwów, 1906. – 887 s.

74. Sznajder A. Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji pod względem historycznym, statystycznym, topograficznym, orograficznym, geognostycznym, etnograficznym, handlowym, przemysłowym, sfragistycznym etc. etc. zebrał i wydał pod opieką zebranego ku temu celowi z grona obywateli krajowych Komitetu. – Lwów, 1871. – T. 1. – 434 s.

75. Zbiór dokumentów małopolskich. – Cz. 6: Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1386–1417 / wydali Irena Sułkowska-Kuraś i Stanisław Kuraś. – Wrocławia; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974. – 495 s.

*Ivan Tymiv
Kalush*

History of the Kalush District in local lore researches of Mykhailo Myronyuk

Abstract. *The article highlights the life and career of the little-known local historian Mykhailo Myronyuk from Kolomyia, the author of numerous publications on the history of Kalush and the Kalush district. An overview of his local lore is presented. In his historical and local lore researches the researcher followed the scheme of search and attraction of historical sources, defended his own position on the origin of the names of settlements, based on sources found and clarified the years of the first written mention of Kalush settlements, provided interesting information about churches and schools in villages, recorded demographic indicators of population growth, indicated the time of founding of Ukrainian societies and organizations, revealed the process of collectivization of the disrtictand the changes that took place in the first years of Ukraine's independence.*

Key words: Mykhailo Myronyuk, documents, first mention, Kalush, Kalushdistrict, local lore publications, church, population, schooling, collective farms, researcher.

Олег Малярчук
м. Івано-Франківськ

**Краєзнавчий доробок
Дарії Ониськів – гідний
взірець для наслідування**

До 55-річчя від дня народження

Анотація. У статті, присвяченій вітанню 55-ліття від дня уродин калуської журналістки, краєзнавиці Дарії Ониськів, висвітлено основні етапи її життєвого шляху, узагальнено творчі набутки. Автор статті акцентує увагу на громадській діяльності ювілярки, наголошує на її участі в науково-практичних конференціях, форумах, презентаціях.

Ключові слова: Дарія Ониськів, журналістка, краєзнавиця, газетна стаття, телепередача, краєзнавче дослідження, монографія, Національна спілка краєзнавців України, «Просвіта», «Союз українок», «Дзвони Підгір’я», Калуш, Петранка.

Народилася пані Дарія 14 лютого 1967 р. у мальовничому селі Петранка на Рожнятівщині (Івано-Франківська область) в сім'ї Григорія Мельника і Ганни (з роду Паньків). Після закінчення в 1984 р. Петранківської середньої школи навчалася на філологічному факультеті Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. Василя Стефаника (1984–1989 рр.). Після здобуття вищої освіти вчителювала в Горбачівській восьмирічній школі на Львівщині. Згодом працювала в Калуському СУ-37. У 2002–2018 рр. – журналістка редакції газети «Дзвони Підгір’я» (м. Калуш).

Наше знайомство з пані Даркою та її дочкою Марторою відбулося завдяки краєзнавству. На той час я працював на посаді

доцента в Івано-Франківському інституті менеджменту Тернопільського національного економічного університету і проживав у Калуші. Вчителька історії калуської гімназії Ольга Дороніна звернулася з проханням бути рецензентом учнівської наукової роботи МАН (Малої академії наук) Марти Ониськів. Тема роботи «Відсвіт національно-визвольних змагань 40–50-х років ХХ століття у Помаранчевій революції». Запис у моєму щоденнику свідчить, що ця подія відбулася 3 лютого 2007 р. у м. Калуш на вул. Українська, 2-А, квартира 36: «Пані Дарка людина щира, любить свій край. Корінням проросла в історію бойківського села Петранка».

У своєму творчому доробку Дарія Ониськів (Мельник) має низку краєзнавчих видань, десятки статей на різну тематику. Вона співпорядниця церковного календаря «Петранці – 410 років» (2012). У книзі «Пісні бойківського села Петранка» (2013) Марта Ониськів, Ганна Книш і Дарія Мельник систематизували надбання народної творчості (новорічно-різдвяна й весільна обрядовість, звичаї та обряди, що стосуються народження й виховання дитини, пісні про кохання) бойківського села Петранка. Автори вперше зробили спробу зібрати пісні цього прикарпатського села й дослідили деякі його обряди як етнокультурне явище.

У виданні «Церква в Петранці: історія і сучасність» (2017) Дарія Мельник досліджує історію церкви в рідному селі Петранка. Монографія опирається на численні джерела й наукові праці. Окремий розділ присвячено священникам, які несли чи несуть свій душпастирський послух у селі. Зібрана інформація доповнюється великою кількістю ілюстрацій.

Одним із напрямів у дослідницькій роботі пані Дарії є генеалогічні пошуки. У книзі «Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента» (2019) досліджується життя і діяльність видатного галицького інтелігента, просвітянина, народного

вчителя, Українського Січового Стрільця, старшини Української Галицької Армії. Монографія в основному опирається на щоденники Ярослава Дякона, документи з його родинного архіву, свідчення нащадків, спогади його учнів і знайомих, а також – на джерела й наукові праці.

Із лютого 2020 р. Дарія Ониськів – кореспондентка, ведуча телерадіооб'єднання «Незалежність» (м. Калуш). Одночасно її статті публікують у газетах «Нова Зоря», «Вікна», «Вісті Калуши», «Новини Підгір'я», журналі «Літопис Бойківщини», регіональному науково-методичному альманасі «Краєзнавець Прикарпаття», збірнику наукових статей «Калуські історичні студії».

У науково-популярній журналістиці пані Дарія виробила свій конструктивний напрямок. Це – наповнення реальним змістом понять «національна ідея», «історична пам'ять», «подолання стереотипів», «просування України у світі». Як фахівець у широкому розумінні краєзнавства генерує нові ідеї й популяризує історичні джерела для учнів і студентів, інтелігенції та усіх небайдужих до нашої духовної спадщини.

Громадська діяльність – невід'ємна складова у житті Дарії Ониськів як щодо рідної Петранки, так і міста Калуша. То ж цілком закономірно, що є членом комісій: із присудження премії Костянтини Малицької (14.09.2006 р. – 27.06.2019 р.); з питань підтримки книговидання місцевих авторів Калуської міської територіальної громади та з присудження премії ім. Івана Рубчака – з часу їхнього заснування. З її ініціативи 2018–2019 навчальний рік у Петранківській ЗОШ I–III ст. був проголошений Роком Ярослава Дякона; 20 січня 2019 р. у цьому навчальному закладі відбулися урочистості з нагоди відзначення 120-річчя колишнього управителя народної школи в Петранці долішній і на приміщені школи відкрили меморіальну дошку Ярославу Дякону (автор – калуський скульптор, член Національної спілки

художників України Ігор Семак). Пані Дарія була і серед ініціаторів встановлення на фасаді місцевої резиденції в Петранці пропам'ятної дошки уродженцю села отаману УГА д-ру Ярославу Воєвідці (2020 р.). Вона також зініціювала встановлення пам'ятного знака на місці вбивства навесні 1946 р. стрибками уродженця с. Петранка, члена юнацтва ОУН Миколи Короля (псевдо Запорожець, 26.09.1925 – весна 1946 р.) – рідного брата її бабусі по батьковій лінії, Ганни Мельник (з роду Король). 14.10.2021 р. в урочищі Ями пам'ятний хрест освятив місцевий священник о. Володимир Лесюк. Пам'ятний знак Миколі Королю родина встановила у 75-ту річницю його трагічної загибелі.

У 2020 р., якраз у 125-ту річницю заснування читальні «Просвіти» в Петранці, Дарія Ониськів офіційно приєдналася до просвітянської родини. Поштовхом стало те, що, досліджуючи разом із донькою Мартою діяльність читалень «Просвіти» в рідному селі на початку ХХ ст., дізналася, що її дід Василь Мельник у середині 30-х років був секретарем (1934 р.) і заступником голови читальні (1935 р.) в Петранці долішній. А прадід Степан Король – один з ініціаторів відновлення діяльності читальні в Петранці долішній в 1928 р. Пізніше його прізвище віднайшла серед членів провірної комісії.

Свої зусилля Дарія Ониськів присвячує роботі з учнівською молоддю рідного села Петранка. Пошуково-дослідницька робота 10-класниці Петранківської ЗОШ I-III ст. (нині – студентки Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника) Вікторії Срібняк «Ярослав Дякон крізь призму поглядів сучасників» перемогла у Міжнародному конкурсі учнівської та студентської молоді «Мій рідний край – 2020» (організатор ВГО «Союз українок»): «Перлина конкурсу» у номінації «Видатні постаті – гордість України» (наукова керівниця Дарія Ониськів). Пошуково-дослідницька робота Вікторії «Відзначення року Ярослава Дякона в Петранці» отримала ди-

плом III ступеня в літературно-краєзнавчому конкурсі ім. Мирона Утриска 2019 р. (організатори Міжнародна ГО «Світовий конгрес бойків», народний музей «Бойківщина» м. Турка).

У 2021 р. Дарія Ониськів працювала з ученицею 7-го класу Петранківського ліцею Андріаною Федишин над темою, яка стосується діяльності читалень «Просвіти» в Петранці. Пошуково-дослідницька робота Андріани «Діяльність читалень «Просвіти» в с. Петранка Калуського повіту (кінець XIX – початок 40-х рр. ХХ ст.)» (наукова керівниця Дарія Ониськів) перемогла у Міжнародному конкурсі учнівської та студентської молоді «Мій рідний край – 2021» і визнана «Перлиною конкурсу» у номінації «Краєзнавче дослідження». Дарія Григорівна – рецензентка науково-дослідницької роботи «Періодичні видання «Союзу українок»: історіографія, тематика та проблематика», представленої на Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт МАН України (відділення: філософія та суспільствознавство, секція: журналістика) одинадцятикласницею Калуської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 7 Анастасією Лазоришин у 2019–2020 навчальному році (наукова керівниця Галина Глущак).

То ж цілком закономірно, що у 2018 р. за рекомендацією Олега Малярчука та Івана Тиміва, Дарія Ониськів вступила до Національної спілки краєзнавців України. Входить до просвітянського осередку «Краєзнавець», що діє на базі Краєзнавчого музею Калущини.

Пані Дарія – учасниця численних культурно-освітніх заходів: обласні науково-практичні конференції «Учні Калуської торгівельної школи в контексті національно-визвольних змагань ХХ ст.» (Калуш, 04.11.2018) та «Просвіта» Галичини: історія і сучасність» (Калуш, 16.12.2018); презентація авторської книги «Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента» (Петранківська ЗОШ І-ІІІ ст., 20.01.2019); година краєзнавства і народо-

знавства «Бойківське село Петранка у дослідженнях родини Мельник-Ониськів» (Рожнятів, 09.04.2019); Всеукраїнська науково-практична конференція «Родини в суспільному і національно-культурному просторі України і світу: історія і сучасність» (Тишківці, Городенківського р-ну, 29.06.2019); II Міжнародний науковий форум «Українська жінка у національному і глобальному просторі: історія, сучасність, майбутнє» (Дрогобич, 06.11.2020 р.); регіональна науково-практична конференція «Терени Східної Бойківщини. Хто такі бойки?» (м. Долина, 27. 08. 2021) та ін.

Яскравою палітрою в біографії Дарії Ониськів є різноманітні нагороди: спільна грамота Івано-Франківської ОДА та Івано-Франківської облради завідувачці відділу з питань культури і туризму Калуської міської газети «Дзвони Підгір’я» (2010); подяка міського голови і годинник для відзнаки з символікою Калуша завідувачці відділу освіти і культури КЗ «Редакція газети «Дзвони Підгір’я» (2011); грамота Калуського деканату УГКЦ волонтерці-прес-секретарці храму Св. Архистратига Божого Михаїла м. Калуш (2018); грамота відділу культури Рожнятівської РДА з нагоди 150-річчя ВУТ «Просвіта» (2019); диплом I ступеня ХХІІІ літературно-краєзнавчого конкурсу імені Мирона Уtrysка – за книги «Церква в Петранці: історія і сучасність» (2017) і «Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента» (2019) та ін.

Своєрідним підсумком до 55-ліття з дня уродин і 20-річчя журналістської діяльності пані Дарії став упорядкований Мартою Ониськів і автором цієї статті біографічно-бібліографічний довідник «Ониськів Дарія – журналістка і краєзнавиця» (2022). А також – літературно-краєзнавче видання Дарії Ониськів «Сильянка щодення моого...» (2022). То ж завдяки зусиллям пані Дарії на нашій краєзнавчій ниві Калущини щедро вродило.

Джерела та література

1. Бойківщина в Україні і світі: хроніка / Петранка на Рожнятівщині, 20 січня 2019 р. [про презентацію книги Мельник Д. «Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента»] // Літопис Бойківщини. – 2019. – Ч. 1. – С. 105–106.
2. Гладиш Р. В. Учора й завтра «Соляного міста». Олег Малярчук: У всі часи на Калушині жили і творили талановиті особистості й незламні борці / Роман Гладиш // Галичина. – 2021, 21–27 трав. – № 21. – С. 14–15.
3. Годованець З. С. Пропам'ятна дошка Ярослава Воєвідки. Вдячні земляки – жителі Петранки – встановили її на приміщені резиденції / Зеновія Годованець // Новини Підгір'я. – 2020, 20 лист. – № 49. – С. 1, 2.
4. Годованець З. С. Через століття. Громада села Петранки на Рожнятівщині увічнила пам'ять про отамана УГА Ярослава Воєвідку / Зеновія Годованець // Галичина. – 2020, 20–26 лист. – № 44. – С. 20.
5. Голод Я. І. У Петранці увіковічнили Ярослава Дякона / Ярослава Голод // Новини Підгір'я. – 2019, 8 лют. – № 6. – С. 3.
6. Голод Я. І. Серед переможців бойківського конкурсу – дослідження про Петранку / Ярослава Голод // Новини Підгір'я. – 2019, 5 вер. – № 38. – С. 5.
7. Голод Я. І. У Вікторії Срібняк з Петранки – «Перлина» конкурсу «Мій рідний край» / Ярослава Голод // Новини Підгір'я. – 2021, 26 лют. – № 8. – С. 3.
8. Дослідження про Петранку – у віснику «З вершин і низин» // Новини Підгір'я. – 2020, 26 черв. – № 26. – С. 2.
9. Клим В. І. У Петранці освятили пам'ятний знак Королю Миколі. Місцеві жителі вшанували героїчно загиблого односельця / Віра Клим // Новини Підгір'я. – 2021, 29 жовт. – № 43. – С. 3.
10. Королько А. З. Творча історико-краєзнавча лабораторія з калушевивства / Андрій Королько // Калуські історичні студії. Т. 5. Збірник наукових статей / упор. та відп. наук. ред. І. М. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – С. 5–11.
11. Косило І. В. Відзначення краєзнавців / Ірина Косило // Краєзнавець Прикарпаття. – 2019, лип.-груд. – № 34. – С. 3.
12. Малярчук О. М. Піsnі Петранки зібрани в одне ціле / Олег Малярчук // Новини Підгір'я. – 2013, 12 лип. – № 29. – С. 4.
13. Малярчук О. М. Духовенство мало одну думку й долю зі своїм народом / Олег Малярчук // Вст. ст. до кн. Мельник Д. «Церква

в Петранці: історія і сучасність». – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2017. – С. 6–8.

14. Малярчук О. М. На ниві вагомих національних справ / Олег Малярчук // Вст. ст. до книги Мельник Д. «Ярослав Дякон: тернова доля галицького інтелігента». – Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 6–7.

15. Малярчук О. М. Калушезнавство в історії бойківського краю / Олег Малярчук // Калуські історичні студії. – Т. 4. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2020. – С. 5–11.

16. Малярчук О. М. Науково-популярна журналістика Дарії Ониськів / Олег Малярчук // Стаття до біографічно-бібліографічного довідника «Ониськів Дарія – журналістка і краєзнавиця» / упор. Марта Ониськів, Олег Малярчук. Івано-Франківськ : Фоліант, 2022, – С. 235–239.

17. Марія Селянська. Село – як пісня. Бойківська Петранка відзначила 410-річчя з часу заснування // Галичина. – 2013, 6 серп. – № 116. – С. 7.

18. На форумі українських родин звучала і Рожнятівщина // Новини Підгір'я. – 2019, 12 лип. – № 29–30. – С. 2.

19. Ониськів Дарія – журналістка і краєзнавиця. Біографічно-бібліографічний довідник (до 55-ліття з дня уродин і 20-річчя журналістської діяльності) / упор. Марта Ониськів, Олег Малярчук. Івано-Франківськ : Фоліант, 2022. – 252 с.

20. Ониськів М. І. Повернення через 138 років. У Петранці вшанували отамана УГА Ярослава Воєвідку / Марта Ониськів // Нова Зоря. – 2020, 26 лист. – Ч. 46. – С. 3.

21. Рожнятівщина в іменах: [довідкове видання] / Рожнятівська центральна районна бібліотека / уклад. Г. М. Фреїшин; відп. за вип. Г. М. Курташ. – Вид. 4-е, доп. – Біла Церква: Час Змін Інформ, 2021. – С. 131–132.

22. Срібняк В. В. Відзначення Року Ярослава Дякона в Петранці (реферативна робота) / Вікторія Срібняк // З вершин і низин: вісник конкурсу ім. Мирона Уtrysка / Міжнародна ГО «Світовий конгрес бойків; організаційний комітет ХХІІІ бойківського літературно-краєзнавчого конкурсу ім. Мирона Уtrysка; Народний музей «Бойківщина» м. Турка. Івано-Франківськ: Фоліант, 2019. – С. 57–65.

23. Станко О. М. Село Петранка у дослідженнях Дарії Мельник-Ониськів та її родини / Оксана Станко // Новини Підгір'я. – 2019, 10 трав. – № 29–30. – С. 3.

24. 150-річчю створення товариства «Просвіта» – наукове підгрунтя // Дзвони Підгір'я. – 2018, 21 груд. – № 51. – С. 4.
25. Тебешевська О. С. Колорит бойківського краю у правдивих історіях Дарії Ониськів / Оксана Тебешевська // Вступ. ст. до книги Ониськів Д. «Силянка щодення мого...». – Івано-Франківськ : Фоліант, 2022. – С. 6–7.
26. Тимів І. М. Вартісне краєзнавче видання / Іван Тимів // Нова Зоря. – 2018, 26 лип. – Ч. 27. – С. 6.
27. Тимів І. М. Збірник наукових студій про радянський та німецький терор на Калушчині у 1941–1945 рр. / Іван Тимів // Калуські історичні студії. – Т. 2. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2018. – С. 15–18.
28. Тимів І. М. Збірник наукових праць з історії просвітнянського руху на Калушчині / Іван Тимів // Калуські історичні студії. – Т. 3. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2019. – С. 5–34.
29. Тимів І. М. Поступ на ниві краєзнавства Калушини / Іван Тимів // Вісті Калушини. – 2019, 22 бер. – № 12. – С. 7.
30. Тимів І. М. Презентація нового видання «Калуських історичних студій» / Іван Тимів // Вісті Калушини. – 2020, 18 груд. – № 43. – С. 2.
31. Тимів І. М. Калуська періодика: погляд крізь століття / Іван Тимів // Рідна земля. – 2021, 5 лют. – Ч. 6. – С. 14–15.
32. Тимів І. М. Вийшов у світ новий збірник наукових статей з калушознавства / Іван Тимів // Вісті Калушини. – 2021, 4 черв. – № 21. – С. 3.
33. Федишин А. М. Діяльність читалень «Просвіти» в с. Петранка Калуського повіту (кінець XIX–початок 40-х рр. ХХ ст.) / Андриана Федишин // Мій рідний край: збірник конкурсних робіт / упор. О. Приставська. – Львів : Вид-во «Галич-Прес», 2021. – С. 74–92.
34. «Церква в Петранці: історія і сучасність» – більше, ніж краєзнавче дослідження // Дзвони Підгір'я. – 2018, 20 лип. – № 29. – С. 6
35. Kordonskyy R. Book reviews. Studia Warmińskie. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Poland, 2014.– № 51. S. 362–364. Review of the book: Марта Ониськів, Ганна Книш, Дарія Мельник, Пісні бойківського села Петранка, Львів: Камула, 2013, 192 с. + 32 с. вклейки (Marta Onyskiw, Hanna Knysz, Daria Mielnik, Pieśnie Bojków, wsi Petranka, Wydawnictwo Kamula, Lwów 2013, ss. 192 + ss. 32 wklejki).

Oleh Malyarchuk
Ivano-Frankivsk City

Local lore by Dariia Onyskiv like a worthy role model

Abstract. *The article is dedicated to the 55th anniversary of the Kalush journalist, local historian Dariia Onyskiv and highlights the main stages of her life, summarizes her creative achievements. The author of the article focuses on the public activities of the jubilee, emphasizes her participation in scientific and practical conferences, forums, presentations.*

Key words: Dariia Onyskiv, journalist, local historian, newspaper article, TV show, local history research, monograph, National Union of Local Historians of Ukraine, Prosvita, Union of Ukrainian Women, Dzvony Pidhiria, Kalush, Petranka.

УДК 373 (477.86) (092)

Галина Машталер

м. Калуш

Філологічний Еверест

Віталія Півторака

**До 25-річчя педагогічної
діяльності**

Анотація. У статті зроблено спробу розкрити домінанти експертного й творчого шляху Віталія Півторака; проаналізувати його здобутки в царині педагогіки, філології, культурології, громадської діяльності; висвітлити феномен творчого зростання особистості, охарактеризувати доробок педагога; окреслити вклад у культурну спадщину міста для майбутніх поколінь.

Ключові слова: Віталій Півторак, Учитель року, педагог, філологія, МАН, Калуш, аудит.

Віталій Романович Півторак – Богом обдарована людина, котра досконало володіє Словом, чудовий педагог, філолог, організатор молоді, літератор і краєзнавець.

Мала Батьківщина Віталія – місто Снятин на Покутті. Там 15 січня 1970 р. він з'явився на світ. Зростав у робітничій сім'ї Романа й Марії Півтораків.

Навчався у Снятинській середній школі ім. Василя Степанника (1977–1985). Після закінчення восьмого класу в 1985 р. вступив на хореографічне відділення Калуського культурно-освітнього училища, але за станом здоров'я навчання розпочав лише через рік. Прихильність до хореографії у нього зародилася ще з дитячих літ під впливом виховательки дитячого садочка Христини Коваль. Стійке бажання стати професійним хореографом сформувалося у сьомуому класі завдяки Мирославі Ляшке-

вич – керівничці танцювального гуртка, що діяв при міському будинку школяра. Водночас природні здібності декламатора і читця нестремно вабили юнака до літературного слова [10, арк. 1].

Наставниками на життєвій ниві були Люба Телька-Липовська, Оксана Судак, Мирослава Гордієнко та інші викладачі. Улітку 1989 р. отримав диплом з відзнакою. Працю за фахом вдалося знайти у 1990 р., коли отримав посаду керівника танцювального гуртка в Івано-Франківській ЗОШ I-ІІІ ступенів № 19, де працював до вересня 1992 р.

Особливим у житті Віталія був 1991 р. Він став студентом української філології Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича. Світочами тодішнього освітнього й творчого життя були викладачі Надія Бабич та Володимир Возняк. А ще у цьому році він вступив на рушник щастя із своєю супутницею життя Оксаною Боєчко (Півторак) із смт Войнилів [10, арк. 2 зв.].

Оксана – випускниця бібліотечно-бібліографічного факультету Харківського інституту культури, завідувачка бібліотекою Войнилівського ліцею, незамінна порадниця і натхненниця у творчій праці педагога.

У сім'ї Віталія та Оксани Півтораків виростили й здобули вищу освіту син Олексій (1992 р. н.), політолог, журналіст, аналітик Центру Спільніх Дій, і донька Дарія (1995 р. н.), магістерка-культурологиня, методистка, провідна спеціалістка Навчально-методичного центру культури і туризму Прикарпаття [10, арк. 2 зв.].

З 1 вересня 2002 р. Віталій Романович вчитель-словесник Калуської гімназії (сьогодні ліцей ім. Дмитра Бахматюка), вихователь патріотичних почуттів української молоді.

У кожного народу мрія своя. Але всі шляхи ведуть на Еверест духу. І завжди є ті, хто готові вгору йти, добувати во-

гонь серед темряви, дертись крізь буреломи, щоб покласти свій прапор на вершині, тій, що під сонцем... Серед таких сміливців – горда постать В. Р. Півторака, бо його педагогічна праця – то приклад вічного двигуна.

Мета статті полягає у спробі висвітлити всебічно творчий доробок Віталія Півторака, його внесок у культурну спадщину краю. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати чинники формування світогляду В. Півторака;
- охарактеризувати напрямки багатогранної діяльності педагога-новатора;
- осмислити внесок В. Півторака в культурну спадщину краю;
- довести значимість діяльності педагога для майбутніх поколінь.

Чимало публікацій дають змогу пізнати дивосвіт педагога, зокрема статті: «Авторський семінар Віталія Півторака», «Войнилівщину слід зробити місцем культурного паломництва» [3], «Вчити творити. Метод проектів у роботі вчителя-словесника», «Кольоративна лексика – складник поетичного ідіостилю Марії Сербін», «Обертони суголосся творчої манери елітарної мовної еталонниці професорки Надії Денисівни Бабич», «Світіво Слова. Лінгвооптичні культуротворчі засоби сприйняття в рамках відзначення Дня української писемності й мови, ювілею Маркіяна Шашкевича», збірник «Евристичні екзерсиси» та інші.

Однак комплексного та всебічного висвітлення філологічного доробку та внеску в освітньо-культурну царину Віталія Півторака ще не зібрано. Не можна не звернути увагу на багату мозаїку зацікавлень Віталія Романовича: вчитель-новатор, керівник гуртка мовно-літературної творчості Івано-Франківського обласного відділення МАН, тренер-експерт із громадянської

освіти, кліматичної освіти, з інституційного аудиту, лауреат педагогічних премій імені Костянтини Малицької та Мирослава Стельмаховича, фіналіст Всеукраїнського етапу конкурсу «Учитель року – 2005», міський координатор освітнього гейміфікованого проекту «Відкривай Україну», тренер «SPARE Enrergy Hub» і Всеукраїнської програми для демократичного громадянства «Демократична школа», координатор української групи-учасниці Мистецького фестивалю «З Одра на Одер» під егідою ЮНЕСКО Основної школи Леона Штукеля, м. Марібор Республіки Словенія та Дитячого мистецького фестивалю Основної школи Вука Караджича, м. Крушеваць, Республіка Сербія.

Віталій Півторак має досвід роботи у всеукраїнських місіях та створенні авторських проектів і програм «Щастя БУТИ» – проект співпраці українців різних країн [7]; (Міжнародний конкурс «Мій рідний край»; Британська Рада в Україні; польсько-німецька співпраця молоді; Міжнародна літня школа «Орлиний дух Карпат: англомовний скринінг»). Із лютого 2017 року – в робочій групі МОН України з оновлення навчальної програми з української літератури для 5–9 класів.

Віталій Романович – спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист. Власним досвідом охоче ділиться з колегами України й зарубіжжя (всеукраїнські семінари та міжнародні освітньо-презентаційні консиліуми в Луцьку, Львові, Чернівцях, Кам'янці-Подільському, Києві – Стамбулі, Мюнхені, Берліні, Крушеваци). Автор нових і цікавих напрацювань із питань творчої роботи вчителя – керівник лабораторії науково-дослідницької та проектної діяльності гімназії. Очільник авторської творчої майстерні педагогів-словесників Прикарпаття. Координатор проекту «Навчаємося разом» Британської ради в Україні, міжнародних, міжетнічних, ціннісно орієнтованих довготривалих проектів (ФРН, Республіка Польща, Республіка Кіпр, Республіка Румунія, Республіка Сербія).

Серед найважливіших акцентів його педагогічної діяльності – формування в учнів компетентностей, необхідних у сучасних умовах ринку праці, налагодження науково-методичної співпраці з європейською педагогічною громадськістю.

Віталій Романович – співавтор гімназійного проєкту «Я. Родина. Україна», який спонукає вихованців до глибокого вивчення українознавства, родинної фаміліології. Водночас здобув міжнародну освіту з освоєння й застосування методик неформальної освіти за програмами громадської організації «Європейський діалог» (польський фонд ім. Стефана Баторія); польсько-українського проєкту «Лідери освітніх ініціатив», ПНСМ (Польсько-німецької співпраці молоді) «З двох зроби три: як організувати тристоронню зустріч молоді», а також як тренер із впровадження ОДГ/ОПЛ у сучасний навчально-виховний процес Центру ім. Вергеланда у Всеукраїнській програмі для демократичного громадянства «Демократична школа» (із 2018 року – Програма «Демократична школа: підтримка освітніх реформ в Україні» (2018–2021).

Власне Еверестом у царині філології став застосунок глибоких та всебічних знань на практиці в Калуському ліцеї ім. Дмитра Бахматюка. «Урок – це храм, де ти осягаєш фізичні закони і правила та аксіоми світу», – ділиться досвідом Ліна Стефанюк [11]. Педагогічний храм, за словами Віталія Романовича, «закладений на основі могутнього фундаменту знань Калуського училища культури (відділення хореографії) та Чернівецького державного національного університету імені Юрія Федьковича (філологічний факультет)». Завдяки незабутнім зустрічам із людьми-інтелектуалами, близкучими професіоналами, інтелігентами й патріотами, відбулося зростання особистості на філологічній ниві. Спогади про доленосну зустріч та золотий засів професорки Надії Денисівни Бабич Віталій Півторак виклав у статті «Обертона суголосся творчої манери елітарної мо-

вної еталонніці професорки Надії Денисівни Бабич: відчуттєва особистісно-споминальна рецепція про філологічну нанашку». Автор підкреслює педагогічно ціннісне суголосся педагога-студента, доводить, що сила «виплеканого й мовленого слова Надії Денисівни – мірило учительської майстерності». Пророче звучить побажання талановитого учня педагогині: «Най із засвітовисокостей світло душі незміримо людяної філологічної на нашки Надії Денисівни Бабич висвітлює в доокіллі кожну яскравінну душу. Її «шляхетнообертонним мудрошляхетнообертонним мудродухоголоссям непроминальним» [6, с. 4].

І все ж підкорення філологічного Евересту неможливо уявити без іскри Божого таланту. Віталій Романович – майстер оказіонального слова, автор «українського есперанто». Ліна Миколаївна Стефанюк присвятила поезію колезі, щоб піднести талант до зірок:

Ваше українське есперанто –
Мова для вибраних читців.
Відчутні в ній урочі канти,
І голос Ваш – як слов’янний спів.

***

Емоції та інтелект сплелися воєдино,
Що світяться у відблиску зорі.
І звідки ви берете ті перлини,
Щоб в них вогонь в душі горів?

***

Ваше есперанто емоційне
Понад можливу силу наших слів.
Та як же може в осяненні людина.
Зі слів вінок сплести – це диво з див?

[11, с. 91]

Як тільки не називали індивідуально-авторські неологізми Віталія Романовича: і «перлами золотого засіву», і «білими

кінъми», і «мовою для вибраних»... Але нема такої людини, яка б не ствердила, що у Віталія Півторака навіть блог – суцільний креатив: «Відсебеції». Заголовки публікацій ще варто розкодувати: «Мовоблогерування», «Формула майбутності», «Мово-зрістя...» тощо.

Варто наголосити, що учитель Віталій Романович має свій стиль роботи, у своїй щоденній праці використовує такі методи, форми, прийоми, які є найбільш оптимальні, актуальні, які допомагають розкрити творчу особистість. А ще – дати можливість відчути учневі успіх і радість. Актуальним в освітньому процесі педагог вважає метод проектів із його дослідницьким характером та пошуком шляхів розв'язання проблем.

Саме на конкурсі «Учитель року – 2005» Віталій Півторак яскраво продемонстрував цікаву й глибоку технологію проведення творчих проектів. Привертає увагу «Маршрутна карта проектної діяльності». На ній – ключові етапи роботи: мета проекту й загальна стратегія – вироблення плану дій (завдань) – збір інформації (проведення експериментів) – формулювання висновків – оформлення звіту. Учитель ретельно описує, дає методичні поради щодо джерел інформації в процесі планування експерименту, розпізнання та вибору проблеми. Педагог дає слушні зауваги, як чітко сформулювати завдання. До речі, вони мають бути «специфічними, вимірювальними, бажаними (доречними і зручними) та досяжними (реальними)» [4, с. 26].

Справді, робота над проектами – копітка, але цікава й творча. Віталій Півторак пропонує декілька проектів, серед яких проект-максимум «Духовний ключ українця». Він складається з 5 мініпроектів:

- «Роль елементів весільної обрядовості»;
- «Освоєння засобів інформування у навчальному закладі»;
- «Рівень інтелігентності»;

- «Великодушність»;
- «Ретро-вечірка 80-их».

У 2013 році Віталій Півторак брав участь у Всеукраїнській конференції «Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи», що відбулася в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки (Інститут філології та журналістики). Учитель запропонував дослідження на тему «Кольоративна лексика – складник поетичного ідіостилю Марії Сербін». Автор констатує, що «через пам'ять кольору Марія Сербін вибудовує власну парадигму творчого висвітлення світовідчуття та світосприйняття» [5, с. 240]. Каменярева землячка «крізь призму батьківщинознавчої та франкознавчої міфологічно-легендарної аури себетворення, самовдосконалення» [5] пише про любов до рідної землі, її історії та сьогодення. Віталій Півторак проаналізував творчий доробок мисткині Марії Сербін: поетичний цикл «Постскриптум: I в мандрівку сторіч. Сходинами Франкових томів», рукописний цикл віршів «Признаюся в любові», «Мій Франко: роздуми про майбутнє, будущину, що корінням своїм завжди стоять у минувшині».

Багаторічна співпраця Віталія Півторака з талановитими учнями подарувала добрі плоди. Так, для допитливих дітей педагог підготував лайфхаки на платформі «Canva» щодо створення сучасного самостійного презентаційного дизайну юного дослідника. Навичками автор ділився з учасниками семінару-практикуму для педагогічних працівників «Інноваційні інтерактивні методи дистанційного навчання» у рамках Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів членів МАН України. Віталій Півторак переконує, що з Канвою «кожен отримає інтелектуальне, естетичне, моральне й матеріальне задоволення. Головне – користуватися програмою як найчастіше: таким чином «наб'ється» рука – удосконаляться вміння» [2].

Педагог завжди готовий вести учня до успіху, до розширення світоглядного горизонту дитини. Скажімо, проєкт «Щастя – БУТИ» (співпраця українців різних країн) під керівництвом Віталія Півторака ілюструє успішну реалізацію творчого потенціалу учнів за допомогою вчителя-натхненника. Проєкт започаткований на платформі Мистецького театрального дитячого фестивалю «Із Одра на Одер». Цей театральний фестиваль щорічно проходить в Маріборі (Словенія) у Школі Леона Штукея. На нього організатори запрошуєть всі дитячі колективи, які люблять театр. У рамках поїздки до Словенії українська група-учасниця на запрошення Брігітти Суперак, представниці українців в угорському Парламенті, відвідала Будапешт і Державне самоврядування українців Угорщини. Калуська гімназія ім. Дмитра Бахматюка презентувала на словенському фестивалі творчу обробку поеми Симоненка «Цар Плаксій і Лоскотон». У команди замість царя виник образ цариці Плаксуні та ще з'явилося кілька інших цікавих образів. Крім самої вистави, калушани ще підготували презентацію про свій край. Слід зазначити, що Віталій Півторак став і натхненником, і режисером-постановником, і коучем, і координатором для дітей. Досвід, здобутий у цьому проекті, відкрив нові перспективи реалізації потенціалу освітян.

Особливої уваги заслуговує діяльність Міжнародної лінієвої школи (МЛШ), одним із організаторів якої є Віталій Півторак. За словами учителя, «основа, і програми, й життя МЛШ – продуктивні види діяльності й стратегії взаємодії, уміння пізнавального і творчого типів, соціальні навички, світоглядні переважання юних особистостей. Її зміст ґрунтуються на компетентнісному принципі, враховує підготовку учнів із комунікативно-культурологічного, діяльнісного напрямків мовленнєвої взаємодії (рідною та іноземними мовами). Методичні пріоритети програми – це сучасні методики навчання, які базуються на історії

повсякдення юної особистості, «сократівських бесідах», сприяють розвитку її креативності, лідерських якостей та самореалізації» [12, с. 149].

Учасники МЛШ (а це діти України, Мальти, Кіпру) мали можливість працювати інтелектуально, творчо в групах, створювали презентації мініпроектів, брали участь у майстер-класах, проводили цікаві тренінги. Панував дух окріленості, креативності. Звучали пісні Володимира Іvasюка: «Червона рута», «Я піду в далекі гори». Діти відвідали музей «Писанка» у Коломиї, с. Криворівню (з елементами мінілекції «Криворівня – духовна Мекка лідерів української нації»), Ворохту, Космач, Шешори. Залишилися незабутні й глибокі враження, вдячність, досвід. А найголовніше – пізнання культур з етнічними особливостями, їх багатством і самобутністю.

Віталій Романович плідно працює зі своїми вихованцями в науково-дослідницькій царині. Майже кожного року учитель скрупульозно готує юних науковців у цій сфері. Це дивовижна співпраця, своєрідний тандем наукового керівника й дитини-пошукача. Віталій Романович впевнено й уміло веде своїх учнів у літературний, мовознавчий, краєзнавчий усесвіті. Він переконаний, що наукова праця вивищує дух, інтелект і національну ідентичність. Як справжній фахівець, науковий керівник допомагає вибрати цікаву тему дослідження, визначити об'єкт і предмет, дає слушні поради щодо пошуку наукової літератури, добору фактичного матеріалу, вибору методів дослідження, складання детального плану роботи, написання тексту (аналіз та узагальнення результатів) наукової роботи, підготовки виступу на захисті наукового дослідження. Серед великої кількості учнівських наукових робіт виділяється праця юної дослідниці Марти Ониськів «Особливості бойківського весілля у Петранці», науковим керівником якої є Віталій Півторак. У роботі проаналізовано звичаєву й обрядову канву весільного дійства на

Бойківщині (зокрема у Петранці) у ХХ ст., вказано шляхи їх збереження та популяризації.

«Вабить мене доокілля, наповнене по вінця статечністю й стоїчністю: люди, місцини, матеріальна й духовна скарбівні краю... Многоголоссям почувань наповнена душа моя», – зізнається Віталій Півторак про власні краєзнавчі візії (10, арк. 4).

Цікавими й пізнавальними є краєзнавчі студії калуського педагога. Про свою малу Батьківщину краєзнавець зауважує таке: «Батьківшино живильні краєзнавчі джерела моего життє-просторіння б'ють генною пам'яттю на Покутті (мамине село Русів і містечко моого народження й зростання Снятин, у народі – Снетин) та його перетину з Гуцульщиною (татове село Саджавка (Сажівка), яке у різні десятиліття адміністративно належало то до Коломийщини, то до Надвірнянщини; тут, щодитячоліта й щодитячоколяди, як сказала би моя бабуся Софія, «довгічком» мимоволі наснажувався етносправжністю), на пomez'ї Під-гір'я, Бойківщини й Опілля (Калуш, Войнилів, Середня, у народі Середне)...

Із цим поселенням пов'язана доля краєзнавця Йосипа Кашина, про творчість якого у Віталія Романовича та його співавторів є окрема краєзнавча розвідка [9].

Про власні літературознавчі та краєзнавчі захоплення та зацікавлення ними вихованців Віталій Романович відгукується так: «О, й на Буковині – у Чернівцях... І то не просто назви населених пунктів, а трепетодолетопонімікон душедолекрилля. Тут розпорощені на острівцях-клаптикопізнаннях і знакові постаті родинні, й націєшляхетні (Василь Стефаник, Іван Франко, Ярема Гоян, Василь Касіян, Наталя Кобринська, Марко Черемшина, Микола Євшан, Олесь Бабій, Ольга Кобилянська, Константина Малицька, Йосип Кашишин, Іларій Карбулицький, Надія Бабич, Володимир Вознюк...) засонцебарвилися любовечарунками моого творчого розкошещодення... Усе перелилося у паралельні річи-

ща міжкультурного краєзнавства з моїми юними друзями-однодумцями» [10, арк. 4].

Незаперечний той факт, що науковий гурток Віталія Романовича є незамінним підґрунтям для майбутньої дослідницької діяльності в університеті, адже прививає зачудування непізнаними гранями наукових знань, формує поняттєву базу, навички добору та опрацювання джерел, спонукає творити новизну.

Колектив Калуського ліцею ім. Дмитра Бахматюка пишається здобутками Віталія Романовича. Педагог охоче ділиться здобутим досвідом із колегами. Зокрема в рамках семінару-практикуму з проектної діяльності Віталій Півторак провів серію занять авторського семінару [1]. Педагог-новатор презентував тематико-технологічний контент науково-пошукової проектної діяльності, огляд-презентацію, мінідискусію, проектно-впроваджувальний практикум із азів НДД, бібліографічні екзерсиси як способи пізнання секретів професійної майстерності вчителя. Координаторами школи авторської майстерності є завідувач лабораторії педагогічного досвіду Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій Галина Слободян та методист цієї інституції Оксана Гaborak, які взяли участь у роботі семінару.

Відгуки на полум'яний засів Педагога з великої букви, новатора на освітянській ниві ілюструють результати вчительського полігона-семінару:

- Лесюк Н.: «Незабутні враження від спілкування із творчою людиною».
- Яворська О.: Яка ж то радість, мій колего,
Зустрітись з вами восени,
Поспілкуватись і навчитись
Того, що знаєте лиш Ви!

- Медвідь Г. І.: «Правдиве і живе слово автора се- мінару окрилює, надихає, живить».

У творчому тандемі з дружиною Оксаною Півторак Віталій Романович створив ряд наукових філологічних статей, опублікованих у збірнику «Українська філологія. «Евристичні екзерсиси»:

- «Прийде нове життя, добро нове у світ...». Пророчі візії творчості Івана Франка крізь призму науково-дослідного пізнання його фольклористичної сербістики (за результатами міжнародної проектної та науково-пошукової діяльності). Ювілейний консиліум юних науковців.
- «Дух міжчасся». Подієвий біобібліографічний паралелоїд громадянськості на тлі ювілею В'ячеслава Чорновола. Науково-педагогічна стаття про організацію міжнародної літньої школи.
- «Експедиційно-аналітична діяльність – підґрунтя творчого розкриття».

Творчу майстерню Віталія Півторака репрезентують розвідки:

- «Лицарі національного аристократизму. Стежі стрілецької звитяги крізь творчо-біографічний позір Олеся Бабія». Матеріали для проведення години патріотичного себетворення з елементами заочної літературно-мистецької експедиції та літературно-лінгвостилістичної лабораторії.
- «Житейський іконостас, або моє «портретування» минувшини рідної збори». Публіцистичний вислід науково-пошукового пізнання з фольклористики Наталії Шкоропаняк.
- Популяризація Шевченкіані: проектні орієнтири педагога-словесника.

Отже, внесок Віталія Півторака можемо означити як багату мозаїку творчезасівів. Хай багатоколосся Вашої праці золотиться вершинно, українно!

Джерела та література

1. Авторський семінар Віталія Півторака [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ippo.if.ua/index.php/2011-06-07-08-10-33/2012-02-01-09-37-13/56-2010-06-30-12-43-02/1418-avtorskyy-seminar-vitaliya-pivtoraka>.
2. З досвіду роботи Віталія Романовича Півторака. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ivano-frankivsk.man.gov.ua/news/novini_akademii/z_dosvidu_roboti_vitalija_pivtoraka/.
3. Півторак В. Р. Войнилівщину слід зробити місцем культурного паломництва [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vistikalush.com.ua/articles/category/society/2009/07/23/2877/view>.
4. Півторак В. Р. Вчити творити. Метод проєків у роботі вчителя-словесника. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах / Віталій Півторак // Науково-методичний та літературно-мистецький журнал. 2006. – № 9–10. – С. 18–36.
5. Півторак В. Р. Кольоративна лексика – складник поетичного ідіостилю Марії Сербін / Віталій Півторак // Волинь філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи: зб. наук. пр. / упор. С. К. Богдан. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2013. – Вип. 15. – С. 239–247.
6. Півторак В. Р. Обертони суголосся творчої манери елітарної мовної еталонності професорки Надії Денисівни Бабич: відчуттєва особистісно-споминальна рецепція про філологічну нанашку [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lingvostud.vnu.edu.ua/index.php/lingvostud/article/view/378>.
7. Півторак В. Р. Проект «Щастя – БУТИ»: співпраця українців різних країн [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://bakhmatiuklyceum.if.ua/novyny/vitalij-pivtorak-rozgovivpro_mizhnarodnyj-proekt-schastya-buty/.
8. Півторак В. Р., Півторак О. М. Світило Слова. Лінгвооптичні культуротворчі засоби сприйняття в рамках відзначення Дня української писемності й мови, ювілею Маркіяна Шашкевича // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.docdroid.net/06ckZLu/mp-zbirka-vidnovlena-pdf#page=5>.
9. Півторак О. М., Півторак В. Р., Півторак Д. В. Безконечник творчої спадщини Йосипа Кашиціна // Калуські історичні студії. Т. 5. Збірник наукових статей / Упоряд. та відп. наук. ред.

I. M. Тимів. За ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – С. 251–261.

10. Півторак Віталій Романович – Особисте // Приватний архів. – Арк. 1–4.

11. Стефанюк Л. М. Мозаїка педагогічних буднів / Ліна Стефанюк. – Калуш: ФО-П Петраш К. Т., 2020. – 288 с.

12. Українська філологія. Евристичні екзерсиси: посібник-практикум / упор. В. Півторак, Г. Слободян; консультант АТМП Н. Уманців. Івано-Франківськ: ІППО, 2017. – 263 с.

*Halyna Mashtaler
Kalush*

The philological Everest of Vitaliy Pivtorak

Abstract. *The article highlights the dominants of Vitaliy Pivtorak's life and creative path, analyzes his achievements in the field of pedagogy, philology, culturology, public sphere; the phenomenon of creative growth of personality is covered, the achievements of the teacher are characterized, his contribution to the cultural heritage of the city for future generations is determined.*

Key words: *Pivtorak VR, Teacher of the Year, teacher, philology, MAN, Kalush, occasionalisms, audit.*

УДК 070 (477. 86) “1914/2022”

*Іван Тимів
м. Калуш*

Часопису «Калуський листок» – 110 років

Анотація: У повідомленні анатовано засідання круглого столу, присвяченого виходові у світ першого українського часопису Калущчини. Висвітлено тематику публікацій цього періодичного видання;

розкрито творчий доробок автора і видавця часопису – Івана Куроцького вішанування пам’яті про відомого краєнина.

Ключові слова: Іван Куроцький, «Калуський листок», часопис, допис, Калущина.

«Перший український часопис Калущчини». Під такою назвою 31 січня 2022 р. у Краєзнавчому музеї Калущчини відбувся «круглий стіл», в якому взяли участь історики та краєзнавці Калуша. Захід присвячено 110-й річниці виходу у світ першого українського часопису Калущчини.

Зі вступним словом до присутніх звернувся *Олег Відливаний*, виконувач обов’язків директора Музейно-виставкового центру Калуської міської ради. Історик наголосив на важливості дослідження місцевої періодики як вартісного джерела з вивчення минулого Калущчини. Він також звернув увагу на відсутність багатьох періодичних видань («Дзвони Підгір’я», «Вісті Калущчини», «Вечірній Калуш») в сучасному інформаційному просторі Калуської ОТГ, побажав успішної праці.

Модератор заходу *Іван Тимів*, провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущчини, нагадав штрихи біографії Івана Куроцького (1863–1931), українського громадського та політичного діяча, члена Української Національної Ради, державного секретаря з охорони суспільного здоров’я при уряді ЗУНР (1918–1919), співзасновника (1910) та Голови Українського Лікарського товариства (1920–1922), заступника голови

природничо-лікарської комісії НТШ (1924), декана медичного факультету Українського таємного університету (1921–1925), ди-ректора амбулаторії «Народна лічниця» (1923–1931).

Іван Куровець народився 17 січня 1863 р. в с. Батятичі на Львівщині в сім'ї греко-католицького священника Дем'яна та Анастасії. Початкову освіту здобув у рідному селі, а середню – у Львівській Академічній гімназії. Після закінчення Віденської медичної академії (1882–1887) два роки стажувався у Відні, після чого у 1889 р. розпочав довготривалу (на 28 р.) лікарську практику в місті Калуші (Івано-Франківська область). У 1918 р. перехав на проживання до Львова.

Першовитоки калуських часописів, на думку дослідника, пов'язані з суспільно-політичною й громадською діяльністю доктора Івана Куроця, фундатора Народного дому в Калуші, видавця й редактора першого українського часопису Калущини. Будучи головою повітового комітету Української народно-демократичної партії, він у 1912 р. створив її повітовий друкований орган – **«Калуський листок»** (1912–1914). У першому номері часопису (**5 січня 1912 р.**) редактор, декларуючи свої щирі наміри служити громаді, писав: **«Ідемо, як рідні до рідних. Як свій до свого, без облуди і фальшу»**. До 1913 р. часопис виходив друком як двотижневик, а в 1913 р. вже тричі на місяць, обсягом 4–6 сторінок. У 1912 р. вийшло 24 числа газети, у 1913 – 33 числа (зберігаються у відділі Українознавства Львівської національної бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України). У 1914 побачило світ 12 чисел (іхнє місце знаходження сьогодні невідоме). Часопис друкували у Львові, бо в Калуші тоді ще не було власної друкарні.

Особливістю видання є велими інформативне висвітлення подій у Калуші й повіті та наявність цікавих краєзнавчих матеріалів. Тут зафіксовані політичні новини, важливі події з життя й діяльності культурно-освітніх та молодіжних спортив-

них товариств, соціальні й господарські проблеми (вимушена еміграція), санітарний стан у повіті, фахова освіта, розвиток торгівлі й промисловості, використання української мови в державних установах тощо.

Часопис містив такі рубрики: «Вісти читальняні», «Всячина», «Вісти повітові» (ведучий Михайло Таранько), «Вісти просвітньо-економічні» (ведучий Тимко Бариш), «З руських товариств» та ін.

У період видання «Калуський листок» став інформаційним й об'єднавчим центром Калуського повіту в боротьбі за політичні, економічні та соціальні права українців.

До участі в засіданні «круглого столу» долучився **Олег Ониськів**, головний спеціаліст із забезпечення зв'язків з ЗМІ Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області, викладач Калуського фахового коледжу економіки, права та інформаційних технологій Івано-Франківського національного технічного університету нафти й газу. Він повідомив про життєвий і творчий шлях Михайла Козоріса (1882–1937), тимчасового редактора цього періодичного видання. Краєзнавець зауважив, що початкову школу майбутній письменник закінчив у Калуші, навчався у Станіславівській гімназії, а згодом – на правничому відділі Львівського університету. У 1912 р. працював у редакції «Калуського листка», де публікувалися його твори, брав участь у національному відродженні Калущини. Він також згадав ще одного редактора цього часопису правника Олександра Чорненського.

Іван Костів, кандидат технічних наук, головний спеціаліст державної установи «Науково-дослідний і проектний інститут основної хімії» став учасником дискусії про роль москвофілів у суспільно-політичному житті Калущини на початку ХХ сторіччя.

У виступі **Наталії Мельник**, наукової співробітниці Музею-оселі родини Івана Франка в Підгірках, цікавинкою було повідомлення про мандрівну бібліотеку Івана Куроця, з котрої могли користати навіть ті, хто не відвідував читальні «Просвіти». **Леся Петрашин**, вчителька історії і правознавства Калуського ліцею № 2, взяла участь в обговоренні питання про методи активізації громадської активності в умовах розвитку сучасних інформаційних технологій та розмаїття засобів масової комунікації.

Підсумовуючи, ведучий констатував наступне: д-р **Іван Куровець – провідник українства Калущини, успішний та популярний лікар, український патріот і державник, політик і науковець.**

Здібності організатора громадської справи у Івана Куроця проявилися в редактуванні та виданні першого калуського українського часопису «Калуський листок», на сторінках якого яскраво відображене громадсько-політичне, культурне й повсякденне життя Калущини початку ХХ сторіччя.

Упродовж усього часу існування редакція часопису вела самостійну й сміливу політику щодо національного відродження, захищала інтереси та права українців.

Доктор Іван Куровець умів згуртувати, підтримати народ, піднести на високий рівень найкращі якості ментальності українців.

У Калуші пам'ять Івана Куроця пошановано належним чином: його ім'ям у 1993 р. названо одну з вулиць міста Калуша; засновано премію його імені (2001); на фасаді Народного дому встановлено пам'ятну дошку (15 вересня 2013 р.). 31 січня 2018 р. з нагоди 155-річчя від дня народження відомого краєнина у Краєзнавчому музеї Калущини проведено «круглий стіл» на тему «Іван Куровець, основні моменти життя й діяльності».

Сьогодні на часі підготовка й видання ґрунтовного монографічного дослідження про життєвий і творчий шлях доктора Куроця.

*Ivan Timiv
Kalush City*

Magazine «Kalush Leaf» is 110 years old

Abstract. The message annotates the round table meeting dedicated to the publication of the first Ukrainian magazine of Kalush district. The topics of publications of this periodical are covered; the creative work of the author and publisher of the magazine – Ivan Kurovets and honoring the memory of the famous countryman was revealed.

Key words: Ivan Kurovets, «Kalush Leaf», magazine, article, Kalush district.

Калуш. Салина. Березень 1917 р.

Д о д а т к и

Фотоматеріали

Фото 1. Бій запорожців з татарами.

Фото 2. Худ. Людовік Генделек (1847–1904. Розвідка. Олія, дошка (36 x 58,3 см).

Фото 3. Пластун Дем'ян Кушлик
Джерело: КМК. – Ф. Архів. – Спр. 108.

Фото 4. Пластуни в Карпатах.
Джерело: КМК. Ф. Архів. О. н. 74.
– Спр. 21.

Фото 5. Калуські пластуни в Яремче.
Джерело: КМК. Ф. Архів. О. н. 74-а. – Спр. 21.

Фото 6. Григорій Дякон з сім'єю. Зліва направо сидять: дружина Євгенія з сином Романом, о. Роман з сином Ярославом, стоять: сестрині діти, 1905 р.

Джерело: Опіс'ків Д. Г. Ярослав Дякон – Івано-Франківськ (2019), світлина № 1.

Фото 7 о. Роман Дякон,

Львів, 1920-ті рр.

*Джерело: Опіс'ків Д. Г.
Ярослав Дякон. – Івано-
Франківськ (2019),
світлина № 65.*

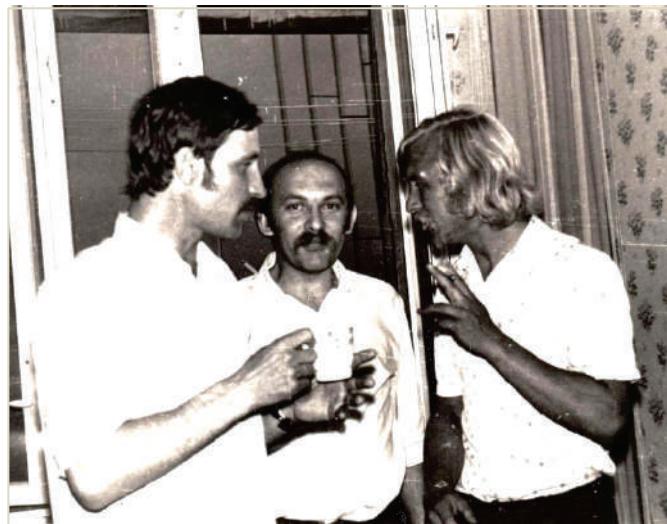
*Фото 9. Микола Пілянський, Богдан Гуль, Надія Дякон, Анна Гуль, братова Миколи Пілянського, сестра дружини Б. Гуля Розалія, Василь Пілянський і Роксоляна Пілянська.
Мостисце, початок 1960-х рр. Джерело: Приватний архів Дарії Опіс'ків.*

*Фото 8. Пам'ятний
медальйон. Місія в Петранці,
1937 р. (аверс).*

Джерело: Власність Я. Дякона.

Фото 10.
Василь Ганущак, Григорій Чубай, Володимир Кашика в гуртожику Літературного інституту. Москва, 1981 р.
Джерело:
Приватний архів Валентини Корнійчук.

Фото 11. Василь Ганущак (4-й зліва) на передвиборчому вічі в Болехові. За трибуною Михайло Косів. Болехів. 30 жовтня 1989 р.
Джерело: Приватний архів Валентини Корнійчук.

Фото 12. Члени-засновники т-ва «Бойківщина». Зліва направо сидять Олеся Франко, Ярослав Шандура, Галина Мартиненко, Михайло Коломиєць. Зліва направо стоять: Віталій Півторак, Роман Бревко, Володимир

Грабовський, Василь Ганущак, Анатолій Онишко, Оксана Тебешевська, Іван Павліх, Оксана Бухвак. Редакція газети Дзвони Підгір'я, Калуш, 15 лютого 2003 р.

Джерело: Приватний архів Валентини Корнічук.

Фото 13. У вузькому колі з Дмитром Павличком. Зліва направо: Анатолій Онишко, Володимир Гінодман, Дмитро Павличко, Оксана Тебешевська, Василь Ганущак. Калуш, п. к. Мінерал, березень 2004 р. Джерело: Приватний архів Валентини Корнічук.

Фото 14. Вручення Василеві Ганущаку премії імені В. Стефаника. Премію вручає голова Івано-Франківської обласної ради Олександр Сич. Снятинський район, с. Русів, 15 травня 2011 р.

Джерело: Приватний архів Валентини Корнічук.

Відомості про авторів

Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор кафедри філології та перекладу Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, член Національної спілки краєзнавців України, Почесний краєзнавець Прикарпаття.

Іван Тимів, провідний науковий співробітник Краєзнавчого музею Калусчини, історик, член Національної спілки краєзнавців України, лауреат премії імені Івана Рубчака в галузі літератури та історико-дослідницької справи.

Олег Відливаний, в. о. директора КЗ «Музейно-виставковий центр Калуської міської ради», старший науковий співробітник Меморіального музею «Калуська в'язниця», історик, член Національної спілки краєзнавців України.

Дарія Ониськів, журналістка, краєзнавця, членкиня Національної спілки краєзнавців України, Калуського осередку ВУТ «Просвіта» і Калуської філії «Союзу українок».

Валентина Корнійчук, поетка, членкиня Калуської філії «Союзу українок», упорядниця творчої спадщини поета Й Пере-кладача, члена Національної спілки письменників України Василя Ганущака.

Віталій Півторак, учитель української мови і літератури Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка Калуської міської ради Івано-Франківської області, експерт із громадянської освіти та якості освіти.

Галина Машаталер, кандидатка педагогічних наук, учителька української мови та літератури Калуського ліцею ім. Дмитра Бахматюка, учителька-методистка.

Олег Ониськів, головний спеціаліст із забезпечення зв'язків зі ЗМІ Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області, викладач Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Степан Лесів, завідувач Історико-меморіального музею Степана Бандери у селі Старий Угринів, краєзнавець, дослідник історії національно-визвольної боротьби на Калушчині, голова історичного клубу «Магура», член правління Івано-Франківського обласного товариства «Меморіал».

Іван Костів, кандидат технічних наук, головний спеціаліст державної установи «Науково-дослідний і проектний інститут основної хімії».

Мирослав Митровцій, учень Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка Калуської міської ради Івано-Франківської області; слухач гуртка «Фольклористика» Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України.

Information about the authors

Oleh Maliarchuk, Doctor of Historical Sciences, of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Member of the National Union of Local Lore of Ukraine.

Ivan Tymiv, a lead researcher at the Local History Museum of the Kalush District, a historian, a member of the National Union of Local Historians of Ukraine, a winner of the Ivan Rubchak Prize in the field of literature and historical research.

Oleh Vidlyvanyi, Acting Director of the Municipal Institution «Museum and Exhibition Center of the Kalush City Council», Senior Researcher at the Local History Museum of the Kalush District, historian, member of the National Union of Local History of Ukraine.

Vitalii Pivtorak, Teacher of Ukrainian language and literature at the Kalush Lyceum named after Dmytro Bakhmatiuk of the Kalush City Council of the Ivano-Frankivsk Region, Expert on civic education and quality of education.

Dariia Onyskiv, Journalist, Member of the National Union of Local Historians of Ukraine, Correspondent of TRO «Independence» (Kalush).

Valentyyna Korniychuk, poet, member of the Kalush branch of the Union of Ukrainian Women, compiler of the creative heritage of the poet and translator, member of the National Union of Writers of Ukraine by Vasyl Hanushchak.

Oleh Onyskiv, Chief Media Relations Specialist of the Kalush City-Raion Court of Ivano-Frankivsk region, lecturer at the Kalush college of Economics, Law and Information Technologies of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas.

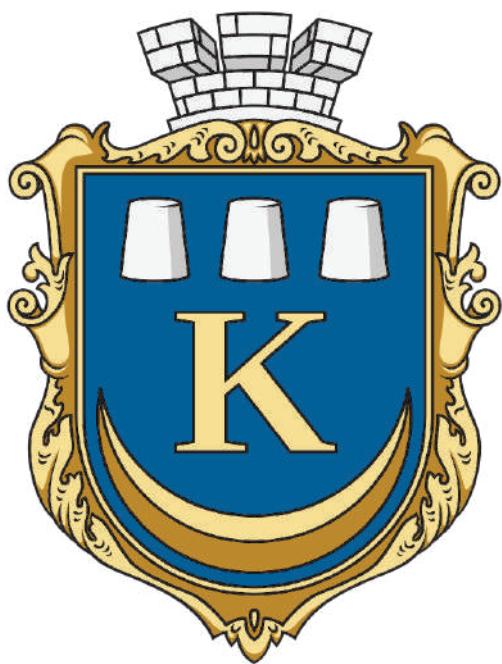
Stepan Lesiv, the Head of the Stepan Bandera Historical and Memorial Museum in the Staryi Uhrynyiv Village, local historian, researcher of the history of the national liberation struggle in the Kalush District, the chairman of the Historical Club «Magura», the board member of the Ivano-Frankivsk Regional Society «Memorial».

Halyna Mashtaler, Candidate of Pedagogical Sciences, teacher of Ukrainian language and literature at Kalush Lyceum named after Dmytro Bakhmatiuk, teacher-methodologist.

Ivan Kostiv, Candidate of Technical Sciences, Chief Specialist of the State Institution «Research and Design Institute of Basic Chemistry».

Myroslav Mitrovtsii, Kalush Lyceum named after Dmytro Bakhmatyuk, Kalush City Council, Ivano-Frankivsk Region; member of the Folklore club, Ivano-Frankivsk regional branch of the Junior Academy of Sciences of Ukraine

Герб міста Калуша

Наукове видання

КАЛУСЬКІ ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Том 6

Збірник наукових статей

Головний редактор – Олег Малярчук

Упорядник та відповідальний науковий редактор – Іван Тимів

Літературна редакція – Ольга Кецмур

Коректура – Людмила Андрійчук

Обкладинка та фотодизайн – Богдан Ряснянський

Комп’ютерна верстка – Іван Тимів

Адреса редакційної колегії:

77300, м. Калуш, вул. Шевченка, 9

Краєзнавчий музей Калуського району

E-mail: meckalush@gmail.com

К-90 Калуські історичні студії. – Т. 6. Збірник наукових статей / упоряд. та відп. наук. ред. І. М. Тимів; Заг. ред. О. М. Малярчука. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2022. – 232 с.

Підп. до друку 7.08.2022. Формат видання 148×210 мм.

Формат паперу і частка аркуша 210×297/4. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий. Ум. друк. Арк 11,6.

Віддруковано з оригіналів авторів

Друкарня «Фоліант»
76000, м. Івано-Франківськ

бул. Старозамкова, 2

www.foliant.if.ua

e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com

тел.-факс: +38(0342) 50-21-65

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи

Серія ІФ № 24 від 20.07.2014